

אדר תשע"ז מארס 2017

לבלוב 24

כתב העת של האירגון העולמי של יהודים יוצאי לוב

היצינים נראו כארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו

5 1967
2017
לסיום
גלות לוב

מדינת ישראל
המשרד
לאזרחים ותיקים

לב לוב

גליון מספר 24

הניצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו

אדר התשע"ז מארס 2017

בתב העת של הארגון העולמי ליהודים יוצאי לוב

מייסד ועורך ראשון
נחצ'ה-נחום גלבוע

עורכת ראשית
מתי גילעד

עורך משנה באיטלקית
דניאל מימון

עריכה לשונית
ד"ר רחל ברוך

מנהל
צורי דורון-דדוש

חברי המערכת
בנימין דורון-דדוש, צורי דורון-דדוש,
משה (זיג) זיגדון, תקוה יולזרי-נעמן,
דניאל מימון

Redattore sezione italiana
Daniel Mimun

עיצוב והפקה
סטודיו 2 גילעד

דפוס
"המרכז" האחים תשובה נתניה

הפקה
הארגון העולמי ליהודים יוצאי לוב

כל הזכויות שמורות
לחברת הארגון העולמי ליהודים יוצאי לוב
משה הדדי 4, אור יהודה
luf@bezeqint.net

www.livluf.org.il
03-5336268/72

מוזיאון יהדות לוב
פתוח בימים א-ה'
בחול המועד ואיסור חג
בין השעות 15:00-09:30
סיור מודרך לקבוצות
בתיאום מראש

מורשת יהדות לוב

תוכן העניינים

3. דבר העורכת - מתי גילעד
4. דבר היו"ר - שמעון דורון
5. ליזה (זיגדון) בובבזה, טרור אימה ופחד - מתי גילעד
6. אליהו (לילו) ארביב ז"ל, מנהיג ללא חת - מתי גילעד
10. המורשת הרוחנית של יהודי לוב בתקופת לוב העצמאית - יוסף בן דוד ג'אן ודוד ג'אן
14. מעמדם המשפטי של יהודי לוב - ציון וטורי
16. בין סופיה לורן לליטל גוני - אייל דוד
18. הפליטים היהודים ברומא - עמוס גואטה
22. תמונות מספרות - לפני ואחרי הפרעות
24. דוד גרבר, יומן מסע - מתי גילעד
26. לילאנה סרוך, חתונה באופק אבל המוות מול העיניים - מתי גילעד
28. משה מכלוק, אם יש גן-עדן - מתי גילעד
30. גלסינה דבש, חירוף נפש למען הצלת שבעה ספרי תורה משריפה - מתי גילעד
32. סיומה של גלות וסגירת מעגל - קלמנט שדה

34. 7 Giugno 1967-Herbert Avraham Arbib

35. I Tripolini che vivono a Roma - Un commento della redazione - Daniel Mimun

36. I Tripolini che vivono a Roma

39. il "transfer"- Daniel Mimun

מתנדבים באירגון

שמעון דורון, מאיר כחלון, אבי פדהצור, ניסים רובין, בנימין דורון, צורי דורון-דדוש, מיכאל גורן, רינה אבני, משה ברדה, ליאורה בנימין, סימה גאון, שמואל גואטה, גלסינה דבש, הרצל דבוש, אריה הלחמי, רלי וינדרמן, משה זיגדון, מני זיגדון, נילי זרוק, איילה חגי, אסתרנה חדד, דודו חסון, דבורה טבול, מזל יעל, עדנה לוי, ניסים מימון, גידי משולם, שושי נפתלי, ציון נעים, לילאנה סרוך, רחל עזרא, חנה צמח, קלימו שדה.

רו"ח צורי חסון. עו"ד דוד מססה. מזכירות: אסנת ביטון. הדרכה: פנינה שחם. ארכיון: שלי שרון.

Iscriviti all'Organizzazione Mondiale degli Ebrei di Libia.
Sii partecipe e usufruerai dei seguenti vantaggi:

- 1) Abbonamento alla rivista "Germogli" (Livluf).
- 2) Sconti speciali sui spettacoli, dischi e d.v.d.
- 3) Partecipazione alle votazioni per le elezioni dei membri dell'Organizzazione.
- 4) Aggiornamenti sulle novità in corso

Prezzo annuale: 50 Euro (Estero), 100 Shekel (Israele).

Si accettano pagamenti con carta di credito.

Per informazioni: 972-3-5336268 www.livluf.org

לחברים בארגון העולמי

1. הזכות לבחור ולהיבחר בבחירות לארגון
2. מני לכתב העת "לב לוב"
3. הנחות לספרים ולתקליטורים
4. עדכונים על פעילויות שוטפות ואירועים

דמי חבר 100 ש"ח לשנה
ניתן לשלם בכל אמצעי תשלום

להצטרפות:

03-5336272 03-5336268

חמישים שנה לסיום גלות לוב

כתב העת שלפניכם מוקדש כולו לציון חמישים שנה לסיום הגלות של יהודי לוב. הכתבות והמאמרים עוסקים בעיקר בחיי היהודים בתקופה שבין 1948 ועד 1967. התקופה מרתקת במיוחד כיוון שבה השתנה הנוף האנושי והפוליטי עבור הקהילה היהודית שנותרה בלוב בקיצוניות רבה ולבלי היכר.

תחילה, נפרדו היהודים ממשפחה וחברים שעלו לישראל. הם ניהלו חיים בצל שלטון שמעולם לא התייחס אליהם כאל אזרחים שווים, למרות שהם תמיד היו נאמנים למדינה ושילמו כדת את כל חובותיהם כלפיה. סיומה של התקופה היה טרגי, וחיי הרווחה, העושר והשלווה הופסקו באחת. הפרעות ביוני 1967 שהתחוללו בעקבות מלחמת ששת הימים בישראל, מחקו את קיום הקהילה היהודית מעל אדמת לוב, והיהודים הפכו מיידית לפליטים חסרי כול ולנתונים לחסדים. המלך אידריס מנהיג לוב קבע תופעה חסרת תקדים בכל תולדות היהודים - הוא היחיד שהצליח למחוק קהילה שלמה בתקופה הקצרה ביותר.

כאשר נתבקשתי לערוך כתב העת לכבוד ציון חמישים שנה לסיום הגלות בלוב, מצאתי שמדובר באחד הגיליונות המאתגרים יותר לעריכה. הסיבה העיקרית לכך היא מיעוט מידע כתוב על אודות התקופה ועל קורות היהודים בלוב מאידריס ועד קדאפי. סיבה נוספת היא, שקשה מאוד ללמוד מתוך העדויות. קיימת נטייה כוללת להמעיט בפרטים או לא להחשיבם כמשמעותיים לסיפור הכולל ולהשמיטם.

עם נתוני פתיחה מעין אלה הסיכויים להפיק גיליון מגוון ומעניין נראו בתחילה קלושים מאוד. עם כל זאת, לא אמרתי נואש. ביקשתי מחבריי לכתובה להתחיל לחקור ולחפש חומרים בנושאים שונים, ובמקביל ערכתי פגישות רבות עם בני התקופה, ומהם ביקשתי לספר או לכתוב בעצמם על היציאה שלהם מלוב.

המלאכה הייתה מאתגרת ולעתים אף מתסכלת, אולם לאחר מאמצים רבים, ימים ללא שינה ועם תחושת שליחות אמיתית למען הקהילה, נכתבו מאמרים חשובים ביותר שאלמלא האתגר שעמד לפנינו, אולי לא היו נכתבים לעולם. אני מודה מכל הלב לשותפיי לעשייה: יוסף ג'אן שלמרות התסכול מחוסר מידע התעקש ומצא את החומרים הנדרשים לכתבה על המורשת הרוחנית של יהודי לוב בשנות החמישים והשישים. לציון וטורי, שעשה לילות כימים בכתובת המאמר על מעמד המשפטי של יהודי לוב, ולעמוס גואטה אשר בדרכים יצירתיות ממש שלח לנו סקירה על אודות היהודים באיטליה מרגע נחיתתם ברומא ועד היום. על כולכם תבוא הברכה.

תודה עמוקה למשפחת ארביב, שתרמה את הארכיון המלא של האב, אליהו לילו ארביב, שהיה נשיא הקהילה היהודית בלוב, למוזיאון יהדות לוב באור-יהודה. בארכיון חומרים יקרי ערך המספרים ומתעדים את קורות הקהילה בלוב ואת הפעילות הדיפלומטית שנעשתה למען היהודים. תודה מיוחדת לפרנקו ויורם ארביב על העזרה והליווי בהכנת הכתבות.

כל שנותר כעת הוא לאחל לבני הקהילה ולכל עם ישראל

פסח כשר ושמה

מתי גילעד, עורכת

livlunp@gmail.com

הבהרה חשובה

מספר היהודים היוצאים מלוב בשנת 1967 אינו קבוע במקורות השונים. בגיליון זה נתייחס למספר היהודים כפי שפורסם בשנת 1963 על-ידי פרופסור VEDOVATO ברבעון למשפט בינלאומי 6500 יהודים. כ-6,200 מטריפולי וכ-300 מבנגאזי. בהמשך נציג עדכון דמוגרפי של היהודים שיצאו מלוב בשנת 1967.

המסמך באדיבות ארכיון לילו ארביב:

La condizione giuridica degli ebrei nel Regno Unito di Libia

È noto come la Libia ottenne l'indipendenza il 24 dicembre 1951 dopo laboriose trattative disposte dall'O.N.U. per il tramite del suo delegato sig. Adrian Pelt. Durante queste trattative le minoranze (italiani ed ebrei) erano rappresentate dal sig. Giacomo Marchioni. In tale occasione i rappresentanti della Libia si impegnavano solennemente a rispettare tutti i diritti delle minoranze (diritti civili, diritto al lavoro, rispetto degli usi e tradizioni, diritto all'emigrazione in qualsiasi momento).

Ottenuta l'indipendenza, la Libia fu accolta fra le Nazioni Unite (col voto anche d'Italia) e si impegnò a rispettare la Carta dell'O.N.U. Successivamente aderì anche alla Carta dei diritti dell'Uomo. Durante il 1951 e per buona parte del 1952 i pionieri israeliani attraccarono al porto di Tripoli e trasportarono in Israele oltre 32.000 ebrei. Rimasero in Libia quasi 4000 ebrei che, con l'aumento naturale sono oggi diventati 6500 circa (6.200 a Tripoli e 300 a Bengasi).

Ci sembra non sia inutile esaminare quale sia ora la situazione di questa nostra elezione.

Istituzioni e associazioni. - Nel primo periodo successivo all'indipendenza (anno 1952 e prima metà del 1953) gli ebrei di Libia godevano di normali condizioni di vita civile, ma la situazione cambiò radicalmente quando nel 1953 il Regno di Libia entrò a far parte della Lega Araba. Gli uffici della « aliyà » (emigrazione in Israele) furono chiusi, la corrispondenza con Israele vietata, ogni partenza di emigranti proibita.

La Comunità israelitica, con tutte le sue attività religiose e scolastiche ed i vari servizi, il Circolo Marconi con le sue attività culturali, spe-

Rivista di Studi Politici Internazionali © 1963 Maria Grazia Melchioni

קוראים יקרים, בני קהילת יוצאי לוב היקרים,

להשתקם ולקום מחדש על הרגלים, חלקו באיטליה וחלקו בארץ ישראל, אך האם אנו רשאים היום למחול לשלטון הלובי על רמיסת הכבוד והמעמד שהיה לבני הקהילה שגורשו? האם אנו רשאים למחול לשלטון הלובי על אובדן רכושם הקהילתי והפרטי של הורינו ומשפחותינו?

לא, ממש לא.

הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב מתנגד לכל מהלך של פיוס עם השלטון הלובי, לפני שיובהר ויוסדר כל נושא השבת רכושם של יהודי לוב, לפני שהשלטון המרכזי יבקש סליחה על מעשיו, ולפני שתובטח הגנתם של הנכסים היהודיים הבודדים שנותרו על כנם. לבני הקהילה העתיקה של יהודי לוב יש כבוד שאינו נמכר תמורת נזיד עדשים. כל יזמה לפיוס עם "לשעברים" למיניהם הוא פיוס ריק מתוכן, ואסור לקיים אותו. פיוס יש לקיים עם ממשלות מוכרות, ולאחר שיכירו במדינת ישראל שקלטה את הורינו. לאחר שיבשילו התנאים, יהיה אפשר לקיים מפגשי פיוס.

ועד אז לא נשכח ולא נסלח, למען זכר אבותינו ומורשתנו העתיקה.

ביוני השנה נציין יובל שנים לסיום גלות יהדות לוב. ממסמכיו של נשיא הקהילה היהודית דאז, מר אליהו (לילו) ארביב, אנו למדים שהיציאה היה טראומטית, וכי בני הקהילה נאלצו לעזוב את רכושם, מעמדם, כבודם, לעבור לארץ זרה ולא מוכרת (איטליה) ולחיות על פת לחם.

כך כותב נשיא הקהילה לראש הממשלה הלובית אחרי הפרעות מאיטליה:

"כבודו בוודאי יודע שכתוצאה מהמהומות האחרונות נשרפו ונהרסו בתי מסחר ובתים רבים של יהודים... בין המקומות שנשרפו ישנם שני בתי כנסת... ובתוכם ספרי קודש: ספר תורה, ספר תהלים וספרי נביאים... ובפרט אם האדם היה עשיר או במצב סביר והפך תוך דקות לעני". ובמכתב אחר כתב נשיא הקהילה למלך אידיס, בין השאר, את המשפט הבא: "אנחנו נמצאים היום בעיר פירנצה באיטליה במצב של עוני, מפני שאין אדם מסוגל לחיות זמן רב מסכום של 20 לירות", שזה הסכום שהותר ליהודי לוב להוציא מלוב בעת מנוסתם.

אומנם מעז יצא מתוק, וחלק גדול מבני הקהילה הצליח

**ברכת פסח כשר ושמח לכל בית ישראל
עקבאל דייר דימה זיידין מוש נאקסי**

שמעון דורון, י"ר

ליזה (זיגדון) בוכובה טרוה, אימה ופחד

ליזה התעוררה לסתם יום של חול, שגרה יומיומית הכוללת טיפול בילדים, בכביסה ובמטבח. אך היום הזה הפך בבמה שעות למחול שדים מסחרר, - פחד מוות לצד בלבול ובהלה וחשש גדול לגורל אהוביה. אחרי היום הזה שום דבר בחייה כבר לא יהיה אותו הדבר.

מאת: מתי גילעד

ציון וליזה התארחו עם משפחתם אצל משפחת גלאם עד שהיתה הפוגה בפרעות. אז הם חזרו לדירה שלהם, ליזה החזירה את אחותה להוריה, וציון מיד הלך לבקר את אחותו כדי לשאול אם הכול בסדר אצלה. באותן השעות היה בלבול גדול. היו ילדים שהתחבאו בבתיים של אנשים זרים כל ימי הפרעות, והמשפחות שלהם חששו כל הזמן הזה לגורלם. גם הדוד של ציון נעלם בזמן הפרעות. בזמן המהומות הוא הלך ברחוב וניצל על ידי יהודים שהטיסו אותו לאיטליה. במילנו הוא נלקח לבית אבות ושם נפטר. עד היום תקווה, אחותו של ציון מבקרת את הקבר שלו.

אחרי כמה ימים הגיע בן משפחה של השכנה הנוצרית והודיע לציון וליזה שמוציאים את כל היהודים מלוב. הוא הורה להם להכין שתי מזוודות ולהצטייד בעשרים לירות סטרלינג בלבד לכל אדם. הוא צילם את אותם תמונות פספורט, וכמה ימים אחר כך הגיע עם דרכונים ולקח אותם בגיף פתוח של המשטרה לשדה התעופה. המטוסים היו כבר מוכנים עבורם, ובמהירות רבה עלו למטוסים לכיוון איטליה.

במשך כל ימי הפרעות נשארו גברה ובנו במחסן של הפונדק עד יעבור זעם. כשהצליחו לצאת התפנו עם כל בני המשפחה למחנה גורג'י, ושם נשארו הרבה זמן.

כשהגיע הזמן לעזוב את המחנה סירב גברה להתפנות. למרות הפצרות חוזרות ונשנות הוא התעקש להישאר כי ללכת בלי כסף אל הלא נודע עם ארבעה ילדים שיש לפרנסם לא בא בחשבון עבורו. גברה לא פיזר את נכסיו בעולם כפי שעשו אחרים, להיפך, כל רכושו נמצא בלוב ועסקיו החלו לפרוח רק בשנים האחרונות. כך התעקש עד שלא הייתה לו ברירה. גברה היה היהודי האחרון שיצא מהמחנה לפני שנסגר לחלוטין.

גם כשהגיעו לאיטליה, הוא לא ויתר. הוא חיכה כמה חודשים עד יעבור זעם, ואז הוא חזר לטיפולו כדי להציל את הרכוש שלו. למזלו הרע, גם כאשר מצא קונה לנכסיו והגיע להסכם מכירה, מישהו סיפר לקונה שגברה הוא יהודי, ושכלל מקרה הוא יוכל לקחת את הרכוש שלו בלי לקנות כי רכוש היהודים מוחזק. במקום עסקה קיבל גברה מכות קשות, והוא נאסר בבית הסוהר ונאלץ לשלם שוחד כדי לצאת חי מלוב.

אחרי המקרה הזה אסף גברה את אשתו וילדיו מאיטליה ועלה לישראל חסר כול.

יחד עם שלוש בנות קטנות. מיד כששמעה את הקולות הנוראים, היא סגרה את דלת העץ העבה עם מפתח וקרשים. כאשר הערבים התחילו לדפוק בדלת, היא החליטה לברוח עם בנותיה דרך הגג המשותף אל בית השכנים הערבים. השכן היה חאג', והמשפחה הייתה מכובדת. החאג' ראה את השכנה ובנותיה המבוהלות, ריחם עליהן ואמר: "עאליק לאמן, האמינו בי. אני לא אעשה לכם שום דבר. שבו פה ואל תפחדו." החאג' עלה לגג וירד לבית שלהם, וכשנשמעו שוב דפיקות בדלת עם צעקות רמות: "תפתחו, יהודים!" פתח להם

באותן השעות היה בלבול גדול. היו ילדים שהתחבאו בבתיים של אנשים זרים כל ימי הפרעות והמשפחות שלהם חששו כל הזמן הזה לגורלם.

את הדלת ושאל: "מה אתם רוצים?" ענו לו: "יש פה יהודים?" החאג' ענה באומץ ובחירוף נפש "אתם לא מתביישים? אני חאג', ואשתי והבנות כאן בבית." והם עזבו אותו והלכו. אבל לו היו מתעקשים להיכנס, והיו מזהים שהבית של יהודים, הסוף היה ברור לשתי המשפחות. אולם, כנראה שהם היו נלהבים למצוא סוף סוף יהודי כלשהו להתנכל לו, ולכן לא התעכבו יתר על המידה במקום אחד.

ביום שני ה-5 ביוני 1967 יצא ציון בוכובה לעבודה מוקדם בבוקר אל חנות המעדנייה שפתח לא מזמן. בחנותו הקטנה מכר גבינות, נקניקים, שתיה ושימורים. אשתו ליזה נשארה, כהרגלה, בביתם, מטופלת בשני ילדיה הקטנים. בשעת הבוקר הרגילה יצאה ליזה לקנות כיכר לחם, אבל השכנה הנוצרית מהדירה שממול עצרה אותה ושאלה: "לא שמעת שפרצה מלחמה בישראל?" ליזה ענתה בשלילה. השכנה הנוצרית אסרה עליה לצאת לרחוב, מכיוון שחששה מאוד לגורלה והלכה במקומה לקנות למשפחה לחם. לכולם היה ברור שהערבים יגיבו באלימות נגד היהודים בעקבות החדשות על המלחמה בישראל.

החדשות המסעירות הכניסו את ליזה ללחץ אבל היא המשיכה בעבודות הבית השגרתיות ועלתה לגג לתלות כביסה. פתאום היא שומעת קריאה לעברה: "את יהודייה, את הראשונה שנבוא להרוג!" ליזה נבהלה מאוד. היא חזרה הביתה והדליקה את הרדיו. בתחנה המקומית שידרו שהערבים מנצחים במלחמה, והם הורגים את כל היהודים בישראל.

ציון חזר מוקדם הביתה כדי לפנות את ליזה והילדים למשפחת גלאם שגרה בבנין מוגן יותר מהדירה שלהם. עוד לפני שהם יצאו מהבית, לקחו רק כמה דברים, וכבר שמעו את הצעקות והפרעות שהחלו להשתולל ברחובות. ליזה רצה אל גן הילדים, שהיה קרוב לביתה, אספה משם את אחותה הקטנה ודאגה להודיע להורים שלה, שלא ידאגו ושבתם הקטנה נמצאת במקום בטוח יחד אתה.

גברה זיגדון, אביה של ליזה, היה באותה השעה בפונדק שלו יחד עם בנו היחיד, כשהשניים שמעו את הרחוב המתלהט בהמוני ערבים חמושים במקלות, סכינים, ברזלים וגרזנים. רעש המהומות מספיק היה כדי להרעיד את הלב ולשתול אימה ופחד. גברה, שחשש מאוד לשלום בנו היחיד, ביקש מחברו הטוב איברהים דווילה לקחת אותו ברכב חזרה אל הבית. איברהים לקח את הילד וניסה להגיע אל הבית, אבל כשראה את המון הפורעים חזר בחזרה ואמר לגברה: "אתה הפקדת בידי את הילד שלך באמונה, ואני מחזיר לך אותו בריא ושלם באמונה, אבל אני יכול ללכת הביתה, כי הכביש מלא בערבים, ואני פוחד גם על עצמי שיראו אותי עם יהודי."

באותה שעה הייתה אימה של ליזה בביתה

לילו ארביב

מנהיג ללא חת

נשיא הקהילה היהודית אליהו לילו ארביב, פעל בנחישות ובאומץ לב למען היהודים בלוב. כעת, באיחור של חמישים שנה, אנו חושפים תיעוד מרגש על אודות פעולות שהוא ביצע מאחורי הקלעים מרגע מינויו לראשות הקהילה וגם לאחר יציאתם בשנת 1967. במסמכים ובמכתבים הנמצאים בארכיון שלו מצוינים גם שמות של נבבדי קהילה נוספים: חי גלאם, קלמנטה חביב, קינו רקת, ויטוריו חדאד, ציון סעיד כדלון - שפעלו לצדו לאורך השנים.

מאת: מתי גילעד

הזמין גנרל בלאקלי את לילו ארביב לביקור אצל הפצועים המאושפזים, ושם הדגיש בפניו את השימוש בנשק חם ואמר: "אדון ארביב, אתה יודע את מלאכתך היטב. ברכותיי".

בעקבות הפרעות שותקו החיים המסחריים של היהודים, והממשל הלובי ביקש למצוא פתרון. הזדמנות לפתרון הגיעה מצדם של הבריטים שהציעו לכנס ועדה להשכנת שלום בין הערבים ליהודים על סיפונה של נושאת המטוסים האמריקאית. וכך, ב-25 ביוני 1948, התכנסו ראשי הקהילה עם מנהיגים דתיים ופוליטיים ערבים ועם נציגי הממשל הבריטי וחתמו על הסכם שלום סודי בין היהודים לבין ערבים. הושג הסכם חשאי שהציע זכינה חביב שהתבסס על שלושה דברים: א. כל אחד מהיהודים הנוכחים יצטרף למפלגות פוליטיות שונות ויביע תמיכה בעצמאות לוב. ב. שילוב הערבים בענפי הטקסטיל, הצורפות והמסחר במטרה שיחליפו בהדרגה את היהודים. ג. הממשל הבריטי יתיר פתיחת משרד להגירת היהודים בשיתוף עם הקהילה וללא הפרעה מצד הערבים.

משרד העלייה נפתח בתאריך 2 בפברואר 1949, והיציאות הישירות הראשונות אל ישראל היו ב- 5 באפריל 1949, אולם בין יולי 1948 ועד ינואר 1949 פעל ארביב למען יציאתם של כ-2,500 יהודים מלוב בהפלגות בלתי לגליות.

לילו ארביב וחברי הקהילה עשו רבות כדי לכוון יחסים טובים וכבוד הדדי עם ראשי הממשלה ועם המלך, ובהתכתבויות שביניהם אפשר לראות שהצליחו. מכתבי ברכה ותנחומים אל המלך ואל ראש הממשלה שנשלחו מטעמם נענו חזרה במברקי תודה. הם קיוו שהיחסים הקרובים עם הממשל עתידים לקדם את ענייני היהודים ויקלו עליהם לפעול למען הקהילה.

במשך שבע-עשרה שנים תבעו חברי הקהילה את זכויות היהודים כאזרחים שווים כפי שהם כתובים בחוקת המדינה משנת 1952. בכל מדינות ערב לא היה תקדים לפעילות מעין זאת לדרישת יהודים לזכויות אזרח כפי שהיה בלוב. בעצומה שנשלחה אל ראש הממשלה ד"ר מוחי א-דין פפיני בשנת 1962 הוזכרה עתיקות העם היהודי על אדמת לוב, הנאמנות הבלתי מעורערת שלהם לאורך כל השנים, והודגשה העמדת החיובית של הקהילה היהודית בלוב בפני ועדת הקוארטט שנשלחה על ידי האו"ם

הפעילות הערבית ועמדת העיתונות המקומית בנוגע לאירועים בארץ ישראל. ארביב צפה הפרעות סדר מצד הערבים וביקש את עזרת הבריטים לטובת היהודים. המושל החזיר איגרת ובה הרגיע את הקהילה היהודית והבטיח כי הממשל ער לנעשה ושולט במצב. הוא אף שוחח עם לילו ארביב בטלפון כדי להרגיעו באופן אישי.

עננה כבדה שרתה על העיר, ואימת הפרעות הלחלה בלבבות מנהיגי הקהילה. לילו ארביב לא היה שקט, ועם מינויו פעל במהירות להגנת הקהילה. הוא שלח את יעקב בנעטיה לרכוש נשק באורח מחתרתי, אקדחים ורימוני יד בשווי של 100,000 MAL (מטבע בריטי) מכספי הקהילה, ומסר אותם לבני הנוער שהוכשרו להגנה הרובע היהודי.

ואכן, למרות ההבטחות, פרצו הפרעות ביהודים ביוני 1948. היהודים יצאו חמושים להגנתם, דבר שהפתיע הן את הערבים הפורעים והן את הבריטים. בתום הפרעות

אליהו לילו ארביב סיים את חוק לימודיו בבתי ספר איטלקיים בטריפולי במגמת ניהול חשבונות. הוא למד ב"מכון המזרח" בנאפולי שבאיטליה בקורסי התמחות לפקיד מושבות והשתלם בשפה הערבית ובמוסדות אסלאמיים. כמו כן התמחה בכלכלה מדינית וכלימודי עבודה בפירנצה איטליה. בדיעבד נראה שהלימודים הכשירו את לילו ארביב לייעוד שזימנו לו החיים, ובחודש מארס 1948, עת נקלע ועד הקהילה היהודית למשבר, עם התפטרותו של הנשיא ד"ר פורטי, לחצו חברי הוועד על לילו ארביב לקבל על עצמו את הנשיאות. לאחר לחצים רבים שהפעילו עליו, נענה לילו לבקשתם. חברי מועצת הוועד אישרו את המינוי פה אחד, ועל פי התקנות נמסרה הודעה רשמית על כך לראש המנהל הצבאי האנגלי גנרל בלאקלי, והוא אישר אותו ב-20.4.1948*.

אחת הפעולות הדיפלומטיות הראשונות של ארביב הייתה העברת איגרת למושל בלאקלי שבה הביע את הדאגה לקהילה בשל

PROVVEDIMENTI BRITANNICI

NOMINA DEL PRESIDENTE DELLA COMMISSIONE AMMINISTRATRICE DELLA COMUNITA' ISRAELITICA DI TRIPOLI

AVVISO GENERALE n. 474

Si comunica per pubblica notizia che l'Amministratore Capo, nell'esercizio dei poteri di cui all'articolo 17 delle Norme per il Funzionamento delle Comunità Israelitiche della Tripolitania e della Cirenaica approvate con R.D. 18 giugno 1931, n. 957 ed a seguito di elezioni tenute in seno alla Commissione Amministratrice della Comunità Israelitica di Tripoli, ha nominato il

Rag. LILLO ARBIB

Presidente della Commissione Amministratrice della Comunità Israelitica di Tripoli con effetto dal 1. maggio 1948 in sostituzione del

Dr. Maurizio Forti

la cui nomina alla carica di cui sopra viene a terminare il 30 aprile 1948.

Tripoli, li 20 aprile 1948.

H. MERCER.

Colonnello.

Segretario in Capo.

per ordine dell'Amministratore Capo.

הצהרה כללית מס' 474 מיום 20.4.1948: מינויו של ר"ח לילו ארביב לנשיא הקהילה היהודית בטריפולי בתוקף מיום 1.5.1948. הצו חתום על ידי הקולונל מרצ'ר, מזכירו הראשי של המושל העליון הבריטי.

ועידת השלום 25.6.1948

לכבוד המופתי הנכבד של לוב
שייח' עבד אל-רחמן אל-קלהוד
ברכות,

מאוחר יותר כבר היה ידוע, שהיהודים המתגוררים באזורים החדשים והמרכזיים של העיר טריפולי היו כלואים בתוך בתיהם והיו מוגנים יותר מאשר תושבי הגטו היהודי, "חארא", שאותם ריכזה המשטרה הלובית במחנה גורג'י. מחנה זה היה במרחק כארבעה קילומטר מהעיר, והיה חשש למצבם וגורלם. הרי כולם ברחו מהפרעות, וסביר היה להניח שישנם פצועים ואולי אפילו מתים ביניהם. כמו כן, סביר היה שרובם ברחו מבלי להביא אספקה של אוכל ובגדים.

התחושה הייתה שצריך "לירות לכל הכיוונים" ולפנות לכל עזרה אפשרית. הקשר עם הג'וינט האמריקאי החל משנת 1945, והארגון פעל לעזרת היהודים שנותרו חסרי כול לאחר הפרעות. בשנת 1963 ארביב שלח מכתב ובו הוא פורס בפניהם את מצבם המשפטי של היהודים שגרם להם להתנהל בקושי רב בחיים בכלל ובמסחר בפרט. בימים של פרעות 1967, כשהוא בתוך הבית הנעול

ודאי לא נעלם מעיניך, שהמצב בימים אלה מתוח עד כדי כך שחברי הקהילה היהודית מרותקים לבתיהם, והדבר גורם לדאגה ולתחושת חוסר-יציבות. אנו חיים בלוב מדורי דורות, ומבינים את מה שעובר על המולדת הזו, בה חיינו ואשר בעמדותיה אנו תומכים. אי לכך, אני שולח לכבודו מכתב זה, בבקשה שכבודו, בהיותו נציג ההלכה האסלאמית, יקיים פגישה עם הנציב הממשלתי האחראי על הקהילה היהודית, בנוכחות כמה מן המכובדים, על מנת לדון ולהכריע במצבנו במטרה להחזיר את הביטחון, היציבות והשלווה.

אין לי ספק שכבודו יקדיש לבקשתי זו את תמיכתו ואת טיפולו.

בכבוד רב,

לילו ארביב

8/6/1967

לצורך משאל עם ועמדת המיעוטים בשנת 1948. בוועדה הציגה הקהילה היהודית עמדה איתנה, דרשה עצמאות מוחלטת ודחתה בתוקף את ההצעה שלפיה לוב תהפוך למנדט למשך עשר שנים. כאזרחים נאמנים לשלטון ביקשו תעודות אזרחות ודרכונים תקפים. כמו כן ציינו שאינם יכולים לרכוש אדמות ככל האזרחים ואינם יכולים להתנהל בעסקיהם בגלל תנאים מגבילים שהוחלו עליהם.

בחודש יוני 1962 נפגשו קבוצה של יהודים נכבדים עם ראש הממשלה מר מחמד עות'מאן אל-סיד וד"ר ווהבי אל-בורי, והובטח להם כי ינקטו כל הצעדים שעשויים לשים קץ לבעיית הנתינות של היהודים הלובים. באותה פגישה פנה ד"ר אל-בורי אל לילו ושאל אותו אם הוא מוכן לצאת ברדיו טריפולי לדבר נגד ישראל. ארביב טען שזה איננו הנושא שעליו באו לדון. מכתב תודה לראש הממשלה בתאריך 5.8.1962 מעיד כי הממשלה נענתה לבקשותיהם של היהודים, אבל ארבעה חודשים בלבד אחר כך בתאריך 17.12.1962 נשלח מכתב נוסף לראש הממשלה ובו מבקשים חברי הקהילה שממשלת לוב תיתן הוראה לעיריית טריפולי להנפיק תעודות נתינות תקפות ודרכונים לוביים חדשים לבני העדה הלובית. מכתב זה מלמד על כך שממשלת לוב המשיכה לנהוג בקהילה היהודית בחוסר צדק ולא תמכה בשוויון בין האזרחים. למרות ועל אף האמור בחוקה, מעמדם השוויוני של היהודים נותר "על הנייר" בלבד.

ב-18 במאי 1964 הגיש לילו ארביב יחד עם כמה נכבדים נוספים בקשה אל ראש הממשלה דאז מחמוד אל-מונתצר לבחון ולמצוא פתרון לבעיית הנוגעות ליהודים, אבל הוא אפילו לא טרח להשיב להם על הבקשה. בחודש יולי 1965 פנה לילו ארביב למלך בבקשה להעניק ליהודים את הזכויות הכתובות בחוקה של לוב, להכיר בנתינות הלובית של היהודים, לאפשר כינון בית דין רבני ולהכיר בזכויות האזרחיות והפוליטיות של היהודים. לאחר כל המאמצים שעשה עד כה ראה במלך מושיע אחרון בעיני היהודים.

1967

בזמן שהפורעים מבצעים את זממם והקהילה היהודית כולה עומדת מול שגאת המוני מרצחים אכזריים שטובחים בהם ללא רחם שורפים את בתיהם, עסקיהם ואת בתי הכנסת שלהם. לילו ארביב ועמיתיו חי גלאם, פנחס נעים, אנג'לו נחום וקלמנט חביב לקחו את היזמה ליצור קשר עם הממשלה הלובית ופעלו בחסירות רבה למען יהודי הקהילה. זאת למרות שהם, בעצם, היו בהסגר בתוך בתיהם, והקשר עם העולם החיצון היה כמעט בלתי אפשרי.

בין המכתבים הראשונים שנשלחו היה מכתב אל המופתי של לוב בתקווה שיעזור להרגיע את הרוחות.

אליה ונוצ'ה ארביב בקבלת פנים של השגרירות הרוסית בלוב

המשרד של אליהו ארביב בטריפולי

לילו ארביב עם שותפו הערבי מוחמד אל עקארי

רגישה זו בהקדם האפשרי, כדי לחדש את חיי השגרה בארץ. במידת האפשר, אנו מבקשים לאפשר למי שרוצה לנסוע לחוץ-לארץ לעזוב את הארץ לזמן-מה, עד שהמחשבות תהיינה חיוביות שוב, והציבור יבין שעמדת היהודים בלב הייתה תמיד, ותהיה בעתיד, אצילית ובהזדהות מלאה עם האזרחים הערבים בכל עת.

מי ייתן ואללה יאריך את חייכם, אללה לא חוסך מהמיטיבים את גמולם,

בכבוד רב,

בשם העדה היהודית בטריפולי

לילו ארביב, קינו רקח

טריפולי 17/6/1967

רחוב לבדה מס' 14 - טלפון 31592

שובר דואר מס' 1072

פנייה זאת אל ראש הממשלה שינתה לבלי היכר את מצב העניינים. ראש הממשלה שלח מיד שלושה קציני משטרה אל ביתו של ארביב כדי לקבל ממנו מידע נוסף על אודות היהודים, מידע אשר אסף משיחות טלפון עם חברים במהלך התקופה הזאת. לבסוף התקבל אישור לכך שהיהודים במחנה מקבלים סיוע רפואי והגנה משטרתית

על הריסת שני בתי הכנסת וכל דברי הקודש שבתוכם כולל ספרי תורה וספרי קודש ועל רצח של יהודים, וזירז אותו לפעול למען החזרה המהירה של השקט והנורמליזציה בעיה. כמו כן, ביקש ממנו לאפשר ליהודים שמעוניינים לעזוב את לוב עד יעבור זעם לעשות זאת, עד שהעם בטריפולי יבין את מעמדו של העם היהודי הלובי שהיה ותמיד יהיה נאמן למדינה הלובית בכל הזמנים.

כבוד מר חוסיין מאזג הנכבד,

ראש הממשלה,

בברכה וברחשי כבוד,

כבודו בוודאי יודע שכתוצאה מהמהומות האחרונה, נשרפו ונהרסו בתי-מסחר ובתים רבים של יהודים, עשרות יהודים נהרגו ונפצעו, המתים לא נקברו עד היום, ואלפי משפחות יהודיות נמצאות עד היום במחנות או סגורות בבתייהן, כאשר לרבות מהן אין מספיק מזון. בין המקומות שנשרפו ישנם שני בתי כנסת של יהודים ובתוכם ספרי קודש - ספר התורה, ספר תהלים וספרי הנביאים. עד רגע זה, איש לא יודע מהו מעמדו האמיתי, מפני שלבבות האנשים לא נרגעו, בפרט אם האדם היה עשיר או במצב סביר והפך תוך דקות לעני.

אשר על כן, אנו מבקשים מכם לדאוג לסוגיה

והמסוגר, מצא לילו פתרון יצירתי ושלח את נהגו אל חנות הבשר שהייתה בבעלות יהודי אמריקאי משתף פעולה, באמתלה שעליו לרכוש עופות קפואים כשרים, כיוון ששחיטה טרייה בוודאי לא הייתה בנמצא (בבית של ארביב מעולם לא השתמשו בבשר או בעופות קפואים, אולם בגלל המצב היה סביר שייאלצו להתפשר). הנהג מסר לבעל החנות מכתב אל הגוינט, ובעל החנות העביר אותו אליהם דרך הבסיס האמריקאי. מהגוינט נמסרה התשובה כי הם מחכים לו ברומא ב-15 ליוני, אולם אז עדיין הוא היה סגור בטריפולי, ולכן הפגישה נדחתה לתחילת יולי.

לילו ארביב המשיך את פעולות ההצלה והצליח ליצור קשר טלפוני עם חאג' מוחמד אל קוני המפקח על הקהילה מטעם הממשלה. הוא ביקש ממנו לבקר במחנה גורג' ולבדוק את תנאי ההיגיינה והסניטריה במחנה. כמו כן, העמיד ארביב לרשותו את כספי הקהילה לשימוש דחוף למען הנזקקים, לטיפול דחוף בפצועים ולקבורה של אלו שנהרגו, אם יש כאלה. תחילה התחמק הנציב מבקשותיהם של נציגי הקהילה היהודית, אך לאחר מכן הבטיח לפנות זמן לטיפול בעניינם תוך ארבעה או חמישה ימים.

בד בבד היו מגיעים נוספים עם שר הפנים בממשלת לוב, וכנראה שמגיעים אלו מנעו מהנציב לפעול בעניין היהודים. ב-16 ביוני נשלח לשר הפנים מברק מטעם נציגי הקהילה שבו הם מברכים את כניסתו לתפקיד ומביעים את תקוותם שתחת מנהלו יחזרו חיי היהודים למסלולם. יום למחרת, ב-17 ביוני, נשלחה אליו בקשה לספק קבורה למתי הקהילה ולבדוק את תנאי החיים של אלפי היהודים הנמצאים במחנה גורג', ונכתב כי אם דבר זה נבצר ממנו, אזי לפחות שישלח לשם את שירותי חצי הסהר הלובי או את הצלב האדום הבינלאומי למשימה זאת.

באותו היום התקשר לילו ארביב למזכירת ראש הממשלה שבמקרה ביקרה בטריפולי, וסיפר לה על המצב העגום, ביקש הגנה עליו ועל משפחתו ועל יהודי טריפולי החבויים בבתייהם. לילו שלח הודעה לראש הממשלה ובה פירט את המצב הכאוטי שנגרם ליהודים בעקבות הפרעות האנטישמיות וסיפר על ההרס המוחלט של הרכוש שלהם. הוא דיווח

מפגש עם נציגים של הגוינט האמריקאי ביולי 1967 ברומא כדי לדון במצבם של היהודים בלוב. ראשון מימין לילו ארביב נשיא הקהילה היהודית של טריפולי

אליהו לילו ארביב

והתגורר בבתי-ים.

לילו ארביב היה רואה חשבון במקצועו, ובבעלותו הייתה חברה לייבוא וייצוא של סחורות מחברות עולמיות כמו הוברט וקווי. כמו כן היה לו מפעל לעיבוד עורות כבשים שיוצאו לברית המועצות, והוא ייצא בוטנים לייצור שמן ברוסיה. לכל חברה וחברה היה שותף ערבי שקט "אוכל חנים" בנפרד. כמו כן היה בעלים של נכסי דלא ניידי רבים שאותם היה משכיר בכסף רב. את כל החברות והנכסים השאיר כפי שהם, ומעולם לא חזר ללוב לנסות למכור או לפדות אותם. בנין שגרירות ברית המועצות הינו בבעלות אליהו ארביב עד היום ולמרות ההבטחות של קדאפי להשבת רכוש מעולם לא הגיע למשפחה שום פיצוי.

ארביב לא חזר לפעילות עסקית בהיקף דומה לזה שהיה לו בלוב. חיי הרווחה והעושר בלוב הלכו ואינם ולא יחזרו לעולם. לעומת זאת, הוא מעולם לא הרפה ידי מפעילותו לקידום עניינים של היהודים יוצאי לוב ולשימור מורשתם. בבתי-ים הוא ייסד מועדון לפעילות ציונית ע"ש אליהו נחאסי ז"ל, בשנת 1975 הוא ייסד את "ברית יהודי לוב בישראל" ובשנת 1978 מונה לחבר הנהלת "המועצה הציונית" ולחבר ב"ברית ראשונים".

בני משפחתו ממשיכים את דרכו במוסרם את כל המידע והממצאים ההיסטוריים החשובים שהשאיר אביהם אחריו למען הקהילה ולשירותה.

לילו ארביב נפטר ב- ד' באב התשס"ג 2 לאוגוסט 2003 יהי זכרו ברוך.

מקורות

היהודים בלוב בין אידריס לגדאפי 1948-1970, מאת: לילו ארביב

ארכיון של לילו ארביב

ארכיון מוזיאון יהדות לוב, אור-יהודה

עדויות מפי יורם ארביב ופרנקו ארביב, בניו של אליהו לילו ארביב

ברומא הוקם ועד חירום, שחבריו לילו ארביב (אותו החליף רפאלו פלאח לאחר עלייתו ארצה) וויטוריו חלפון לקחו על עצמם תפקידי קישור עם מוסדות סיוע בינלאומיים, וביניהם הג'וינט, היימס ובמיוחד איחוד הקהילות היהודיות האיטלקיות והנציגות היהודית לעזרה ברומא.

בין יולי לאוגוסט 1967 ביקש נשיא הפרלמנט הלובי להיפגש עם לילו ארביב ברחוב ויא-נאציונלה, ושם אמר לו שההחלטה שלו לדרוש את יציאתם של היהודים מלוב הייתה נבונה, כי המטרה הסופית של ממשלת לוב הייתה לגרום לכך שגורל כל היהודים בלוב יהיה כגורלם של משפחות רקח ולוזון - מוות. הדבר חיזק מאוד את ארביב ואישר את תחושות לבו.

לילו ארביב היה מאוכזב מאוד מהפעולות שנקטה הממשלה הלובית וחשב שיש לקיים מגעים נוספים אתה כדי להבהיר כמה נקודות חשובות. הוא טען בתוקף שמטרת הממשלה הלובית הייתה מלכתחילה לסלק את כל היהודים מלוב. ממשלת לוב הפכה את הבקשה הלגיטימית של ראשי הקהילה להעביר את היהודים מחוץ ללוב למשך שלושה או ארבעה חודשים עד יעבור זעם ולהחזירם לאחר מכן לגירוש. הוא קבל על כך שכל היהודים שעזבו את לוב עם עשרים לירות לוביות אינם יכולים להתחיל חיים מחדש עם סכום כל כך פעוט. בנוסף, ממשלת לוב חסמה בפניהם אפשרות לקבל עזרה מארגונים יהודיים בינלאומיים מפני שמגע אתם עשוי להתפרש כפעילות ציונית שאינה מותרת על פי החוק הלובי. כמו כן, ראה צורך בכך שארגונים בינלאומיים ייקחו אחריות לשלום הרכוש היהודי בלוב.

יחד עם חי גלאם ויוסף ג'ולי המשיך לילו ארביב בקשר עם שגריר לוב באיטליה עבדאללה סיקתה, וביקשו את התערבותו לפתרון בעיות שונות. השתדלותו של השגריר הביאה להקלות בלתי צפויות. השגרירות חידשה את תעודות המעבר הזמניות ליהודים, והממשלה הלובית הודיעה שהיא מאשרת הוצאת 300 לירות סטרלינג לאדם במקום 20 לירות. חלק מהפליטים הצהירו על רצונם לשוב ללוב כדי להציל משהו מרכושם. על כן הרב הראשי של רומא פרופסור טואף אסף את יוצאי לוב בבית הכנסת הגדול ברומא ב-5 בספטמבר 1967 והזהיר אותם מפני הכניסה ללוב שהייתה ערב הפיכה. מסתבר שהפרעות ביהודים היו חלק מניסיון הפיכה שהממשלה הלובית הצליחה לדכא בקושי ועם כוח צבאי ומשטרה גדול.

למרות מאמצי השכנוע רצו כמה מאות יהודים לחזור ללוב לנסיעות קצרות שהתרחשו עד ה-1 בספטמבר 1969, יום שבו אירעה ההפיכה הצבאית של מועמר קדאפי.

300 יהודים היו עדיין בלוב בעת ההפיכה של קדאפי, וכולם סולקו משם לאחריה. כל הרכוש היהודי, מטלטלין ונדל"ן, הולאם, ובית הקברות היהודי הגדול נהרס. יהדות לוב חוסלה סופית.

ביוני 1967 יצא לילו ארביב עם משפחתו מלוב לאיטליה. הם התגוררו קודם בפירנצה ואחר כך בליבורנו. בשנת 1970 עלה לישראל

באישור הממשלה. למרות שלא נחשפו פרטים על אודות החלטה לאשר ליהודים לצאת מלוב, היה ברור שהממשלה בעד העניין, כיוון שהחל מה-20 ביוני מחלקת ההגירה בממשלה עבדה ללא הרף וכלי הפרעה למענק אישורי נסיעה לכל מבקש. מאחר שהיהודים היו בתוך בתייהם מבלי יכולת לצאת, המשטרה עברה בית אחר בית, אספה דרכונים והנפיקה אישור יציאה מלוב לכל מי שביקש לעזוב.

ברור שבנקודה הזאת של הזמן תוצאות העזיבה אינן זהות לכולם, כי מי שהיה ברשותו פספורט לובי קיבל ויזה ליציאה רגילה, וכך יכול היה להישאר מחוץ ללוב כל זמן שהפספורט בתוקף. יהודים לובים קיבלו אישור יציאה זמני לתקופה של 3/4 חודש בלבד, ובתום התקופה לא יורשו לחזור אל לוב, למעט אלו אשר יאריכו את תוקף האישור בשגרירויות הלוביות בארצות השונות. יהודים בעלי אזרחות זרה (איטלקית, תוניסאית, בריטית, צרפתית או הולנדית) קיבלו ויזה כניסה ויציאה חופשית לשלושה חודשים. גם הם היו עלולים לאבד את אזרחותם אם לא יחזרו ללוב, כל עוד הויזה שלהם בתוקף.

מבקשתם של ראשי הקהילה אל ראש הממשלה אפשר לחשוב שהיהודים רצו לצאת מלוב, אבל עשרה ימים אחר כך מאז החלטת הממשלה המצב הפך לטרגי יותר. כל היהודים, גם אלו שהיו במחנה, נאלצו בדחף של הממשלה לצאת מלוב. כולם הועברו לאיטליה במהירות האפשרית. אם קודם יכלו היהודים לצאת מלוב למדינות אחרות לכל מטרה עם 300 לירות לוביות, החל מעתה יכלו היהודים לצאת עם עשרים לירות לוביות לאדם בלבד. הבנק ברומא החליף את המטבע הלובי תמורת 1.676 לירה איטלקית. משמעות הדבר היא שהיהודים הגיעו לאיטליה עם 33,500 לירות איטלקיות לאדם ועזבו מאחור בתים, עסקים עובדים וכשיטנים ונכסים.

ב-19 ביוני, טרם עזיבתו את לוב יחד עם משפחתו, שלח לילו ארביב מברק בשם הקהילה אל מעונו של המלך אידריס בדאר א-סלאם בטוברוק:

אל אדוננו המלך הגדול

דאר א-סלאם, טוברוק

לרגל חג הולדת הנביא, אנו מברכים אותך מקרב לב ומבקשים ממך, אדוננו, ערובות לחיינו ולחיי ילדינו, היות שקהילה רדופה זו מצויה בסכנה גדולה ביותר בעקבות הפרעות שאירעו בשבוע שעבר. אנו מתפללים לאל הנשגב, שיאריך את ימך ושישמור על יורש העצר האהוב.

בשם הקהילה היהודית

חי גלאם, לילו ארביב, קינו רקח

19/6/1967 קבלת דואר מספר 494693

המברק לוהו בשיחות טלפון עם מפקד הקבינט המלכותי ועם השר של המשפחה המלכותית, ומהם הוא ביקש לוודא, שהמלך מודע לחומרת המצב.

"חשיפה ראשונה"

המורשת הרוחנית של יהודי לוב בתקופת לוב העצמאית

מסוף העלייה הגדולה בשנת 1952 ועד הגירוש בשנת 1967

מאת: דוד גולן הי"ו ויוסף בן דוד גולן הי"ו

לכך שבשנת התשי"ד-1954 סגרו השלטונות הערביים את בית הדין באמצעות צו. מכאן ואילך החלה להעבי עננה שחורה מעל ראשו של רבי חכמן. סיבוכי דלקת ריאות קשים אילצו לאשפזו בבית החולים. במשך שבעה חודשים הוא התייסק וגופו נחלש בבית החולים. גם שחרורו מבית החולים לא הביא מזור לגופו הדואב, ולאחר זמן קצר הוא לקה בשיתוק בשתי רגליו שריתק אותו לצמיתות למיטה. רבי חכמן לא הניח לתחלואיו לרפות את ידיו. הוא המשיך להנהיג את קהל העדה ממיטת חוליו, לפתור בעיות הלכתיות שדרשו את התערבותו וללמד שיעורי תורה ממיטת חוליו. מזכיר בית הדין, באבאני מוגנאלי, שבא אליו להתייעצויות שימש כשליח להעברת הוראותיו לבני הקהילה.

בהמתנה להסדר חדש לקהילה היהודית, שמעולם לא נקבע בחוק, אושר למר באבאני מוגנאלי בן אברהם, שהיה בעבר מזכיר בית הדין הרבני ושוטט בבית משפט "אהליה", לתפקד כעין דיין בבית דין דתי יהודי לבעיות של מעמד אישי, בהיעזרו בשניים מחמשת השופטים לשעבר ששרתו בבית המשפט "אהליה". ראש הקהילה לילו ארביב בן שמעון, משה נחום בן ידידיה, יוסף חביב בן אליהו, יצחק נחום-סמבירה בן יהודה ובנימין רכאח בן אליהו.

על ישרון:

השלטונות מחמירים את מצבם של היהודים ואוסרים עליהם להגיד קדיש בפרהסיה. בעת ליווי הנפטר למנוחת עולמים נהוג היה להביאו בדרך כלל ל"צלא לכבירה" ולומר שם קדיש, ולאחר מכן בכניסה לבית העלמין נאמר הקדיש השני. הסיבה לתקנה חדשה זאת

תורכי ושלוישים השנים של שלטון איטלקי, רק נוכחות מדינה זרה אפשרה אורח חיים נטול אירועים משמעותיים.

הידרדרות היחסים עם התושבים המוסלמים אירעה בזמן הכיבוש הבריטי בשנת 1943, וההתמוטטות הסופית הייתה בזמן הממשל העצמאי הראשון שהוכרז, עת עלה למלוכה אידריס הראשון הסנוסי.

כדי לנסות לתאר ולהבין את המורשת הרוחנית של יהודי לוב בין השנים 1952-1967 לאחר העלייה הגדולה, חייבים להתעכב ולתאר את המצב המדיני בלוב שהיה בעל השפעה מכרעת והכתיב את חיי היהודים בכל תחום ותחום.

לוב הכריזה על עצמאותה ב-24.12.1951 בתמיכת האו"ם, בעקבות תנאי של בעלות הברית להסכם שלום עם איטליה. ההכרזה נכנסה לתוקף בתאריך 1.1.1952, ולוב הפכה לממלכה חוקתית תחת שלטון של המלך סעיד מוחמד אידריס הראשון. בשנה זאת, לאחר סוף העליות הגדולות, הצטמקה האוכלוסייה היהודית בלוב לכדי 6200 תושבי העיר טריפולי וכ-300 יהודים בבנגאזי (פורסם בשנת 1963 ע"י פרופסור VEDOVATO, ברבעון למשפט בינלאומי). בעיקר כללה האוכלוסייה בעלי עסקים אמידים ביותר, ומקצתם זקנים וחולים מעוטי יכולת שלא יכלו לעלות ארצה. בתחילה נהנו היהודים מתנאים תקינים ומיחס סביב, אולם המצב התחיל להידרדר מתאריך 22.3.53, היום שבו לוב התקבלה כחברה בליגה הערבית. החרפה התעמולה האנטי-יהודית בעיתונות המקומית, והיהודים תוארו בה כגורמים בלתי רצויים במדינה בהיותם ציונים ובעד ישראל.

בטריפולי:

רבי יששכר חכמן זצ"ל, שהכול הכירוהו כרבי "זכר", רבה הראשי האחרון של לוב, נולד בכפר זליתן שבלוב בשנת התרמ"ה - 1885. בשנת התרצ"ב-1932 הוא התמנה כדיין בראשותו של ראש אב בית הדין ר' ציון ביתאן זצ"ל. הוא ראה ברכה בעמלו בשירות הקהילה בבית הדין, ובשנת התשי"א-1951 התמנה לאב בית הדין וכרב הראשי לקהילת יהודי טריפולי, לאחר עלייתם ארצה של אב בית הדין ר' חי גאביון והדיין ר' כמוס נחאסי. הוא עצמו סירב באצילות נפש לעלות ארצה, מאחר שראה את עצמו כמחויב בכל מאודו לדאגה לצורכי הקהילה. למרות זאת התרצה ושלח לארץ ישראל את זולה אשתו יחד עם ילדיו. אולם חשכת ענני עצמאות לוב גורמת

למסע המרתק, המדהים והמאלף הזה, יצאתי כאחוז ייאוש גדול. פניותי לגדולי חוקרי יהדות לוב ונבירה במאות ספרי העדה אלפי מאמרים, העלו חרס - אפס אינפורמציה. פרט לשורה לקונית אחת: "ב-1954 סגרו השלטונות את בית הדין הרבני".

שינסתי מותניים ועברתי על מאות מסמכים שברשותי. נשלחה בקשה דחופה לעזרה לידידי ולמכריי הטובים והיקרים, פרופסור מוריס רומני הי"ו יליד בנגאזי, כולל טלפונים לליברנו ואנגליה, ולאחים מר פראנקו ארביב

אליהו (לילו) ארביב ז"ל

הי"ו ומר יורם ארביב הי"ו בניו של אליהו "לילו", ראש קהילת יהודי טריפולי. וביחד, בעמל רב, הצלחתי במשימה רבת החשיבות להעלות על הכתב את מורשתם הרוחנית של יהודי לוב מאז העלייה הגדולה לישראל ועד הגירוש הגדול בשנת 1967.

אליהו (לילו) ארביב, לשעבר ראש קהילת יהודי טריפוליטניה קובע בספרו במילים חריפות וחוצבות להבות:

"ביוני 1967 החליטה ממשלת לוב לגרש את היהודים מאדמות לוב, טריפוליטניה וקירינאיקה. בעקבות החלטה זו, עזבו כ-6500 יהודים את המדינה והפכו לפליטים.

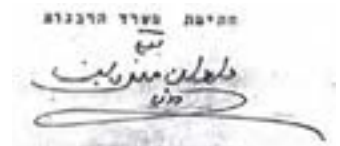
סופרים ועיתונאים אחדים מעזים לקבוע שבמשך אלפים בשנים חיו בלוב יהודים וערבים בשכנות ושלוה, אידיה של ממש. ברצוני להציג, באסופת כתובים אלה שלי, שחיי שכנות טובה ושלוה מעולם לא היו, אלא אם כן רוצים לתת מובן אחר למילים ופירוש שונה לדברים. אפשר לקבוע מבלי לחטא על האמת, שבמשך מאות השנים של שלטון

הרב הראשי יששכר חכמן זצ"ל בזמן המצעד הצבאי ביום הכרזת עצמאות לוב

באבאני מוגנאני

חתימתו של באבאני מוגנאני
במשרד הרבנות

הייתה כי בקדיש נאמר "על ישראל", ומאחר וישראל היא מוקצה מחמת מיאוס בעיני השלטונות, אין להזכירה. פתרון מקורי לכך מצאו הרבנים. במקום "על ישראל" יאמר "על ישורון". בכך הצליחו למצוא דרך מתחכמת להמשיך אמירת הקדיש. סברה אחרת גורסת כי השינוי בוצע בפרק תהילים "שיר המעלות אשר עיני אל ההרים..." הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל...! פתרון לכך נמצא כאשר במקום "שומר ישראל" אמרו "שומר ישורון".

בשנת התר"ך-1960, מפאת מצבו הרפואי המחמיר, פרש רבי חכמון מתפקידו הרם, והשלטונות נתנו בידו מסמך המאשר את מעמדו לאחר פרישתו מתפקידו. רבי יששכר חכמון זצ"ל לא האריך ימים לאחר פרישתו. הוא נלקח לבית עולמו, נפטר ונקבר בטרפול, ד' אייר תשכ"א, 18.4.61 והוא בן 76 שנה. תהי נשמתו צרורה בצרור החיים, אמן!

בסוף שנת התשכ"ג - 1963 בערך נפטר באבאני מוגנאני.

רב ראשי חיצוני

מאז עזיבתו למרוקו של הרב הראשי שלמה ילז בשנת 1949 נשארה הקהילה ללא רב ראשי חיצוני, שעיקר תפקידו היה התנהלות מול הממשל המקומי. לאחר מותו של הרב הראשי רבי יששכר חכמון, ולמרות בקשות חוזרות ונישנות מצד ועד הקהילה, לא נתקבל אישור משלטונות לוב להביא רב מאיטליה או מאנגליה למשרת הרב הראשי. גם המשא ומתן להביא רב ראשי מתוניס לא קיבל אישור מהשלטון הערבי. הנטל הכבד נפל על כתפיהם של רבני הקהילה, והיה עליהם להתמודד מול חזית הפורענויות שעמדה בפתח.

מאחר שלא היה רב ראשי לאחר מותו של רבי יששכר חכמון, ורבי שושן בוכריץ עמד על דעתו שלא לפסוק הלכה, נאלץ לילז ארביב לטוס לתוניס בכל פעם שהתעוררה שאלה הלכתית סבוכה. שם הוא נפגש עם ר' מרדכי אמייס הכהן ראש רבני גרבה ואב בית הדין הגדול בתוניס, והיה חוזר עם תשובה הלכתית

מנומקת.

המשרתים בקודש

רבי יששכר חכמון - הרב הראשי ואב בית הדין. **רבי שושן בוכריץ** - רב קהילת זאווייה, בסוף ימיו עבר לטרפול ושימש שם כרב.

ר' ברוך ברנס, תלמיד חכם וגאון התלמוד בדורות האחרונים בלוב, שוחט ומלמד ילדי בר מצווה לקריאה בתורה, היגר לרומא בשנת 1967. **רבי יוסף יונה**, אב בית הדין לשעבר, נשא דרשות ולעיתים חתם במסמכי קידושין, היגר לרומא בשנת 1962. **באבני מוגנאני**, מזכיר בית הדין הרבני ושופט בבית משפט "אהליה", מונה לתפקד כעין דיין ב"משרד הרבנות" לבעיות של מעמד אישי, פעיל עד שנת 1963 לערך.

חכם יוסף נימני, חותם בשם הרב הראשי, כיו"ר הרכב הרבנים הדנים בגיור, פעיל משנת 1960 לערך, קרא בתורה בבית הכנסת בית אל. **חכם יהודה ברבי**, יושב כדיין בנושא גיור נשים. **חכם כלאפו סרוסי**, יושב כדיין בנושא גיור נשים. **חכם חי בעדאש**, יושב כדיין בנושא גיור נשים, מנהל ומורה ב"דאר אסרוסי". **אליהו "לילו" ארביב**, ראש קהילת יהודי טריפול, שימש לעתים גם כדיין.

מיעוט הרבנים פוסקי הלכה מביא למצב של הזדקקות לחכמים מהשורה השנייה, שבאופן רגיל לא היו אמורים לשבת בדין, אולם זה היה כורח המציאות.

מעשה משרד הרבנות

מאז סגירת בית הדין הרבני בטרפול בשנת 1954, נפתח "משרד הרבנות". ידי הדיינים, הרבנים, החכמים והשופטים במשרד הרבנות בטרפול מלאות עבודה, זה בא וזה יוצא. הם טיפלו בכל הבעיות ההלכתיות, קבורה, כשרויות, דרשות, גיטין, עריכת שטרי כתובות ונישואין, רישיון שידיכון, תעודות רווקות. מסמכים משנת 1963 ואילך מאפשרים הצצה נדירה לנעשה:

הבחור יוסף צבאן הצורף מטרפול מתחתן עם פיוריללה בנדאוד מטרפול. אברהם פלאח הסוחר מטרפול מתחתן עם מרים טרביס מבנגאזי. ויטוריו סעדיה הצורף מטרפול מתחתן עם מרתשיללה חדאד מתוניסיה...

עשרות הכתובות צופנות בתוכן אינפורמציה מדהימה. הבחור שמעון אלגאוי בן אליהו וגאמילה נולד במחנה הריכוז ג'אדו (במחנה המוות נוצרים חיים חדשים). גיורת מאנגליה - דבורה בת אברהם אבינו ושרה אמנו. גרת צדק מאיטליה - מרים מריה פייה לארדארו בת אברהם (רפאלו) ושרה (קלילה פלמייר). גיורת מאנגליה - שרלי שרה קטרין קמפבל בת ויליאם רודריק ופלורנס דן.

אכן אינפורמציה מדהימה, מרתקת ולא ידועה על נשים שהתגיירו כדי להתחתן כדת משה וישראל, ועל פי רוב שונה שם ההורים לאברהם (אבינו), ושרה (אמנו).

"נתאספנו אנו החתומים מטה בית דין של שלשה המורכב מהרבנים: ר' יוסף נמני רב ראשי, ר' יהודה ברבי ור' כלאפו סרוסי הי"ו לדון בדרישת הגב' מארייה פייה לארדארו בת רפאלו ובת קלילה פלמייר, נוצרית ונתינה איטלקית, תושבת רומא -איטליה... שביקשה

להתגייר ולהכנס תחת חסות השכינה והדת היהודית. ואחרי החקירה והדרישה עם הגב' הנ"ל שבה גלתה את רצונה הטוב בהתגיירותה. הוסברו לה ע"י הרבנים הנ"ל קצת מצוות קלות וחמורות עונשן ושכרן שאת הכל קבלה על עצמה בלב ונפש..."

הרכב רבני נוסף: הדיינים ר' יוסף נמני, ר' יהודה ברבי, ר' חי בעדאש

הרכב נוסף: הדיינים ר' יוסף נמני ו"ר' שושן בוכריץ, ר' יהודה ברבי

מקום לידת החתנים: טריפול, בנגאזי, זליתן, עמרוץ, דרנה, זאויה, ברתישי (קירינאיקה), גאבס (תוניס), רומא (איטליה). משלח היד של החתנים: בעיקר - צורף, סוחר, והיתר - עורך דין, חנווני, חייט, פקיד, חשמלאי, סנדלר, סוחר דגים, צלם, קצב, נגר, תלמיד אוניברסיטה, רפד. מקום לידת הכלות: טריפול, בנגאזי, עמרוץ, זאויה, זוארה, דרנה, זליתן, ברתישי (קירינאיקה), אלמרג', צ'ביטלה דל טרונטו (איטליה), מרסה פלאג' (תוניסיה), רומא (איטליה), קורבאט, חקאני (אנגליה), סוליחול (אנגליה) משלח היד של הכלות: בעיקר - עקרת בית, ומיעוטן - פקידה.

לצערי הרב, מתמודדים אנו עם אינפורמציה דלה ואפסית עבור: באבאני מוגנאני, יוסף נמני, יהודה ברבי, חי בעדאש, כלאפו סרוסי וחכמים נוספים שפעלו בתקופה הזו. אוי לה לעדה שכך שוכחת את מנהיגיה הרוחניים. מעל במה זאת הנני פונה לכלל אנשי הקהילה: "אנא עזרתכם הדחופה במתן מידע על החכמים הללו לפני שישכחו כליל מדפי ההיסטוריה".

מוהלים

מוהלים כדוגמת מכלוף עטייה, יהודה זנזורי, יצחק דיאנה מאוד רצו לזכות במצווה ואף היו משלמים מכיסם בכדי לחול את התינוקות ולהכניסם בביתו של אברהם אבינו.

בתי הכנסת

מפאת התמעטות היהודים בטרפול נסגרים מרבית בתי הכנסת. כעשרה מבין כארבעים בתי הכנסת נשארו פעילים. צלאת אל פרנק, צלא לכבירה, אל-ישיבה, דאר אל מאלטי - דבש, דאר פרלון, בית הזקנים, ובית אל העובר בשנת 1965 מדירה לבניין חדש בעיר החדשה.

ר' ברוך ברנס (בראנץ) זצ"ל החכם, גאון התלמוד בדורות האחרונים בלוב

זאת עזבו כ-6500 יהודים לרומא שבאיטליה במטוסים של חברת "אליטליה" ו"KLA" של חברת התעופה הלובית, ובאניות של חברת הספנות "טירניה" לנאפולי, שאותן העמידו לרשותם השלטונות האיטלקיים.

בנגאזי

בבנגאזי נשארו כ-300 יהודים לאחר העלויות הגדולות. למרות מספר היהודים המועט יחסית, חיי הרוח הדת והמסורת לא נפגעו והמשיכו כסדרם בפורמט מצומצם.

ב-9 באוגוסט 1929 התנהל בית הדין הרבני בבנגאזי על פי צו מלכותי מס' 1660 ולפי הכללים שנקבעו בצו משנת 1927. ליו"ר בית הדין הרבני נתמנה ר' כמוס פלאח, הרב הראשי של בנגאזי וקירינאיקה. לידו מונו עוד שלשה דיינים: ר' מרדכי הכהן, ר' פנחס נחום ור' רחמים מהדאר.

רבי רחמים מהדאר זצ"ל

הרב הראשי
רבי רחמים מהדאר זצ"ל

עם פטירתו של ר' כמוס פלאח נתמנה ר' יוסף ג'עאן לרב ראשי של בנגאזי ור' רחמים מהדאר נתמנה לסגנו כשר' חי סעדה ממלא את מקומו.

עם העלייה הגדולה, כשעלה ר' יוסף ג'עאן ארצה, נתמנה ר' רחמים מהדאר לרב ראשי לקהילת יהודי בנגאזי, ביחד עם הדיינים ר' סעדה ור' כלאפו דאבוש. שני האחרונים עלו ארצה בעלייה הגדולה, ור' מהדאר נשאר לשמש בתפקידו זה עד לשנת תשכ"ז, ולמעשה תפקד כרב יחיד. ידיו של רבי מהדאר היו מלאות עבודה, למרות התמעטות בני הקהילה. עסק הוא בקידושין ונישואין, כתיבת תעודות רווקות אף לאלו שנולדו בבנגאזי ובאו בברית הנישואין בטריפולי. וכן עסק בקבורה, בטיפול בבעיות הלכתיות יום יומיות ובכל צורכי הקהילה.

שנים רבות שמש רבי מהדאר את בני הקהילה ברבנות ובדיינות. נוהג היה בדרכי נועם, בצניעות ובענוה והדיר רגליו ממאורעות

אסתרניה ברנס ועוד. בתחילת שנת 1960 נסגר "דאר אסרוסי" מסיבה לא ידועה.

לאחר הסגירה נשלחו התלמידים היהודים ללמוד בבית ספר "סקולה רומא" בעיר החדשה. שם הם הצטרפו לתלמידים שלמדו בכיתות יהודיות, דהיינו כיתות שבהן לא למדו בימי שבת וחגים. בכל יום למדו שעה אחת יותר בגלל היעדר לימוד בשבת וחגים. בבוקר למדו לימודים רגילים משעה שמונה בבוקר ועד אחת בצהריים. באותו בית הספר בין השעות שתיים לחמש אחר הצהריים למדו לימודי קודש באמצעות מורות עבריות. בכיתה ד' לימד ר' ברוך ברנס את מקצועות הקודש.

בשנת 1963 סגרו את הכיתות היהודיות והכריזו כי כל תלמידי "סקולה רומא" חייבים ללמוד גם בשבת.

"דאר אסרוסי" נפתח מחדש בעזרת יתרת הכספים שאספו לבניית בית כנסת בית אל, ותלמידיו היהודים חזרו ללמוד בו. הוא נפתח ללימודי קודש בלבד.

בשנת 1964 אריק ארביב חוזר לחופשת פסח מלימודיו באיטליה. באיטליה הוא נחשף לשירת המקלות, והדבר קסם לו ביותר. בטריפולי, בעזרת אביו, לילו ארביב ראש הקהילה, הם מייסדים מקהלה דתית ששרה בחתונה וכן שרה את הפיוטים בבית הכנסת במנגינות שונות. המקהלה מנתה כמאה וארבעים נערים ונערות ששרו בנוסח פירנצה, כליפי לימד וניהל, פלאח שלום היה הפייטן.

שיפור מסוים במצב היהודים חל בראשית שנות ה-60 עם גילוי הנפט בלוב והפקתו. אלא ששיפור זה לא האריך ימים.

פרעות יוני 1967

כחודש לפני פרוץ מלחמת ששת הימים החלו להופיע בעיתונות המקומית מאמרי הסתה אנטי ציוניים ואנטי יהודיים. גם האימאמים המוסלמים במסגדים הסיתו את התושבים למלחמת קודש, "ג'יהד", נגד היהודים עושקי המולדת הערבית. התעמולה העמידה את היהודים בסכנת חיים, ואכן החלו מהומות שלוחות רסן ביום 5.6.1967. כנופיות ערבים, שיכורים משנאה וניזונים מהודעות שווא, התנפלו בפראות על החנויות, המחסנים ובתי היהודים בהשאירם אחריהם שרפות, הרס והרוגים. בין המבנים שנהרסו בפרעות היה גם בית הכנסת "בית אל" ב"שארע חארטום" ובניין תלמוד תורה "דאר אסרוסי" ברובע היהודי הגדול (חארה אל כבירה). בית הכנסת "בית-אל" הכיל כעשרה ספרי תורה מהודרים, עם נרתיקים מצופי כסף ופיתוחי שנהב וכן מאות רבות של ספרי קודש, חומשים, ספרי תהלים, ספרי תפילה מכל הסוגים וכן טליתות ותפילין של המתפללים. בית כנסת זה נהרס כליל באש.

לנוכח הפרעות והפוגרומים, ועל פי בקשתו של לילו ארביב מנכבדי הקהילה בטריפולי, הסכימו השלטונות הלובים ב-17 ביוני, לאפשר ליהודים לעזוב את לוב לאיטליה, עד הרגעת הרוחות, הסכמה שהפכה בעצם לצו, עם מגבלות באופן היציאה. תוך חודש ימים משלהי חודש יוני, החלו רוב היהודים לעזוב את לוב, כשמוותר להם להוציא 20 ל"ש בלבד וציוד אישי, שלא יעלה על 20 ק"ג. בתקופה

את התכניות לבניין בית הכנסת החדש נתנו למהנדס מצרי, שברוב טיפשותו תכנן את עזרת הנשים גבוה מעל ההיכל ולא מולו. כך שהנשים לא יכלו לראות את ההיכל בפתיחת ההיכל עם ספרי התורה ולהתפלל אל מול פני השכינה. החתונה הראשונה שנערכה בבית הכנסת החדש הייתה של ג'וליו חסן עם בחירת ליבו נינט מימון. בשנת 1967 שרפו הערבים את בית הכנסת.

ייצור היין

משפחת נחום אחת המשפחות היהודיות האמידות ביותר בלוב ובעלת המפעל הגדול ביותר לייצור וסחר ביי. המפעל נפתח בשנות השלושים על ידי כלפאללה נחום ראש הקהילה לשעבר, שלום נחום וזקיני נחום. הכרמים היו בבעלות היהודים. הבציר בוצע עם אור ראשון של הבוקר והועבר ליקב בעגלות ובסלים בכדי למנוע התחלת תסיסת הענבים.

בקבוק יין "RUBER AFER" משנת 1965
"רובינו דה אפריקה" האודם של אפריקה.

בשר כשר

רבי ברוך ברנס ושוחטים נוספים כדוגמת ויטו מימון, שנרצח, ויהודה זנזורי, דאגו לשחוט את כמות הבהמות והעופות הדרושות, כדי שלקהילה לא יחסר בשר כשר לצורכי היומיום. בכל בוקר בשעות הקטנות היו מכתמים רגילים לעבר בית המטבחים ודואגים לשחיטה כשרה, ובאטליזים היהודים לא היה מחסור בבשר כשר.

מצות

בתחילה בכניסה ל"דאר ביש" היו עושים מצות עבות מאד עגולות מחוררות "מתקב", שהיו בפיקוח הקהילה לפני פתיחת מפעל המצות, ובחלקן יובאו המצות מצרפת.

בשנת 1963 התארגן אחד מבניו של ספאני ברדה וייבא מכוונות לייצור מצות. את המכוונות הוא הרכיב בצלאת "דאר ביש" שלא הייתה בשימוש ונסגרה לאחר העלייה הגדולה. המפעל עבד עד לגירוש הגדול בשנת 1967 וסיפק מצות לכל הקהילה.

לימודים ומקהלה

חלק מהתלמידים לומדים ב"דאר אסרוסי" והשאר ב"סקולה רומא". "דאר אסרוסי" בניהול של חי בעדש, פעל בחסות בתי הספר האיטלקיים, ורק התלמידים היהודים למדו בו. בבוקר מורים גויים לימדו לימודי חול, ואחר הצהריים לימודי קודש ועברית עם חי בעדש,

ר שושן בוכריץ זצ"ל

שליחותו. כשהגיע לעיר החליט קודם לגשת אל בית הסוהר, לפגוש את רבי שושן בתאו, ולהראות לו את המכתב. את הפגישה הסדיר מפקד בית הסוהר, ידידו של הרב, שאף הוא נחרד מההתפתחות החמורה.

חיבק השליח את רבי שושן והתנצל על שהוא נאלץ למסור את המכתב, והסביר שאם לא יעשה כן, הוא עלול לשלם בחייו.

רבי שושן, שידע ערבית על בוריה, קרא את המכתב וביקש מהשליח מחק וכלי כתיבה, מחק וכתב, שינה שתי מלים: במקום "ביום שישי הבא", כתב: "ביום ראש החודש הבא" ומסר את האגרת בחזרה לידי השליח.

השליח מסר את המכתב למושל. זה קרא את המכתב והמתין לראש החודש. בתוך כך גברו והלכו הקרבות בין המורדים ובין האיטלקים, והללו לא נתנו את דעתם לבדוק אם גזר הדין של רבי שושן בוצע.

עבר שבוע ימים, ואז הסתער על העיר המצביא האיטלקי הגנרל בדוליו, הפציץ את העיר הפצצה כבדה, וכעבור כמה ימים כבש אותה מידי הטורקים.

יצחק עזרא, מזאוויה דובר צרפתית, ביקש להיפגש בדחיפות עם הגנרל. הוא פנה אל הגנרל בתחנונים, כי רב העיר יושב בבית הסוהר באשמת ריגול, והמורדים גזרו עליו מוות בשריפה. מיד שלח הגנרל את אנשיו להוציא את רבי שושן לחופשי, ושילחו בכבוד לטריפולי בליווי משמר חיילים.

בשנים שלאחר מכן הוסיף הרב להתגורר בזאוויה, ובערוב ימיו שוב עקר לטריפולי, ושם מונה לרב בעיר. בימי מלחמת ששת הימים התערער מצב היהודים. הערבים קמו לפרוע פרוצות ביהודים, והמלך הורה להעביר את רוב היהודים למחנה שמור בחסותו.

היהודים שנותרו מחוץ למחנה השמור סבלו מהתנכלויות חוזרות ונשנות. בערב חג השבועות תשכ"ז הקיפו מאות ערבים את הבניין שבו התגורר רבי שושן. בבניין הסתגרו עוד משפחות יהודיות שחששו כי בכל רגע יתפרצו הפורעים פניהם, אך בנס נמנעה כניסתם אל הבניין.

כלי רכב צבאיים שוגרו כדי להעביר את הרב ושאר שוכני הבניין אל המחנה השמור שהיו בו כ-900 יהודים, אולם חיי המחנה לא הטיבו עם הרב, והוא נפל למשכב. ביום כ"ז בסיוון התשכ"ז-1967 השיב את נשמתו ליצרו, והוא בן 98 שנים.

תהלים היו עוברים למנגינה נוספת. בנוסף לכך השתתפו הילדים בלימוד הסליחות וקמו באשמורת הבוקר ביחד עם ההורים לקריאת הסליחות. ב-1954 נסגר בית הספר ולא נפתח עוד. הילדים למשפחות בעלי יכולות נשלחו ללמוד באיטליה, חלקם נשלחו לבית הספר האיטלקי המעורב "איסטיטוטו דה לה סלה", והשאר החלו לעזור לבני המשפחה בפרנסתם. בפרעות 1967 פונו כ-300 יהודי בנגאזי למחנה צבאי מחוץ לעיר, ולאחר מכן הועברו רובם לאיטליה.

רבי רחמים מהדאר זכה לעלות לישראל עם חיסול גולת לוב וקבע מושבו בבתי-ים. הוא זכה להאריך ימים ונפטר ב"ט סיוון תשל"ו - 17.6.76, והוא בן 82 שנים.

רבי שושן בוכריץ זצ"ל

ר' שושן בוכריץ בן רבי מנחם זצ"ל נולד בשנת 1870 באי גרבה. בצעירותו עזב את גרבה ונסע ללוב לזאוויה עם הוריו ושלושת אחיו. את לימודיו בישיבה בטריפולי סיים בהצלחה רבה וחזר לזאוויה. הוא פנה אל המסחה ההצלחה האירה לו פנים, והוא התעשר עושר רב. הוא התפרסם כאיש תורה דגול, שוחט, חזן ומוהל, ולימים התמנה לרב הקהילה. הוא נשא לאשה את רגינה בתו של נשיא הקהילה המקומית, פרגללה של, שהיה עשיר גדול. המורדים הערבים במלחמתם נגד האיטלקים התעללו בפרגללה ורצחוהו.

רבי שושן חשש להישאר בין המורדים. הוא שכר קרון רכבת, אחסן בו את כל מיטלטליו וסחורותיו, והתכוון לשגרם באישון ליל לעיר טריפולי. כוונתו נודעה למורדים. הם החליטו כי הוא מרגל, ושדדו את כל תכולת הקרון. רבי שושן נותר בעירום ובחוסר כול.

עברו כמה ימים, והמורדים ניסו להרגו. בנס הצליח להינצל תמורת כופר של שבע מאות לירות זהב טורקיות, אך המורדים לא אמרו די. לרבי שושן נודע שהם באים שוב להרגו. הוא הסתגר במחסן, מאחורי שקים גדולים של סבון. הללו ירו לתוך המחסן יריות רבות, ולמרבה הפלא נבלמו הכדורים בשקי הסבון ולא פגעו בו. אך היריות הזעיקו למקום את הצבא הטורקי. חייליו היו בטוחים שהירורים הם הכובשים האיטלקים ויצאו להילחם בהם. עם בוא החיילים הטורקים נמלטו השוודים המורדים, מחשש שיואשמו בפגיעה באזרחים.

רבי שושן היה בטוח כי ניצל ויצא ממחבואו, אולם אז התברר כי נפל מן הפח אל הפחת. הטורקים האשימו אותו בריגול ולקחו אותו לבית הסוהר בימים הטורפים ההם לא פעלו מערכות המשפט והצדק, ודי היה בהפרחת אשמת ריגול כדי להוציא אדם להורג.

בבואו לבית הסוהר הופתע רבי שושן לגלות כי מפקד הכלא והשליח שהיה מעביר מסרים ממפקדת המורדים, ששכנה ביער, אל מושל העיר, היו ידידי נעוריו והוקירוהו מאוד.

משפטו של רבי שושן נערך אי שם, במפקדת המורדים ביער, כמובן בלי נוכחותו ובלי שניתנה לו זכות לפצות פה. הללו חרצו את דינו למוות בשריפה, כדון מרגל. את פסק הדין העבירו אל מושל העיר, והורו לו לבצע את ההוצאה להורג לעיני עם ועדה, ביום השישי הבא, בעת תפילת המוסלמים.

השליח, כבד לבו על ידידו הרב, וקשתה לו

ציבוריים ככל האפשר.

צלאת בראמלי נסגר בשנת 1954. צלאת כבירה נשאר פתוח כל התקופה בניצוחו של גברי זרזק ששימש כגבאי. סדרי התפילות המשיכו כרגיל, כולל קריאת פרקי תהלים. קהל המתפללים היה מרוכז בקשב רב לדרשות מפי רבי רחמים מהדאר שנערכו אחר סיום מניני תפילות הערבית. ר' מהדאר ששימש גם כחזן עם קולו הנעים ובתפילתו המהירה, הצליח למשוך אחריו לבית הכנסת גם את צעירי הקהילה "חסרי הסבלנות".

השבת נשמרה כהלכתה. בימי שישי הפסיקו את פעילות השוק בשעה שתיים עשרה בצהריים ופנו מכל עיסוקיהם כדי להתכונן לקראת השבת. מקצת היהודים הולכים בשבת לשפת הים.

כעזר לרבי מהדאר, אנו מוצאים את החכם המקובל אליהו לביא ששימש גם כשוחט, והיה מתפלל עם שני זוגות של תפילין בו זמנית, של רש"י ושל רבנו תם. שתי דעות במחלוקת קדומה בעניין סדר הפרשיות בתפילין, נהוג לקרוא על שם רבנו תם וסבו, רש"י. עד היום ישנה חלוקה בין "תפילין של רש"י" ל"תפילין של רבנו תם". הגם כי המנהג להניח תפילין בנוסח רש"י, ישנם המחמירים ומניחים שני זוגות תפילין, באלו אחר אלו. במסורת שפסק רש"י, סדר הפרשיות בתוך התפילין הוא "קדש", "והיה כי יביאך", "שמע ישראל", "והיה אם שמוע". למסורת שפסק רבנו תם הסדר הוא "קדש", "והיה כי יביאך", "והיה אם שמוע" ו"שמע ישראל".

בשבת אחר הצהריים לפני תפילת המנחה, היה חכם אליהו מקבץ את הילדים לקריאת פרקי תהלים. דמותו הייתה שנויה במחלוקת, ויחסו של רבי רחמים אליו די מסויג, כמו גם יחסם של הרבנים הקודמים. הדבר נעוץ בכך שאלה היה נשוי לגאמילה שנסעה למצרים, ומשם המשיכה לפלשתינה. חכם אליהו, למרות היותו נשוי, לוקח אישה אחרת בשם מאסו. דבר זה מעלה עליו את רוגזם של הדיינים והרבנים, ובמיוחד של ר' יוסף ג'יעאן, ששימש כרב הראשי באותה תקופה, ואין הם מוכנים להשיא אותו. רבי יוסף התנגד נחרצות גם לעיסוקו בקבלה המעשית ובכתיבת הקמעות. לבסוף נאות להשיאו אחיו ר' רפאל לביא ששימש כמנהל התלמוד תורה בבנגאזי. גם ילדיה של גאמילה אינם רואים בעין יפה את דבר הנישואים השניים.

"בית ספר עברי תלמוד תורה"

רפאל לביא שימש כמנהל בית הספר, ובנו משה לימד עברית, היסטוריה של עם ישראל ותנ"ך כולל לימוד פסוקים רבים בעל פה שעד היום שגורים בפי תלמידיו, ושירה משירי ארץ ישראל כדוגמת "חושו אחים חושו". ר' בראמינו, שהיה סג-נהוג, לימד דקדוק והיה קפדן ביותר בהגיית התנועות. "עונש מקורי ייחודי" הוא הנחיל לכל אלו אשר התמידו בטעויותיהם: הפליק עם מקל על קצות אצבעות התלמידים הסוררים "והוא רחום יכפר עוון..." היה מונה אחת לאחת... ויש אומרים כי העונש לא כאב. מורה לערבית "אוסתאז אל-תונסי", ומורה בריטית לאנגלית הילדה כרי.

רפאל לביא אסף את הילדים בבית הכנסת שעה לפני מנחה בשבת ולימד אותם קריאת תהלים בשלש מנגינות שונות. כל כמה פרקי

מעמד המשפטי של יהודי לוב

ציון טורי

התמורות השלטוניות הרבות שעברו על לוב השפיעו על מעמד המשפטי של היהודים ששהו בגלות לוב. החל משנת 642 לספירה בה נכבשה לוב מידי רומא על ידי שושלת בית אומיה המוסלמית ועד ה-24 בדצמבר 1951 לוב הבריזה על עצמאותה בתמיכת האו"ם בממלכה חוקתית, וסעיף מיוחד איזורים הוכרז במלך לוב. במהלך מאות השנים חייו היהודים תחת חוקים משתנים.

תקופת הקולוניאליזם

הקולוניאליזם הביא לתמורות במעמד המשפטי של היהודים בארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה. כל כובש התייחס אחרת למדינות שכבש. הקולוניאליזם הצרפתי נקט במדיניות של התערבות ישירה בחיי האוכלוסייה המקומית וראה בהנחלת התרבות הצרפתית ייעוד ממדרגה ראשונה. המעורבות של הקולוניאליזם הבריטי הייתה פחותה, ניתנו סמכויות למקומיים, ולא הייתה התערבות בניהול העצמי. לא היו בו יומרות תרבותיות ואף לא התיישבות קולוניאלית.

הקולוניאליזם האיטלקי היה תקיף וקשה ויועד לנצל את משאבי הארץ לטובת איטליה, ולכן הפעילו פיקוח מחמיר על חיי המקומיים, ולוב סופחה למעשה לאיטליה. בתקופה זאת השתחררה לוב מכבלי ימי הביניים, נוסדו מוסדות ושירותים מודרניים, וחלה התפתחות כלכלית, אשר ממנה נהנו גם היהודים.

שינויים אלה באו לידי ביטוי גם במעמד המשפטי של היהודים, שעברו מהגדרת מ"בני חסות" לאזרחות איטלקית-לובית מוגבלת, ובקבלת אוטונומיה שהייתה מוגבלת גם היא בסמכויות בית הדין וכפיית רב איטלקי.

בתחילה אכן פעלו האיטלקים לטיפול הנאמנות של היהודים, אך במהירות רבה הם עברו לפעול בקרב המוסלמים. מאוחר יותר הושפעה לוב מהשלטון הפשיסטי ומגישתו האנטישמית ליהודים. לאחר שהשלטון הפשיסטי של מוסוליני דיכא את המרד הערבי, החריף יחס השלטון האיטלקי ליהודי לוב, עת החליט מוסוליני לאמץ את "מניפסט הגזע האיטלקי" בלוב.

ב-1929 נמסר ניהול הקהילה לידי של פקיד איטלקי לא יהודי שניסה לכפות את ה"מודרניזציה" באמצעות אכיפת "חוקי השבת" (פתיחת חנויות ובתי ספר בשבת).

"מנשר הגזע" פורסם באיטליה ביולי 1938 וכללו דרישה מיהודים בעלי נתינות זרה לעזוב את שטח איטליה, חיילים יהודים הורדו בדרגה, תלמידים הורחקו ממוסדות השכלה תיכונית ומעלה, מי שהחזיק במשרה ממשלתית פוטר, ונאסר על היהודים להשתתף במרכזי הממשלה. איטלו באלבו, מושל לוב השפיע על מוסוליני וקיבל אישור לקיים את חוקי הגזע כראות עיניו בלוב. ביולי 1940 הוא נהרג, לאחר שספינה איטלקית יירטה את מטוסו.

לאחר כניסת הגרמנים ללוב במחצית השנייה

התקופה האסלאמית והעות'מנית

במרבית השנים (1911-642) שהו היהודים בחסות שלטון אסלאמי ישיר. מעמד היהודים במדינות אסלאמיות, התבסס על שתי הגדרות: "בני עם הספר" - כלומר יהודים מאמינים באל אחד ובתנ"ך כמו המוסלמים, לכן יכולים להתנהל על פי דתם כ"בני חסות". ככאלה הוטל עליהם תשלום "מס גולגולת", ובתמורה זכו להגנה על החיים והרכוש, ולחופש פולחן דתי כמעט ללא הפרעה והגבלה, למעט "תנאי עומר". האוטונומיה הקהילתית אפשרה ליהודים את הזכות לקיים שלטון עצמי-פנימי במסגרת הקהילה היהודית, פטור מהצבא וחופש תעסוקה ומגורים.

באימפריה העות'מאנית, שלט האסלאם הסוני שהכיר בעדות הדתיות האחרות כיחידות נפרדות, שיטה זו נקראת "שיטת המילת". בדרך זאת הוענקה ליהודים אוטונומיה פנימית קהילתית רבה, והייתה העלמת עין מלאה מביצוע "תנאי עומר".

במקומות ששלטו בהם מוסלמים שיעים (תימן ואירן) הייתה הקפדה על "תנאי עומר", מאחר שעל פי אמונתם מי שאינו מוסלמי הוא טמא, והאפליה הייתה מעבר ל"תנאי עומר".

בצפון אפריקה (לוב, תוניסיה, אלג'יריה ומרוקו) אומנם שלט האסלאם הסוני, אך מצב היהודים לא היה טוב כמו באימפריה העות'מנית, מכיוון ש"שיטת המילת" לא הייתה קיימת שם, והמעמד המשפטי נקבע בהתאם ל"תנאי עומר" בלבד.

ההנהגה המקומית בכל קהילה כללה שתי חטיבות, ומערכת היחסים ביניהן הייתה בדרך כלל תקינה: חטיבה דתית שבראשה עמד המנהיג הדתי - הרב. חטיבה מנהלית שבראשה עמד ראש הקהילה ושימשה כזרוע מבצעת.

התנהלות הכללית בקהילה שיקפה מסורת רבנית. השליט העות'מני של לוב מינה קאדי יהודי באמצעותו נוהל הקשר עם הקהילה, ואחד מתפקידיו היה לגבות מסים מהקהילה ולהעבירם לממשל. לעתים מונה רב לראש קהילה ואף לשופט בבית המשפט המקומי (לדוגמה: הרב יעקב מימון, כשכל השופטים האחרים היו מוסלמים). בתקופה מסוימת הוקמו שלושה בתי משפט, כל אחד יועד לנושא אחר, ובכל אחד מהם היה חבר שופט יהודי שקיבל את שכרו מהממשל. בתקופות אחרות נהגו לפי "המילת": הפרידו בין הדין האזרחי לאישי, ובכך נתנו תוקף להחלטות בי"ד הרבני בנושאי דין אישי.

של שנת 1941, הוגלו כל נתיני "מדינות האויב" (לא רק יהודים) אל מחוץ ללוב. כך הגיעו יהודי לוב גם לתוניסיה (חלקם נכלאו במחנה ההסגר ספאקס), לאיטליה למחנות הסגר ליד סיינה, פירנצה ובולוניה. בספטמבר 1943 כשנפל השלטון באיטליה לידי גרמניה, נשלחו חלקם למחנות הריכוז "ברגן-בלזן" (גרמניה) ו"אינסברוק-רייכנאו (אוסטריה).

עם הזמן, הלכו והחמירו חוקי הגזע בלוב. יהודי מחוז קירנאיקה ובנגאזי נשלחו למחנה הריכוז ג'אדו, אחרים מבני הקהילה בטרפולי נשלחו למחנות עבודה בכפייה, וכל יתר בני הקהילה סבלו מחוקים גזעניים אשר פגעו קשה במעמדם הכלכלי והחברתי.

במהלך שנת 1942 הוצאו צווים המחמירים את החקיקה הגזענית. על היהודים נאסר סחר חוץ, נאסר עליהם לבצע עסקאות נדל"ן (רק בתוך לקהילה הותר), ונאסר לפרסם חומר שאינו בנושא דתי. בסוף אותה שנה פורסם צו שהשווה את מעמדם של הגברים בלוב לאלו שבאיטליה. המשמעות הייתה גיוס של כל הגברים בני 18-45 לשירות אזורי. גברים נשלחו לעבודות במחנות "סידי עזאז" וב"בוקבוק".

מצבם של היהודים בלוב בזמן המלחמה היה מהקשים ביותר בארצות האסלאם. חשיפת הערבים לתעמולה הנאצית, ובהמשך לתעמולה הלאומנית הערבית, הביאה לצמיחה לאומית ערבית שעלתה על מסלול המאבק לעצמאותה של לוב.

השלטון הבריטי

עם הקמת המדינה עלו לארץ עד קיץ 1952 כ-85% מכלל יהודי לוב. אחרי העלייה הגדולה נותרו בלוב כ-6,000 יהודים שהתרכזו בטרפולי, רובם מהמעמד הבינוני והגבוה, שסמכו במידה מסוימת על החוקה החדשה בלוב שסיפקה ביטחון למיעוטים, וכן על העובדה שהמלך איזרים נחשב לפרו מערבי.

אסיפת האו"ם קבעה שלוב תזכה לעצמאות, וכי המסגרת החוקתית של המדינה הלוברית החדשה תיקבע באסיפה הלאומית, שתכלול נציג אחד של המיעוטים (איטלקים, יוונים, מאלטזים שהיו בעלי אזרחות זרה והיהודים שהיו מיעוט מקומי). כן נקבע שייעזרו בנציג ממונה מטעם האו"ם - אדריאן פלט ההולנדי.

על היהודים הגנו בפורום הבינלאומי הארגונים היהודים הגדולים: הקונגרס היהודי העולמי,

הוועד היהודי האמריקאי וארגון "אליאנס" (כ"ח), שדרשו מינוי נציג יהודי. בפועל סוכם על מינוי הקומנדטור ג'יאקומו מרקינו כנציג יחיד לכל המיעוטים, והוא הסתייע בד"ר מאוריצי פורטי ובמר זכינו חביב כיועצים מטעם הקהילה היהודית.

למרות כל ההבטחות, עם קבלת העצמאות השתנה לרעה יחסם של החוגים הערבים.

המלך אדריס לא אפשר מינוי נציג יהודי בפרלמנט, זאת על מנת להימנע מעימות עם המפלגות הגדולות של טריפוליטניה, וכדי לא לתת לליגה הערבית סיבה לחשוש בו. כך פעל גם ראש הממשלה המיועד מחמוד ב"י מונטסה, למרות רצונו להראות יחס אוהד ל"ידידי היהודים".

החוקה הלבנית

עיון בחוקה הלבנית מעלה שהביטחונות לשמירת הזכויות של היהודים, כפי שהשתקף במסמכי יסוד המדינה הלבנית, לא כובדו.

החוקה לא הבטיחה מפורשות שמירה על האינטרסים של הקהילה היהודית, את זכות ההגירה של היהודים עם רכושם, את שמירת האוטונומיה הקהילתית ואת כיבוד מעמדם האישי (דבר שנשמר במשך מאות בשנים ברמה כזו או אחרת).

בחוקה נקבע כי: כל תושב לוב שאין לו אזרחות אחרת, יוכר כאזרח לוב בתנאי שנולד בלוב, שהוריו נולדו בלוב, ומושבו הקבוע בלוב לפחות 10 שנים (סעיף 8 לחוקה).

למרות שיהודי לוב רובם ככולם עמדו באותם תנאים, בפועל זכו מעטים בדרכונים, ורק לאחר בדיקות וחקירות רבות (שנקראו "תתבית אל ג'נסיה", כלומר "אימות האזרחות"). אחרי מתן כמה עשרות דרכונים, משרד הפנים הלבני חדל מכך והחל להעניק תעודות מעבר זמניות בלבד. בחלוף הזמן, בעת חיידוש תוקף הדרכונים, הם הוחתמו בראשי תיבות, לצ"ן שבעל הדרכון הוא "יהודי לוב".

בחוקה נקבע כי: אזרחי לוב שווים בפני החוק, נהנים מזכויות אזרחיות ופוליטיות שוות, ללא הבדל דת, אמונה, גזע, מצב כלכלי, דעות פוליטיות וסוציאליות וכ" (סעיף 11) - בפועל, ליהודים, ובכללם אלה שקיבלו דרכונים, לא ניתנה זכות הצבעה.

בחוקה נקבע כי: הרכוש הפרטי מקודש, לא יחולל ולא יילקח פרט למקרים של צורך ציבורי ובאופן שנקבע על ידי החוק, ואז בעליו זכאי לקבל פיצוי הולם (סעיף 31). סעיף אחר קבע כי: יש לאסור עונש כללי של החרמת רכוש (סעיף 32). למרות נחרצות הניסוח הוחרם רכושם של היהודים ללא סיבה.

המדינה מבטיחה כיבוד שיטת המעמד האישי בעבור הלא מוסלמים (סעיף 192). כל החוקים, התקנות, ההוראות והפרסומים שהיו בתוקף בכל מקום שהוא בלוב, עד שהחוקה נכנסה לתוקף, ימשיכו להיות בעלי תוקף מלבד אם יהיו בניגוד לחוקה (סעיף 203) - סעיפים שבאו להפגין רצון טוב, ושמירה על "הסטטוס קוו", כפי שהיה לפני הכרזת העצמאות.

גם מנסחי החוקה, חאליל אל ג'לאל ועלי אסעד אל-גרבי, חזרו והבטיחו לחוקק חוקים מיוחדים

בעבור הקהילה היהודית כתחליף לחוק האיטלקי שבוטל.

שנת העצמאות הראשונה תחת המלך אדריס עברה בשקט, ובהתנהלות הקהילה היהודית לא נרשמו שינויים. הנהגת הקהילה המשיכה לפעול, כך גם ביה"ד הרבני, מועדון "מכבי" ומשרדי העלייה, שהיו תמיד פתוחים, והעלייה לישראל המשיכה.

הצטרפות לוב לליגה הערבית

החל מ-22 למרץ 1953, עם קבלתה של לוב לליגה הערבית, החל המצב להשתנות. קשר הדואר עם ישראל הופסק, משרד העלייה נסגר, נציג הסוכנות היהודית מר מאיר שילון הורחק מלוב. אי אפשר היה לעלות ישירות לישראל אלא רק דרך איטליה.

הלחץ מצד חוגים פוליטיים שונים ומצד צעירים חסידיו של עבדול נאצר גבר, והמאבק נגד מדינת ישראל בא לידי ביטוי גם בפעולות נגד היהודים המקומיים.

העיתונים התחרו זה בזה במאמרים אנטי ישראלים ובהתקפת היהודים המקומיים על שליטתם כביכול בכלכלת המדינה, והחלו להתייחס ליהודים המקומיים כ"ציונים" אשר מוצצים את דם תושבי לוב כדי להעביר את כל רכושם לישראל ולחזקה. כך גם בני העם הפשוטים, שהיו רגילים לחיי שלווה עם היהודים, החלו לראותם כ"עשירים מנצלים".

ועד הקהילה היהודית בטרפולי תמך כמיטב יכולתו והמתין להסדרת המצב, אך ב-1958 פרסם יושב ראש המועצה המבצעת אחדד עון-סוף הוראה, על מנת "לשמור על הסדר הציבורי", שהתבססה על חוק איטלקי, וקבע שיש לפזר את ועד הקהילה היהודית בטרפולי. במקומו מונה נציב ממשלתי (סייד עמאר סאסי עטיה), שהיה פקיד בכיר במשרד הפנים ושייך למחלקת הריגול הנגדי, והוא החל בבדיקה מקיפה ויסודית של התיקים בארכיון הקהילה מתוך חשד שמא יש בהם התכתבות עם מוסדות יהודים עולמיים שעסקו בפעילות ציונית ולמען ישראל.

החוק האיטלקי דלעיל הגביל את המינוי של הנציב לשנה אחת בלבד. בפועל, הנציבים הולבים מונו בזה אחר זה (כולם אנשי מנגנון הריגול הנגדי). למרות זאת, נכבדי הקהילה שיתפו פעולה על מנת לאפשר את תפקוד הקהילה במידת האפשר, אך הקשיים לא פסקו עד לעזיבתם של יהודי לוב ביוני 1967.

עם ייסוד המוסדות המשפטיים של המדינה הלבית, הוקמו בתי משפט לדין אזרחי ומסחרי, לדין פלילי, ביה"ד לערעורים, ובית הדין הדתי (השרעי) לענייני המעמד האישי נותר על כנו. בית הדין הרבני לא נזכר בחקיקה, למרות שהתקיים מאות בשנים. לאחר דיונים אושר למר באבאני מגאג'י ז"ל, שהיה מזכיר ביה"ד הרבני ושוטף בדימוס בבית משפט "אהליה", לשמש כמעין דיין בבי"ד יהודי על מנת לתת מענה לנושאים של מעמד אישי.

לאחר העלייה הגדולה נותרה הקהילה ללא רב ראשי, ולמרות פניות חוזרות להבאת רב ראשי מאיטליה או מאנגליה, לא נתקבל לכך אישור מועדון מכבי נסג, ומשרד הפנים הפסיק לנפק דרכונים לוביים ליהודים.

במאי 1960 אסר שר המשפטים בהוראה אישית העברת נכסי נדל"ן לאנשים שאינם אזרחים לובים, וכאמור, מעטים היהודים, אם בכלל, שהחזיקו בפועל באזרחות לובית.

באוגוסט 1962 משרד הכלכלה הלאומית קבע, כי רק בעל אזרחות לובית רשאי להירשם כסוחר.

במרץ 1961 נקבצו נכבדים יהודים אחדים וקידמו מינוי "ועדת החמישה להגנה על הקהילה היהודית" (לילו ארביב, לשעבר נשיא קהילת טריפוליטניה, חי גלאם, לשעבר נשיא קהילת זליתן ולשעבר סגן נשיא קהילת טריפולי, אנג'לו נחום ויצחק מגאג'י מבחורי הקהילה, וכן הפרופסור ג'ורג' פאגאני).

החמישה ניצלו את מינויו של ראש הממשלה החדש מוחמד עותמן אסיד ומסרו לידו (ביום 1 ליוני 1961) בשם הקהילה היהודית עצומה ובה הבקשות הבאות: אזרחות לכל יהודי שאין לו אזרחות אחרת, החזרת הסטטוס קוו של האוטונומיה של הקהילה היהודית בנושאי מעמד אישי, וניהול המוסדות הדתיים, הצדקה והחינוך הדתי, ביה"ד הרבני ואישור להביא רב ראשי חדש מחו"ל.

רק לאחר כחצי שנה הודיע ראש הממשלה שהנשוא בבדיקה. לאחר זמן, כאשר לא נתקבלה התייחסות, פנו ובקשו ריאיון אצל ראש הממשלה.

הריאיון נקבע ליום 10 ליוני 1962, ובעקבותיו הנושא עלה בישיבת מועצת השרים ביום ה-2 לאוגוסט 1962, והם החליטו לפתור את בעיית האזרחות. בפועל ההחלטה לא יושמה מעולם.

בשנת 1963 ראש הממשלה החדש מוחיידין פיקיני ניצל את היעדרו של המלך אדריס והביא לשינויים בחוק, וכך כל מי שהיו לו קשרים עם התנועה הציונית או ביקר בישראל איבד את אזרחותו הלבנית. עבור מי שרצה לנסוע לחו"ל הונפק אישור נסיעה זמני, אך הוא גם נדרש להותיר בן משפחה בלוב (בן ערובה). מצב זה נמשך גם תחת ממשלו של קדאפי עד להגירה הסופית של היהודים מלוב.

במהלך מלחמת ששת הימים פרעו הערבים ביהודים, רצחו 17 ופצעו כ-30. בעקבות מעשה זה פנה ראש הקהילה לילו ארביב וביקש לאפשר ליהודי לוב לצאת את המדינה. האישור ניתן בתנאים מגבילים. היה על היהודים לצאת ללא רכוש מלבד 20 לירות לראש וציוד אישי. בתוך כחודש עזבו כמעט כל יהודי לוב מלבד כמאה שנותרו שם.

ב-1969, עם עלייתו של קדאפי לשלטון, בא הקץ לשאירת גולת לוב בת אלפי השנים. בשנת 1976 נותרו בה 16 יהודים - היהודייה האחרונה* יצאה משם בשנת 2002.

מקורות

- קהילות ישראל במזרח במאות ה-19 וה-20 - לוב, משרד החינוך ומכון בן צבי
- (מאמרים של פרופ' הרוי גולדברג, פרופ' מוריס רומני, משה ג'אן בן יוסף)
- חלק ב' של הספר "היהודים בלוב בין אדריס לגדאפי" מאת לילו ארביב.
- אתר בית התפוצות
- ויקיפדיה

* ראה מאמר בעמוד 24.

חיי הפנאי של יהודי טריפולי בשנות החמישים והשישים בין סופיה לורן לליטל טוני

גם בעשורים שאחרי הקמת מדינת ישראל ניהלו יהודי טריפולי בני המעמד הבינוני-גבוה חיי פנאי תוססים ונהנתניים, על אף המציאות המתקדרת סביבם.

מהמרקם החברתי במדינה, נאלצו להסתתר, ותוך זמן קצר לעזוב את המדינה, את בתיהם ואת כל רכושם. מספר מועט של יהודים נותר במדינה עד להפיכה הצבאית ב-1969 של מעמר אלקדאפי, שמיהר להבהיר בשורה של צעדים וחוקים שבלוב החדשה תחת הנהגתו אין מקום לזרים וליהודים.

הקהילה היהודית הקטנה שנותרה בלוב לאחר גל העלייה הגדול של 1949-1951 לישראל והתרכזה בעיקר בעיר הבירה טריפולי (מעטים נשארו גם בעיר בנג'י) מנתה למעלה מ-4,000 יהודים, והייתה, לפי חלק מהדיווחים, אחת הקהילות היהודיות העשירות ביותר בעולם דאז. יהודים אלה היו ברובם בני המעמד הבינוני-גבוה שבחרו להישאר במדינה תחת השלטון הלובי-עצמאי של המלך אידרים (החל מדצמבר 1951), וכלל לא "ישבו על המזודות" בציפייה להזדמנות לעזוב, כפי שהיה אפשר לחשוב. נהפוך הוא - הם השתייכו לשכבה הצרה של בני האליטה הזרה והמוסלמית שהסתובבו באותו מיליה חברתי ונקשרו למקום בשל רכוש, נכסים ואינטרסים כלכליים.

חייהם של אותם יהודים בעיר התאפיינו בסתירה מתמדת, ונראה שהם ניסו, בין אם במודע ובין אם שלא במודע, 'ללכת בין הטיפות'. מצד אחד הם היו תושבי המקום, חלקם אף היו בנים למשפחות ותיקות ושורשיות במדינה שמילאו תפקידי מפתח בזירה הכלכלית המקומית והמשיכו ליהנות מהעושר ומהשגשוג העצומים שידעה המדינה עם גילוי הנפט בשלהי שנות החמישים וההשקעות של החברות הזרות בה. מצד אחר, בהתנהגותם ובלבושם הם הבהירו קבל עם ועדה שהם אינם ערבים. בדומה לבני האליטה הזרה בעיר, הם ראו את מוקד הזהות שלהם באירופה, בעיקר באיטליה, ולא באפריקה או בעולם הערבי, ועל כן גם גינוי התרבות וסמלי הסטטוס החברתי שאימצו לעצמם היו מערביים. הם אומנם חיו במדינה מוסלמית עצמאית, אך רוב הזמן ניהלו את חייהם באיטלקית ולא בערבית, התקידו כל העת לשמור על זהותם היהודית תוך מידה רבה של גמישות דתית, גם כאשר יהדותם הביאה עליהם גזירות שונות, ושמרו על ריחוק מההמון המוסלמי שהיווה את רוב האוכלוסייה בלוב. בעיני המון זה היהודים, בהזדהותם המובהקת עם התרבות והשפה האיטלקית, 'הפנו עורף' לחברה הלובית הערבית. יתרה מזאת, מעמדם הרם בכלכלה ובחברה עמד

"ב-5 ביוני, כאשר הגיעו לטריפולי ידיעות ראשונות על מלחמת ששת הימים, פרצו המהומות (...). טריפולי, העיר הנאה והנקייה, הפכה למושהו הלקוח מהתופת של דאגה. האוויר היה כבד, מלא עשן, שוטרים וחיילים חמושים ברובים ובתת-מקלעים נראו בכל מקום. הרחובות היו זרועים שברי זכוכית, שברי חפצים, קרשים שבירים וסחורות שנבזזו מחנויות (...). היה ברור שהפורעים התכוונו תחילה ליהודים, אולם עתה הם רודפים כל דבר זר...".

ציטוט זה, הלקוח מעדותה של פקידת בנק, חושף את 'אקורד הסיום הצורם' בחיי הקהילה היהודית הקטנה והאמידה שנותרה בעיר טריפולי בשנות החמישים והשישים, והוא חיסולה ב-1967 בעקבות מלחמת ששת הימים. המלחמה חשפה את היהודים לפרעות אלימות שבהן נרצחו 17 יהודים, ביניהם שתי משפחות שלמות שאותן רצח קצין לובי: משפחת לוזון ומשפחת ברנס-רקח, משפחת אחותו של סבי. פרעות אלו, שבוצעו ביהודים בפעם השלישית תוך שני עשורים (הפרעות הקודמות אירעו בשנים 1945 ו-1948), הגיעו לאחר שנים של הגבלות פוליטיות וכלכליות שהצרו את צעדיהם של היהודים בחיי הכלכלה והמסחר בעיר היהודים, שבמשך דורות היו חלק בלתי נפרד

אייל דוד

אייל דוד הוא בוגר תואר שני בחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים. את התזה שלו הוא כתב בנושא "חיי היומיום של היהודים בני המעמד הבינוני-גבוה בעיר טריפולי בלוב (1951-1967)" בהנחייתם של פרופסור הרואי גולדברג ושל דוקטור ליאת קוזמא.

eyalda1@gmail.com

נשים יהודיות בלבוש מערבי באירוע ערב במועדון האיטלקי; באדיבות סבתי לאורה ברנס.

ערב שנערך ב'אודאן' לכבוד של סופיה לורן (במרכז) במרץ 1957 (באדיבות יוטוריו חלפון)

מועדוני לילה מרכזיים - הבולט שביניהם היה מועדון 'המוקמבו' (Mokambo) והמועדון הנוסף היה מועדון לילה שפעל ב'סוק אלמשיר' (سوق المشير), אחד השווקים בתחומי העיר העתיקה. במועדונים האלה נערכו קברטים "דה-לוקס", כפי שהגדיר זאת אחד המרואיינים, שכן מדובר היה "במקומות על רמה, לא משהו מלוכלך", ומי שפקד אותם היו "אנשים שהיה להם קצת כסף, גם ערבים".

לסיכום, רוב היהודים שנשארו בלבד לאחר גל העלייה הגדול של 1949-1951 המשיכו ליהנות מחיי רווחה נוחים ונאבקו לקיים את זהותם המפוצלת, גם כאשר המרחב החברתי שבו הדבר עדיין היה אפשרי הלך והצטמצם. זאת, עד שהתנאים הפכו לבלתי נסבלים, והם נאלצו לעזוב. בבת אחת הם נאלצו לנטוש חיים שלמים ועשירים שהיו להם ולהתחיל מחדש' כמהגרים במדינה חדשה. רק כמחצית מבני הקהילה שעברו לאיטליה בסוף שנות השישים, בעיקר המבוגרים, עלו לישראל מאוחר יותר מעטים מההגירה הסופית ומהגירות קודמות הגיעו לארצות אחרות כארה"ב, צרפת ואנגליה.

שראינתי, שהדגישו בדבריהם כי למקום לא הגיעו כלל מוסלמים אלא רק נוצרים ויהודים, ולא רק אלה שהחזיקו בנתינות איטלקית. הם סיפרו שהם שלחו את ילדיהם לחוגים השונים שהתקיימו במועדון, ושהם פקדו את המועדון, כשנערכו בו הופעות והצגות באיטלקית, וכן כשנחגגו בו חג המולד הנוצרי וכן חגיגות השנה החדשה (Capodanno) באיטלקית. אחת המרואיינות סיפרה איך "כשהיה כריסטמס, היהודים העשירים היו תופסים את השולחנות והאיטלקים התעצבנו: 'מה זה, זאת החגיגה שלנו והיהודים לוקחים את כל המקומות'?"

בתי המלון שהיו ממוקמים על הטיילת היו מוקדים נוספים שבהם נערכו מסיבות ואירועים חגיגיים, כשהזהר שביניהם היה מלון האודאן (Uaddan) שהוקם ב-1935 ותואר כ"הלוו של הארכיטקטורה האפריקאית המודרנית". במלון נערכו מדי יום ביומו מסיבות קוקטייל, והיה בו אולם בידור מפואר שבו התקיימו נשפים שונים כמו נשף השנה החדשה, מסיבות בשבת בערב "שהיו סיבה טובה לבילוי עד אחר חצות", מסיבות תחפושות וכן אירועים חגיגיים שונים כמו חתונות של עשירים, וביניהם יהודים. 'ליאודאן' הגיעו אמנים מפורסמים מאיטליה בתחום המוזיקה, התאטרון והקולנוע, כדוגמת סופיה לורן, ליטל טוני (Little Tony), פפינו די קפרי (Peppino Di Capri), ריטה פבונה (Rita Pavone) ועוד רבים וטובים, ובני העשירון העליון הקפידו שלא לפספס את הופעותיהם. הייתה בו גם בריכת שחייה גדולה, והוא היה ביתו של הקזינו היחיד שהיה בעיה הביילי הלילי בקזינו היה הביילי המועדף על לא מעט יהודים שפקדו אותו בימי חול כמו גם בשבתות ובחגים, ולרוב הפסידו בו כסף רב.

בילוי נוסף שיש להזכיר היה הביילי במועדוני הלילה. מדברי המרואיינים עלו שמות של שני

בסתירה מוחלטת למעמד הנחות שהיה צריך להיות להם מבחינה היסטורית כבני חסות' ('אהל אלדימה') הנתונים למרות השלטון המוסלמי. גם התעמולה האנטי יהודית ברדיו ובעיתונים וכן בדרשות במסגדים, שהחריפה לנוכח הסכסוך הערבי-ישראלי המתמשך, הגבירה את העוינות ואת ההתנכליות ליהודים.

על אף ההגבלות, האיסורים וההתנכלויות שהיו מנת חלקם של היהודים בשני העשורים הראשונים לעצמאותה של לוב ותחושת הפחד שליוותה באופן טבעי רבים מהם, המשיכו יהודים אלה לחיות חיי נוחות תוססים, שאפיינו את השכבה הבורגנית המצומצמת בטרפולי. מראיונות שערכתי עם בני הקהילה בארץ ובאיטליה, וכן מהתיעוד הכתוב המועט הקיים בנושא, עולה כי מקומות הביילי והפנאי שלהם היו עבורם 'נקודות מפלט', או 'איים של שפיות' בתוך מציאות חברתית שהשתנתה לרעתם מרגע לרגע.

מלבד חוף הים של טריפולי, הלידו' כפי שהוא מכונה באיטלקית, מסיבות הבתים, בתי הקפה ובתי הקולנוע המודרניים שבהם הוקרנו בעיקר סרטים איטלקיים אך גם צרפתיים והוליוודיים, היה אפשר למצוא את היהודים בני המעמד הבינוני-גבוה בטרפולי גם במועדונים האקסקלוסיביים של האיטלקים והברברים בעיה אחד הבולטים שבהם היה הצ'ירקולו איטליה (Il Circolo Italia), המועדון האיטלקי שהיה ממוקם מול הטיילת, הלונגו-מארה' (Lungomare), המרשים ביופיו שנבנה בימי האיטלקים ליד שפת הים. היה זה מועדון חברים יוקרתי שהציע לחבריו שלל פעילויות בתחומי הספורט, הלימודים והבידור, וביניהן קבוצות ספורט כמו כדורסל ואגרוף, חוגים שונים כמו תאטרון ובלט וטורנירים של ברידג'. המועדון, כשמו כן הוא, היה מיועד לאוכלוסייה האיטלקית בעיה אך היו חברים בו גם כמה יהודים אמידים, כמו חלק מבני הקהילה

הזמר ליטל טוני

הפליטים היהודים ברומא

אחרי בריחה ממזוהה בטוח ועקירה כואבת מהבית, מהשכונה ומחיים שלמים, הגיעו בני הקהילה היהודית מטריפולי לרומא בקיץ 1967. בשדה התעופה ברומא ערכו להם קבלת פנים יהודים טובים שדאגו עד כמה שאפשר ל"נחיתה רכה" במקום החדש. אבל מכאן ואילך היו צריכים לבנות את חייהם הקרועים מחדש. במהלך חמישים שנה ברומא הפכו קהילת יהודי לוב מפליטים חסרי כול לקהילה עוצמתית המשפיעה מבחינה כלכלית, חברתית ודתית על היהודים ועל האיטלקים ברומא כאחד.

מאת: עמוס גואטה

חשבו בטעות שזאת הפגנה.

הפליטים התרכזו בכיכר בעיקר כדי למצוא שלושה דברים: האחד - מידע על בני משפחה שנעלמו להם תוך כדי הבריחה מלוב, מכיוון שבזמן העוצר נותק הקשר בין המשפחות, והיה בלבול גדול. כשהגיעו לרומא קיוו למצוא זה את זה, ובפיאצה בולוניה היה מרכז המידע הגדול ביותר שנתן לכך את המענה. דבר שני שחיפשו היה מקום להתפלל. אומנם הם רק הגיעו לרומא, אבל תיכף תבוא השבת, והם חיפשו בדחפויות מקום לתפילה בציבור. יהודי הפיאצה התארגנו ביעילות ומיד שכרו דירה באזור הפיאצה, ושם התפללו. בהמשך פתח שמלאי נעמן בית כנסת ב"ויה גריפאניאנה" באזור פיאצה בולוניה. בית הכנסת קיים עד היום ונקרא "בית שמואל". כמה שנים אחר כך, כשהקהילה התחזקה, היא קנתה את בית הקולנוע שליד בית הכנסת ופתחה בית כנסת נוסף, כנהוג בכל קהילה יהודית. הדבר החשוב השלישי שחיפשו יהודי טריפולי היה מידע על השווקים שיש ברומא. אני תמיד אוהב לספר, שכבר בימים הראשונים של הלובים ברומא הם טיילו בשווקים כדי לחפש את אותו הירק שהיה להם בלוב, ואת התבלינים הכמון, הכרוויה - בדיוק כמו שהיה בלוב, זאת כדי להחזיר למשפחה את התחושה של בית.

המעבר מלוב לרומא לא השפיע במיוחד על הילדים בני הארבע או החמש. בני הנוער הגדולים הרגישו בהבדל, אבל הבינו היטב שלא יכלו להישאר בלוב, והמעבר לרומא נראה להם הגיוני. לעומתם הורים ובעלי משפחות קיבלו את המכה החזקה ביותר, כי עליהם הייתה מוטלת האחריות על המשפחה. הם היו חייבים "לקום חזרה על הרגליים" ולהצליח לספק כלכלה כמעט בלי אמצעים. לדור שלי קרה משהו מיוחד מאוד. רוב בני גילי, שאז היו בערך בגיל 12-13, ממשיכים לעסוק כל הזמן בחקר ההיסטוריה והשורשים שלהם, כנראה בעקבות החוויה הטראומטית הקשה שאותה חוו עם הניתוק מהחיים שבלוב והמעבר לרומא.

שכרה חדר לא רחוק משם, והתגוררנו שבעה אנשים בתוך חדר אחד שכלל את המטבח בתוכו. בחדר הזה נשארנו שלושה חודשים בלי לבשל כי המטבח לא היה כשר. אכלנו רק כריכים עם שמן או עם בצל, וכאשר היה חג או שבת, אבא היה קונה גם קצת טונה. כשביקר הדוד שלנו מישראל, גם הוא אכל אתנו כריכים וישן אתנו בחדר הקטן. אז היינו שמונה אנשים בחדר אחד, ואיש לא התלונן. להפך, שמחנו והתרגשנו לראות את הדוד אחרי עשרים שנה. כנראה שבאותם הזמנים ההורים ידעו לחנך את הילדים להסתגל למצב קשה ולהתמודד עמו. הילדים הבינו את הקושי של ההורים, לכן שתקו ולא הציקו בבקשות מיוחדות או בפינוקים שאליהם היו מורגלים בעבר. משפחתי, כמו משפחות רבות שחיו בלוב ברמת חיים גבוהה, פתאום הגיעה למצב של עוני אמיתי.

בחודש יולי 1967 התרכזו בפיאצה בולוניה, המוכרת כמקום של יהודי לוב ברומא, למעלה מאלף איש, וכולם שוחחו זה עם זה. עוברי אורח ותושבי המקום לא הבינו מה קרה. הם

במהלך החודשים יוני ויולי 1967 הגיעו לרומא כ-6500 אנשים, עם מעט מאוד כסף וללא רכוש. גם אני ובני משפחתי הגענו יחד איתם. היינו תשושים ומפוחדים מאוד בעקבות האירועים המחרידים שאירעו בימים האחרונים שלנו בלוב. אמנם חיינו ניצלו, והצלחנו לברוח ממות בטוח, אבל היינו חסרי כול, והעתיד שלנו לא היה בטוח בכלל.

משה התעופה לקחו אותנו לפנסיון איטלקי קלאסי במימון הג'וינט האמריקאי, שם עברנו את השבוע הראשון באיטליה. זה היה שבוע שזיכה אותנו לכמה ימים של מעבר והתאקלמות רגועים יותר. בפנסיון "הכניסו" כמה שיותר אנשים, וכל משפחה קיבלה חדר קטנטן. אחר כך הגישו לנו לאכול מזון שיתאים לחוקי הכשרות היהודים. בעלת הפנסיון, שלא ידעה איך להתמודד עם שומרי שבת ושומרי כשרות, או שפשוט לא רצתה להתאמץ יותר מדי, הגישה לנו את הדגים עם כל הקשקשים וכל הסנפירים, כדי שנאכל משהו מזין לפחות.

אחרי שבוע כבר לא תמכו בנו, והיינו צריכים להסתדר בכוחות עצמנו. המשפחה שלי

נשים יהודיות בטרפולי 1960

פיאצה בולוניה

את ההון שצברו במספר מקומות בעולם וגם באיטליה.

עם סגירת השערים לעסקים בלוב היהודים שקבעו מושבם ברומא פנו באופן טבעי למסחר תחילה בענף הטקסטיל. היהודים הגיעו מלוב עם מנטליות מסחר סיטונאי, אופי עסקי שיצר תחרות גדולה מאוד בענף. כשהסוחרים היהודים התבססו יותר, הם רכשו את החנויות שלהם, שלחו את ילדיהם ללמוד מקצועות חופשיים והקהילה התפתחה לענפים נוספים.

בנוסף למסחר תרמו היהודים ברומא גם לתרבות, וכמה מהם אף התפרסמו מאוד. הרברט פגאני ז"ל התפרסם מאוד באומנות ובמוזיקה שלו. דוד זארד הביא לרומא את הזמרים הכי מפורסמים לרומא בשנים שלא הגיע אליה איש. זמרים כמו מדונה ואלטון ג'ון הופיעו באירועי ענק.

ידידי ויקי חסאן הקים חברה ענקית שהעסיקה הרבה עובדים. אני מעריך שהיהודים שבאו

היהודים הרומנים והפליטים

הקהילה היהודית המקומית החלה בפעילות למען קליטת היהודים מלוב עוד לפני שהם הגיעו לרומא. מצד אחד מספרים לי שהיו מתנדבים שאספו כספים ועשו מאמצים גדולים למענם. אבל מצד אחר, שמעתי גם, שקהילת היהודים ברומא חששה מבואם של יהודים בכמות גדולה מלוב. אין זה סוד, שבשנים הראשונות היהודים הרומנים הרגישו רגשי עליונות כלפי הטריפוליטאים, כי מבחינה כלכלית היו מסודרים יותר, הם חששו שיתכן שהם יהיו ברמה נמוכה יותר, בגלל שמקורם במדינה ערבית. אבל המציאות "אמרה את דברה". ההתקרבות בין שתי הקהילות החלה בעיקר בקרב הצעירים. היהודים הרומנים היו באים לפיאצה בולוניה כדי לבחון את "החברה החדשים" שהגיעו לעיר ולחפש בנות ובנים יפים וטובים מתוכם. כך קרה שבשנים 67-68 רבים היו הזוגות החדשים מעורבים משתי הקהילות, והתרחשו כמה חתונות של יהודים רומנים עם הטריפוליטאים.

המורים שלימדו אותנו בבית הספר האיטלקי בלוב הגיעו מדרום איטליה, ולכן האיטלקית שבפינו הייתה נגועה במבטא דרום איטלקי השונה מהמבטא של איטלקים ברומא. כתוצאה מכך הרגשנו שונים מאנשי רומא, ובקלות הם יכלו לזהות אותנו כפליטים. האמת היא, שלא רק שלא הסתרנו את העובדה שאנחנו פליטים אלא אפילו השתמשנו בה. בכל פעם שהלכנו לקנות פירות וירקות היינו מציינים שאנחנו פליטים, כדי שיתחשבו בנו. חלקם העניקו לנו הנחה במחיר, אבל רובם לא התחשבו.

לרומא היפה הגענו בחודש יולי, בעיצומה של תקופת התיירות ולראשונה בחיינו יכולנו להסתובב בחופשיות גם בלילות. אני הייתי מתהלך כל ערב לכיוון פיאצה ויטוריו, שמאז ועד היום מאוד השתנה. בבית הקפה שבמרכז הכיכר היו הופעות של זמרים שונים בכל ערב, ואני הייתי יושב בקרבת מקום ומאזין בתענוג למוזיקה ולשירים שהתנגנו מתוכי עד שעות מאוחרות בלילה.

הפלא הגדול של הקהילה שלנו הוא שאיש לא הידרדר לפשע. בלי כסף ובלי תקווה קל ליפול לפשע. בכל זאת, כולם התחילו לעבוד בחריצות ובענווה גדולה. אפילו אני יצאתי לעבוד בגיל 12, למרות שגדלתי במשפחה בורגנית, שעבורה זאת הייתה בושא שבנם יצא לעבוד. יחד עם חבר נוסף פתחתי דוכן מקרטון. היינו קונים מסיטונאי עניבות אדומות ומוכרים אותן בדוכן שהצבנו מול סופרמרקט, רחוק מאוד מהבית שלי, כדי שלא יכירו אותנו אנשים וילדים מבית הספר. אם ראיתי משהו שהיה יכול לזהות אותי, הייתי מתחבא מפניו. עבודה אחרת שהרשו לי לעבוד בה הייתה לנקות את החנות של הנגר. עבדתי שם עם חבר יום אחד אבא שלו הגיע לחנות, תפס אותו מהאוזן ואמר לו: "אתה לא תעבוד כאן! זה לא בשבילנו!" זאת הייתה המנטליות של של יהודים בורגנים מלוב. היום זה לא קיים. היום כולם עושים כל עבודה, וכל עבודה מכבדת את בעליה.

תרומת יהודי לוב

כ-3,000 יהודים שבאו מלוב נשארו ברומא. בעיקר אלו שהיו היו בעלי עסקים מפותחים בלוב שכבר בנו לעצמם תשתית כלכלית ויצרו קשרי מסחר קודמים ולכן היה להם קל יותר להישאר באיטליה.

חשוב להדגיש שהיהודים שהגיעו מבנגאזי ומטריפולי היו בורגנים פיקחים וחריפים במסחר שנחלו לא מעט הצלחות כלכליות. הם הכירו תרבויות שונות וידעו להתאים את הגישה שלהם כלפי עמיתיהם למסחר. היהודים בלוב לקחו חלק גם בהתפתחות הכלכלית בענף הנפט שהתרחשה בלוב בשנות החמישים. דרך פעילות בתחום הנפט הפכו לסוחרים בשוק העולמי שכלל את ארצות הברית ומדינות, אירופה ומדינות ערביות אחרות. רבים מהם השכילו להשקיע

שלום, ציון ויוסף גואטה

מתפללים בבית כנסת "בית שמואל" ברחוב 4 garfagnana בית הכנסת הראשון של העולים מטרפולי ברומא

שהיה עוני מוחלט, ורצו לעשות כל מאמץ להחזיר לידיהם את המשאבים הכלכליים שהיו להם. זאת הסיבה שהיהודים נשארו ברומא ולא העזו לעלות לישראל. אבל לכולם הייתה הפתעה רעה. הם לא ציפו לכך שכל רכושם - נכסים ובתים, כסף וסחורה, שנשאר מאחור בגלל שנאלצו לברוח במהירות כדי להציל את נפשם ממוות יישאר לשותף הלווי או יולאם על ידי המדינה.

בשנת 1967 קיבלה ממשלת איטליה את הפליטים היהודים מלוב מטעמים הומניטריים והעניקה לכולם אישורי תיירות זמניים שאותם היה צריך לחדש כל פעם. עד 1980 היו תורים ארוכים של יהודים מול משרדי הממשלה לחידוש האישור. היו מקרים רבים שבקשת אישורי התיירות לא נענתה בחיוב, והיהודים בעקשנות היו חוזרים ומשתרכים בתורים הארוכים יום אחר יום. חלקם התחננו, אחרים נעזרו בהפעלת קשרים בדרכים גבוהים, והיו לפעמים כאלה שנתנו שוחד.

אני זוכר שכשהגענו לרומא בשנת 67 החלום שלנו היה לגעת ביד במדינת ישראל, אבל היות שהמצב הכלכלי לא אפשר זאת, היינו צריכים לחכות שנה. בשנת 68 הצלחנו לקבל סוף סוף תעודות וכסף כדי להגיע לישראל. הפלגנו באנייה, ואני זוכר שהיו כמה ישראלים שאיתם דיברתי והרגשתי שאני נוגע בשמים. מדינת ישראל הייתה חלום הילדות שלי. אני זוכר שאיתי עבד בחנות ספרים, והגיעו לשם אטלסים ללא צנזורה. הייתה בהם תמונה של נמל חיפה עם עץ. התמונה הזאת נקבעה אצלי כדמותה של ארץ ישראל. כשהגעתי עם האנייה לחיפה דמיינתי את עצמי יורד מהמדרגות ומנשק את האדמה שעליה חלמתי כל החיים. האנייה עגנה, ופתאום המון אנשים ירדו מהאנייה יחד איתי. אנשים שמיהרו לצאת דחפו אותי בחזקה. כשהסתכלתי על הרצפה כדי להתכופף ולנשק אותה ראיתי שהיא מלאה בזפת. בסופו של דבר לא נישקתי את האדמה, אבל לנוכח המראה של החוף מתוך האנייה הרגשתי שאני כמו קולומבוס המגלה ארץ חדשה.

בישראל פגשתי דודים וקרובי משפחה שבחיים לא הכרתי, אבל כשנכנסנו אליהם הביתה הרגשתי כאילו הם חיינו תמיד ביחד

וזה מרגש מאוד. בשנים האחרונות התפתחה תופעה די חדשה ברומא, צעירים רבים מבנינו חוזרים בתשובה ומאמצים חיים יהודיים דתיים מחמירים. לאחרונה הוקם כולל באמצעות כספי תרומות, ורבים ממשיכים לתמוך ולהשקיע בו.

רומא-ישראל-רומא

במשך עשרים שנה חיו היהודים בלוב מבלי שיוכלו לקיים קשר עם בני משפחותיהם שעלו לארץ ישראל עם קום המדינה. הקשרים, כאשר התקיימו, היו עקיפים ומסורבלים, והנתק היה להם קשה מנשוא. לכן אפשר היה לשער שמיד עם הגיעם לרומא הם יצרו קשר עם המשפחות בישראל, או אולי יעלו ארצה לפחות לביקור, אבל לא כך היה. יהודי לוב נשארו ברומא עוד זמן רב, היות שממשלת בלוב הצהירה שיהודי שגיע לישראל לא יהיה זכאי לקבל בחזרה את הרכוש שהשאיר בלוב. היהודים שחיו בלוב ברמת חיים גבוהה התקשו להשלים עם מצבם הכלכלי הנוכחי,

מלוב ב-67 העסיקו כמעט חמישים אלף איש באיטליה עד שנת 1995. זאת דוגמה יפה של אנשים שבאים למדינה ותורמים ביצירת מקומות עבודה רבים וגם ברעיונות ויצירתיות.

אפשר לומר, שההשפעה החשובה והבולטת של יהודי לוב על חיי היהודים ברומא הייתה שמירה על הכשרות. לפני כן היה אטליז כשר אחד או שניים, והיום יש יותר מ-14 אטליזים כשרים. בעבר לא היו מסעדות כשרות, והיום יש אולי עשרים מקומות, שבהם אתה יכול לאכול אוכל כשר. מסעדות איכותיות ומפורסמות באיכותן כך שגם תיירים מכל העולם אוכלים בהן.

בתי הכנסיות הלוויים תרמו להעלאת הרמה הרוחנית של הקהילה היהודית ברומא. בית הכנסת הגדול "בית אל" יכול להכיל מעל אלף איש והוא מלא עד אפס מקום בחגים. ברומא שומרים על נוסח התפילה המקורית שהייתה בלוב ואין התערבות של נוסחים מעדות אחרות. עד היום אפשר לשמוע את הציבור מתפלל באותם ניגונים בדיוק שנוגנו ב"סלא אל כבירא" או "סלא דאר סרוסי"

בית הכנסת הגדול ברומא

חתונה ברומא

באותו בניין בלוב. בבית שלהם היו אותם הריחות, אותם המאכלים ואותה שפה. אני עדיין לא דברתי עברית וזה היה מאוד מצחיק, כי בני הדוידים שלי הצעירים התאמצו כדי לדבר אתנו בערבית לובית במבטא ישראלי. אבל בסופו של דבר הבנו זה את זה.

רק בשנת 1980 קבלה ממשלת איטליה החלטה פוליטית אמיצה וחוקקה חוק שהעניק ליהודים מעמד של אזרחים איטלקים מלידה, אזרחות סופית שהגנה והעניקה ליהודים אפשרות לחיים נוחים יותר.

מאז ועד היום הסיבה העיקרית שמשאירה את היהודים לחיות ברומא היא הסיבה הכלכלית. כל עוד המצב הכלכלי מאפשר להתגורר באיטליה, הם יישארו בה. אין זה סותר את העובדה שהקשר בין יהודי רומא למדינת ישראל הוא חזק מאוד. הגישה שלהם היא ציונית מאוד, ולמרות שהם לא "עושים עלייה" בכל טיסה של אל-על מישראל לרומא או ההפך, תמיד אפשר למצוא כמה נוסעים טריפוליטאים. רוב יהודי רומא יודעים לדבר עברית, וישראל היא הבית השני שלהם. הרבה יהודים היום "עושים עלייה", וישראל היא הבית היחיד עבורם בשל המיתון הכלכלי שיש באיטליה בתקופה האחרונה. בנוסף, לכל יהודי איטליה יש משפחה גדולה בישראל.

אין מה לראות ממה שהיה, כי כל הרחובות שבהם גרנו אז מוזנחים מאוד היום, ובבתים שלנו גרים אנשים אחרים. הכול עזוב, מוזנח ועצוב. בנוסף לכך, היהודים שיצאו מלוב בשנת 1967 חיו חיים מגבילים מאוד, והם גורשו מהבתים שלהם ומהחיים שלהם באכזריות ובתנאים קשים מאוד... אז למה להתגעגע?

גם לי יש זיכרונות של תמונות רומנטיות בלונג מארה, שם טיילנו עם ההורים עם העגלה והתינוקות ובילינו בשבת בבוקר, אבל היום אני מעדיף לטייל בטיילת של תל אביב ונתניה ובמקומות אחרים בישראל.

שהגיעה בעלייה הגדולה, ולחלקם יש ילדים שגרים בישראל. מכאן שקשרי דם מחברים את יהודי איטליה לישראל, והם אמיצים יותר מכל דבר.

חופים הם לפעמים געגועים...

הגעגועים ללוב בקרב היהודים הם אמביוולנטיים. מצד אחד יש געגוע טבעי למקומות שבהם הם נולדו וחיו, והיו מאוד רוצים לחזור ולבקר שם. זאת למרות שהיום

מסעדה כשרה בגטו היהודי ברומא בבעלות יהודי לובי

מלון גראנד הוטל בלונגו מארה
בטריפולי של שנות השישים

"טריאסטינה" - בר קפה איטלקי
מקום בילוי של היהודים בטריפולי, לוב 1960

בתים ועסקים של יהודים עולים בלהבות בפרעות יוני 1967

דוד גרבי יומן מסע

רינה דבש - היהודייה האחרונה שנותרה בלוב בחסות הקולונל קדאפי שהבטיח לשמור על בטחונה בבית אבות בטרופולי שבלוב. בשנת 2002 יזם דוד גרבי את הרעיון להוציא אותה מלוב ולהחזירה לחיק משפחתה. וכך, עם דרכון זר ובאצטלה של פסיכולוג ודיפלומט, נסע דוד אל לוב. הוא פגש את דודתה היקרה והצליח להוציא אותה מלוע הארי.

יום לפני טיסה

ברגע האחרון, החלטתי לומר לאמי שאני עומד לנסוע. היא הזמינה אותי לביתה לשם ברכה. שמתי סוכר בכוס מים, ואמי שפכה אותם מאחורי כברכה לנסיעה נעימה ללא תקלות. מחלון חדרה התיזה עלי את שארית המים, שעה שנופפתי לה לשלום מהרחוב. אחי רפאל אמר שיעבור אצלי מאוחר יותר כדי לתת לי את שעון הרולקס שלו. דודי נתן לי זוג של נעליים של פייר קרדן, הדורות מאוד, אחותי - בגד של פלצ'ירלי, בקיצור, הלבישו אותי כיאות. לא נראיתי בכלל כפליט אלא כאישיות כמעט חשובה. ההרפתקה האחרונה שעשעה אותי למדי: אני בלבוש של פסיכולוג ודיפלומט עומד לנסוע ללוב לפגוש את דודתי.

ישנתי מעט מאוד בלילה ההוא. חשבתי על כל מה שיכול להתרחש, כיצד יכולתי לשנות את חיי. המזוודות כבר היו ארוזות. לא ידעתי אם אני נוסע לשבוע או לחודש, או שמא אוכל להאריך את שהותי לשלושה או לשישה חודשים... מי יודע?

5 ספטמבר

אני מגיע לשדה התעופה במונית ומחפש על המסוף את הטיסה רומא-טרופולי

"אלאיטליה", טיסה מס' 871. באותו הרגע אני מותש מעייפות ומהתרגשות ומזיע כולי. הצוות במטוס איטלקי. הנוסעים לובים, ואני יהודי יחיד, בן איטליה ולוב, זהה אך שונה. השמים בצבע כחול עמוק עם עננים לבנים. אחרי כשעתיים אנחנו עומדים לנחות, ואני מחליט לקנות עוד כמה מתנות בחנות המטוס. הקנייה במטוס מעודדת את רוחי, משום שאני זוכר איך עזבתי את טריפולי עם ארגי קרטון בחוסר כול, ועתה אני חוזר עם כרטיס אשראי וקונה מתנות.

שדה התעופה בטרופולי נראה מערבי לכל דבר. בשדה מקבלים את פניי ראש הקונסוליה האיטלקית בטרופולי וכן אטורה סקליה, צעיר אתלטי, חייכן, עובד בשגרירות שנוכל בטרופולי. אני עובר את בדיקת הדרכונים והמכס ללא תקלות. נראה שהקונסול שוחח קודם עם החיילים הלוביים על אודותי. אני מרגיש כאילו אני חוצה בחרבה בים סוף. יוצאים החוצה, ואני חש את האוויר המוכה את האור המיוחד לטרופולי, אור חם אך לא מסנוור.

במלון "אל כביר" מקצים לי את חדר מס' 301 - סוויטה יפהפייה, כראוי לאורח חשוב לקונסוליה. ואז נקישת בדלת, נכנס צעיר כבן שלושים וחמש דובר אנגלית רהוטה ומציג את עצמו כפוסל. שומר ראש עם מכונית העומדים לרשותי בכל עת שארצה.

בואה של רינה דבש מטרופולי לרומא

6 ספטמבר

למחרת אנחנו מגיעים לבית אבות מפואר תחת חסותו של קולונל קדאפי, ואחרי ציפייה קצרה מגיע הרופא. הוא מראה לי את התעודות של דודתי ומספר על הקשיים לזהותה, משום שאיש לא הכיר את סיפור חייה. ברונז, עובד הארכיב של הקונסוליה האיטלקית בלוב, סיפר לי את הסיפור בהרחבה, וכן על ההחלטה לטפל בזקנה הכחוסה בת השמונים. יום אחד, כשדוד ציון ביקש את תעודת הלידה של אמי מהקונסול האיטלקי בלוב, התברר לנו שדודה רינה עדיין בחיים. סיפורו של ברונז והשתלשלות העניינים שהביאה לגילוייה של דודה רינה, העלו בי את התחושה שהאלוקים מנהל את מהלך הדברים באורח פלאי.

הרופא ואני מברכים זה את זה לשלום בנוסח המקובל בלוב, לחיצת יד בימין, כששמאל מונחת על הלב. מגישים לנו קפה ותה עם נענע. הוא מספר לי על מצב הדודה, ואני מספר לו שהיא היהודייה היחידה שנותרה בלוב.

והנה היא מופיעה. מתקדמת לאטה בלוויית אחות, נשענת על קביים קטנים. מושבים אותה על ספה חומה, ואני אינני זוכר שראיתי אותה אי פעם. היא קטנה, כחושה, ונדמה שהיא מנהלת דיאלוג בינה לבין עצמה, שואלת בקול נמוך ומשיבה בקול גבוה, קטוע, כאילו כל משפחתה שנכחדה מזמן, נמצאת סביבה, והיא משוחחת איתם. באמצעות מעשה דמיוני זה הצליחה לשרוד כל השנים ולהתגבר על בדידותה.

הבאתי לה מעט פירות יבשים, קצף לאמבטיה, שמפו ובשמים איטלקיים, וכן תליון שעליו חרוטות אותיות עבריות. "ישו האדא?" היא שואלת בערבית במבט נרגז את האחות נוריה שעונדת לה את התליון. "האדא שם שדי" משיבה נוריה. אני מתבונן בעיניה, היא מרימה את מבטה ואומרת: "כוחו של השם". בכל פעם שאני נזכר בזה, עוברת בי חלחלה.

אני מספר לה שעכשיו ערב ראש השנה, אחר כך יהיה כיפור, ואז שמחת תורה. היא קוטעת אותי ואומרת: "סלח לי אם אתקן אותך, אך לפני שמחת תורה יש סוכות". "את צודקת, דודה רינה", אני אומר, ומאותו רגע של חסד נוצר קשר, ואנחנו מתחילים לשוחח. "אני בנה של דינה", אני אומר. "הבנתי, בנה של דינה, זו עם האף המעוק", היא משיבה, וכולם פורצים בצחוק. היא שואלת לשלומם של בני משפחה, מבקשת לדעת פרטים על

דוד גרבי עם דודתו רינה דבש בטרפולי לוב.

עם אנדראניה שנמצאת כבר ברומא, עם הקונסול גדור, ואחרי שהבנתי מהקונסול צ'ינטי שעלי לטפל בהשגת כמה תעודות ברומא, ואחרי הפצרותיה של משפחתי לחזור אחרי שהגעתי להסכם עם נציגי הממשלה הלובית האיטלקית שאשוב בתוך חודש לקחת את דודתי, אני מחליט לחזור לרומא.

אני הולך לקונסוליה להיפרד מכולם. נורה ממחרת לכבדני בקפה ובמתקים טריפוליטיים ואנו נפרדים בחיבוק גדול. עד לרגע האחרון בשדה התעופה אני מקבל טיפול של אח"מים, אני אסיר תודה לקונסול האיטלקי ולממשלת לוב על קבלת הפנים הלבבית ועל תמיכתם במאמציי, ומרגיש שהנחתי יסוד להתפתחות עתידית.

10 אפריל 2003

קיבלתי פקס מהקונסול הכללי של איטליה בטרפולי, ג'וזפה צ'ינטי, שמפרט את מצבה של דודתי ואת ההליכים הסופיים הדרושים להעברתה לאיטליה: "הפתרון הטוב ביותר ואולי היחיד יהיה נוכחות בטרפולי בעת ההכנות לנסיעה שעלולה להיות מסובכת, וכן נוכחות לצדה בעת הנסיעה..."

דודתי, רינה דבש, היהודייה האחרונה שנותרה בטרפולי, הגיעה מטרפולי לרומא ב-7 באוקטובר 2003 בלוויית שני נציגים של ממשלת לוב. הפגישה בשדה התעופה הייתה מרגשת מאוד הן לדודה רינה, שפגשה את כל בני משפחתה וכן את הקונסול הלובי ברומא, שבא לקבל את פניה בלוויית נציגים לובים אחרים, והן בגלל האווירה הידידותית שנוצרה ביני לבין נציגי הממשלה הלובית.

דרכה האחרונה

אחרי שהצטרפה למשפחתה, נפטרה רינה דבש ברומא ב-20 בנובמבר 2003, ונקברה בישראל ב-30 בנובמבר 2003. אני מייחל שאחרי שנים ארוכות של הרבה סבל ומעט שמחה, היא תנוח בשלום על משכבה באדמת ישראל.

תעודת מעבר זמנית.

אני חוזר לחדר עיף ומאוכזב, כשהטלפון מצלצל, דודי ציון מעודד את רוחי: "שמע, בן דורך הרצל מוכן לעשות כל דבר לעזור לך, ואנחנו כולנו מוכנים לתמוך בך גם מבחינה כלכלית."

אני מתכוון לפגישתי השנייה עם דודה רינה, והפעם אני מחליט למצוא את דודתה של אמי, מרי, ולקשר אותה טלפונית עם דודה רינה. היא מגיעה עם מבטה הבוהה, נרגזת על האחות שאינה מניחה לה להראות שהיא מסוגלת להיות עצמאית. היא אינה מזהה אותי מיד, אולם אחרי שאני מדבר אליה בשפתה, תערובת של ערבית, עברית ואיטלקית, ואחרי שזיהיתי עצמי כבנה של דינה, היא נזכרת, ואנחנו מתחילים לשוחח. אנו שותים תה עם נענע בחברתם של פוסי, נורה וד"ר סריטי, העובדת הסוציאלית והאחרות. דודה רינה עדיין נוהגת בקוקטיות, מעוררת צחוק ויוצרת סביבה אווירה נינוחה ועליזה. כאשר אני מצלם, היא אומרת: "אני בת מזל, להצטלם עם שני גברים..."

אחרי הביקור אצל דודה רינה אני מדבר עם דוד ציון, ומאיץ בו לנסות להשיג את התעודות הדרושות, כדי שדודה רינה תוכל להצטרף במהרה למשפחתה. הוא מבטיח לי להשיג מארגון יוצאי לוב אישור שהם מבטיחים לטפל בה. אני מבקש לשלוח לי פקס של הכרת תודה לד"ר צ'ינטי שמטפל בנסיעה של הדודה, מטעם הרב טואף וכן מטעם הרב דה סני ומנשיא הקהילה היהודית ברומא. הפקסים מגיעים על נייר שבראשו כתובות בעברית, ואלו מעוררות בי פחדים הקשורים לחשיפת זהותי כיהודי לובי. אני מודע לעובדה שאני לגמרי לבדי, אך הרצון לעזור לדודתי גובר על הפחד ומפנה מקום לתחושה של חופש. אני מתקשר לדודה מרי, והיא נרגשת, ובשם כולם מספרת לי שהם מתפללים להצלחתי ושואלים כיצד אפשר לעזור לי. היא פונה אלי ב"דודינו", כפי שנהגה כשהייתי ילד. אני מרגיע אותה ומבקש שימשיכו להתפלל.

חייהם ומקשיבה בעניין רב. ד"ר סריטי נדהם מהערנות שלה. הוא קולט כמה גדול השבר שחוותה בעקבות הפרידה מכולם, ומשום כך את החשיבות העצומה לכך שתהיה בקרבת משפחתה במהירות רבה ככל האפשר.

7 בספטמבר

למחרת התקשרתי לנשיא אגודת יהודי לוב ברומא, מר תצ'ובה, וביקשתי לקבל תעודה שמאשרת שמשפחת הדודה מתגוררת באיטליה, וכן למזכירתו של רבי טואף, רבה הראשי של רומא, להכין את המסמכים הדרושים במהירות, כדי שאוכל להביא את הדודה איתי לרומא. ידענו שהזמן דוחק, אך החלטנו לנסות - הן עם ממשלת לוב והן עם ממשלת איטליה.

הרופא סריטי, הפסיכולוג ואנדראניה, סגנית הקונסול של איטליה בטרפולי, עשו ככל יכולתם להכין את המסמכים הדרושים, אף על פי שחסרו תעודות מזהות של הדודה. בקונסוליה האיטלקית היא אישיות אלמונית.

כשנפרדנו, נצמדה דודה רינה לזרועי בכוח, ושמחתי על עקשנותי ותשוקתי לבצע את המשימה הזאת. בהתחשב בגילה, וברצונה להיקבר בבית הקברות יהודי שכבר אינו קיים בלוב, יש למהר ככל האפשר להביאה לרומא.

בדרך לקונסוליה שואל אותי פוסי הנהג מה משמעות התליון שנתתי לדודתי. אני מסביר לו שמדובר ב"שם שדי", ולכן הייתה לזה חשיבות רבה, כי באמצעות התליון היא נפתחה והצליחה ליצור אתי קשר, אחרי שלושים וחמש שנים שלא שמעה מילה זאת.

ברונו, שסיפר לי רבות על קורות הקהילה היהודית בלוב, מספר לי עתה על פגישתו הראשונה עם דודה רינה. הוא פנה וביקר אותה לשלום בעברית, והיא פקחה את עיניה, כאילו סוף סוף מישהו הבין אותה, ופרצה בבכי...

12 ספטמבר

בבוקר מודיעים לי שעלי להתקשר לוועד הכללי של איטלקים מחוץ לאיטליה, לראש המשרד מורו. הוא מודיע לי שכדי להקל על יציאת הדודה אפשר להוציא לה דרכון שתוקפו שלושה חודשים. אני משוחח

10 בספטמבר

אני חוזר לקונסוליה כמו בכל יום, ומתקשר אל הקונסול צ'ינטי, כדי לעדכןו בעניין הדודה רינה. הוא מזכיר לי שעדיין חסרות תעודות הכרחיות, ושיש למצוא דרך להשיג תעודה כלשהי שתאפשר לה לעזוב את לוב, אולי

ליליאנה סרור

חתונה באופק אבל המוות מול העיניים

ברגעים של חרדה. כשהיא כלואה בתוך מכונית שנמצאת בתוך המון סוער של ערבים חמושים בכלים מכלים שונים המנסים לפתוח, לשבור או להפוך את מכונית הסטיישן החזקה הממאנת להיכנע לכוחות המזוינים. כשכל רגע בתוך התופת הוא קריטי, מסרבת הבחורה הצעירה והנאה, הכלה המיועדת, להאמין שזה הסוף ואוחזת בכל שביב של תקווה לחיים טובים ומאושרים בחיק חתנה לעתיד.

מאת: מתי גילעד

במהירות - הוא נעל את הדלתות וסגר את כל החלונות שהיו פתוחים לרווחה (בכל זאת - היה יוני וחם מאוד). הלב שלי רעד מרוב פחד מהמראה המבעית של ההמונים. הסתכלתי על אבא שלי וראיתי שהוא נהיה חיזור.

הערבים הגיעו בהמוניהם והתחילו לדפוק על הרכב עם מקלות. הפורעים זיהו שהנהג אינו יהודי, ולכן צעקו לו שפתח את הרכב, ושאל לא יעשה כן יהרגו גם אותו. הנהג לא התייחס לאיומים. הוא המשיך לנסוע, גם כשהמונים מנערים את הרכב ומנסים להפוך אותו.

וכל הזמן הזה עוברת בראשי מחשבה איומה, שאני עלולה למות עכשיו, אבל סירבתי לקבל את זה. לא יתכן שאמות עכשיו. אני אמורה להתחתן!

הפורעים לא הצליחו להפוך את הרכב, כי הוא היה כבד וגדול. בדרך נס מצא הנהג פריצה בין האנשים, "חתך" במהירות והוציא אותנו מכלל סכנה. ניצלנו מליניץ, ממוות בטוח.

הדירה שלנו הייתה בבניין גבוה, ובחזית הבניין היה שער ברזל גדול וחזק. מה-6 עד ה-29 ביוני לא יכולנו לצאת מהבית. היו לאבי שני חברים ערבים טובים מאוד שהביאו לנו בכל התקופה הזאת מצרכים, כגון עופות, דגים ירקות ולחמים. הבית שלנו היה תמיד מלא

(בריטיש אירופאין איירוויס), שבטריפולי.

בשנת 1966 הכרתי את בעלי, וכשנה וחצי אחר כך עמדנו להתחתן. החתונה נקבעה ליולי 1967. האולם בבית המלון המפואר כבר הוזמן, ואבי כבר רכש לנו דירה. את שמלת הכלה הזמנתי אצל תופרת איטלקייה לפי צו האופנה האירופאית של אותה השנה. היא כבר הייתה כמעט מוכנה.

בשישי ביוני הייתי בעבודה, ככל יום בשבוע. פתאום נכנס אבי למשרד ואמר שאני צריכה לבוא אתו מיד הביתה. זה היה מוזר לראות את אבא במקום העבודה שלי, מעולם לפני כן לא ביקר שם. "מה קרה?" שאלתי. הוא ענה שמישהו מהממשלה התקשר והודיע שיהיו מהומות, וכדאי מאוד שכל המשפחה תיאסף בבית. ניגשתי למנהל וסיפרתי לו את החדשות. המנהל ביקש שאצטרף אליי את מזכירתו האיטלקייה (שהייתה גם חברתי), והעמיד לרשותנו את הרכב ואת הנהג של החברה כדי שייקח אותנו במהירות הביתה.

הנהג הגיע עם מכונית הסטיישן של החברה. אבי התיישב לידו, וחברתי ואני התיישבנו מאחור והתחלנו בנסיעה. פתאום ראינו מולנו המון ערבי כשבידיהם מקלות, אבנים וסכינים וכולם צועקים יחד: "מוות ליהודים!". הנהג פעל

נולדתי בלוב 1947. אבי, חי גלאם, היה סוחר ופעיל מאוד בקהילה. שם אמי הוא רקלינה בנגלין. גדלתי במשפחה אמידה, ולא היה חסר לי שום דבר מבחינה חומרית. דיברנו איטלקית, למדנו בבתי ספר איטלקיים, ובגיל 16, אחרי התיכון, שלח אותי אבי ללמוד אנגלית ומזכירות בכירה באנגליה. כשחזרתי מאנגליה עבדתי במשרדי חברת התעופה הבריטית BEA

ליליאנה על רקע נופי טריפולי

אלי ולייאנה בלפטיס מאניה

שלח אותו לעבוד בישראל עם חוזה עבודה מסודר שהחשיב את השנתיים שעבד ברומא כוותק בעבודה. הסוכנות היהודית הציעה לנו דירה ראשונה בקרית מלאכי, אחר כך נתנו לנו דירת סוכנות באבו-כביק, וכמה חודשים לאחר מכן קנינו את הדירה שלנו בגבעתיים.

אני ממש לא מתגעגעת ללוב. כל השנים בלוב חיינו תחת הצקות חוזרות ונשנות. הערבים היו מציקים לבחורות ברחוב, וכאשר היינו שוחות, הם היו צוללים לכיוון שלנו ונוגעים בנו. בתור ילדה הייתי "הולכת מכות" כל הזמן. הערבים היו יורקים עלינו, ואני לא יכולתי לוותר להם, אז הייתי רודפת אחריהם ומרביצה להם. לא פעם הייתי מגיעה עם שמלה קרועה וחבלות, ואימא שלי הייתה חוששת לי מאוד.

אבל יש לי גם כמה זיכרונות טובים, כמו שפת הים של טריפולי - החול הלבן והים, שרוב הזמן היה שקט כמו בריכה. זה חוף שונה מאוד מהחוף בארץ. הבילויים במסיבות ובבתי מלון, לא היה בטרפולי ואטרווה, אבל היה בית קולנוע שבו קונים כרטיס, והיה אפשר להיכנס באמצע הסרט ולצאת בכל עת שרוצים. כך היינו רואים הרבה סרטים מאמצע הסרט, ואחר כך צופים בו מההתחלה.

בכל שבת אבא שלי היה יושב בקפה בקורסו, ובכל מוצאי שבת היינו באים אליו לאסוף אותו. משם הוא היה לוקח אותנו ל"טריאסטינה", מסעדה חלבית, שבה היינו אוכלים חביתות, טוסטים, פאנקייק ושייקים. אני זוכרת במיוחד שבחורף היינו חוזרים עם הקארוצה (כרכרה רתומה לסוס) הביתה.

בבית היה אורח חיים יהודי, אבל אף פעם לא היינו אדוקים. אימא הייתה מדליקה נרות שבת, אבא היה מתפלל בבית הכנסת ונהג לחבוש כובע איטלקי. את ההגדה של פסח היינו קוראים בערבית ובעברית, וכל האחים היו עורכים את הסדר אצלנו, כי אבי היה האח הבכור. אבא לא עלה לארץ בעלייה הגדולה, מפני שהיו לו עסקים טובים בלוב, אבל כל שנה היה מתפלל "בשנה הבאה בירושלים".

ארוחת שבת 1965

הבודקת ביקשה מאימא להוציא את הצנצנת של הפלפל "מה זה?" שאלה ואימא ענתה "זה פלפל חריף, אנחנו הולכים למדינה אחרת, ואני לא יודעת אם שם יש פלפל חריף. ואנחנו בדיוק כמוכם לא יכולים לבשל בלי פלפל. אם את לא מאמינה תכניסי את היד שלך תבדקי את הפלפל". ואימא לקחה את היד של הבודקת וקרבה אותה לתוך הצנצנת. הבודקת נבהלה ונתרעה והעבירה את המזודות שלנו.

"הלב שלי רעד מרוב פחד מהמראה המבעית של ההמונים. הסתכלתי על אבא שלי וראיתי שהוא נדיה חיור."

ובל הזמן הזה עוברת בראשי מחשבה איזומה, שאני עלולה למות עכשיו, אבל סירבתי לקבל את זה. לא יתכן שאמות עכשיו. אני אמורה להתחתן!"

וכך, למרות האיסור החמור להוציא רכוש מהמדינה, אימא הוציאה כל מה שהצליחה.

למרות שעברנו את הבידוק הביטחוני עדיין פחדנו מאוד. הלב שלנו פעם בחזקה, ולא היינו רגועים עד שהגענו למטוס, התיישבנו במושביו שלנו, הדלתות נסגרו, והמטוס המריא. רק כשהיינו באוויר נשמנו לרווחה.

הגענו לאיטליה, ודוד שלי מצא עבורנו דירה קטנה של שלושה חדרים. שם גרנו בצפיפות כל המשפחה שלי יחד עם ההורים של הארוס שלי, אלי, ודודה שלו. לא יכולתי לסבול את הצפיפות ואמרתי לאלי: בוא נתחתן, כל אחד ילך לבית שלו, ואנחנו נתחיל את החיים שלנו כזוג צעיר. התחתנו ברומא ב-9 לילי 1967. היינו זוג הפליטים היהודיים הראשון שהתחתן ברומא. הרב הראשי פינק אותנו ועשה לנו טקס משודרג. התופרת האיטלקייה הגיעה מלוב עם השמלה המוכנה, ואת הנעליים שאימא כבר קנתה בלוב הבאתי איתי במזוודה. אחרי החתונה עברנו עם ההורים של אלי והדודה לדירה משלנו, ורווח לנו.

היחסים עם הרב הראשי היו כל כך טובים, והוא כל כך חיבב אותנו, שהוא דאג לסדר לאלי משרה בתחנה של "אל-על" באיטליה. מנהל התחנה דאז היה נסים שריג ז"ל, גם הוא לובי ממשפחת זורק. שריג, שהכיר את אלי חשב שהוא "מבובז" בתחנה הקטנה ברומא. על כן

בכל טוב.

בזמן שהיינו סגורים בבית היינו שומעים את הרעשים מבחוץ, אבל לא פתחנו את החלונות. יום אחד עלינו לגג וראינו את כל טריפולי בלהבות. בתי היהודים בעיר העתיקה, ה"חארה", היו ישנים מאוד וצפופים מאוד, ושם היהודים סבלו מאוד. הערבים היו מסמנים את בתי היהודים, את העסקים שלהם ואת בתי הכנסת, וביום שלאחר מכן - היו שורפים אותם. את הבית שלנו לא יכלו לסמן כי היה זה בניין עם שער גבוה, וגרו בו גם איטלקים.

מאחר שגרנו בבית מאובטח, הגיעו אלינו הרבה משפחות. הדירה של ההורים של הארוס שלי הייתה בבניין ישן, בעיטה אחת בדלת הכניסה הייתה מפילה אותה, לכן הוא הביא אלינו את ההורים והדודים שלו. גם משפחת בוכבזה ועוד כמה משפחות נוספות הצטרפו אלינו. הבית שלנו היה מלא באנשים, ואימא שלי הייתה מתעוררת בארבע בבוקר ומבשלת ארוחות לכולם.

אימא שלי הייתה אמיצה מאוד, ואף פעם לא פחדה. מדי פעם היו מכריזים על הפסקה של העוצר. אז היא הייתה יוצאת מהבית, פעם כדי לקנות לי נעליים לחתונה, פעם אחרת כדי לבקר את הדודה שלי והסבתא שלי ולהביא להם אוכל. פעם אחת היא לקחה את אלי, הארוס שלי, עם האוטו, לחנות של אבא שלי כדי להוציא משם את כל הכסף שנשאר בחנות. אלי לא היה מוכר בתור יהודי, כולם חשבו שהוא איטלקי. כשראו אותו עם אימא שלי, צעקו לו שגם מי שמשחק פעולה עם היהודים סופו למות.

יום אחד שמענו שפתחו מחנה ריכוז ליהודים, כדי שיהיה לשוטרים קל יותר להגן עליהם. אבא שלי שאל מה דעתי לעבור למחנה, ואני סירבתי בתוקף. עצם המחשבה והשם של המקום עורר בי זיכרונות ממחנות הריכוז של הנאצים במלחמת העולם השנייה. במקום זה הצעתי לאבא שנצא כמה שיותר מהר מלוב באופן עצמאי, ושנסתדר לבד בלי עזרה של הממשלה. את כל הכסף הזר והממחאות נוסעים שהיה ברשותי, שרכשתי קודם למטרת טיול של ירח דבש, נתתי לאבא כדי שנוכל להסתדר בחו"ל, וכך היה.

אימא שלי, שכאמור הייתה אמיצה מאוד ובעלת תושייה, פרמה את הבטנה בז'קטים של אבא שלי ודחפה לשם את הכסף שהיה ברשותה. שטרות כסף עטופים בניילון החביאה בצנצנות של פלפל חריף. לאימא שלי היו הרבה תכשיטים, את כולם היא החביאה במזוודה בין בגדים. כשהגענו לשדה התעופה היו המון אנשים שבדקו את המזודות של הנוסעים, מזוודה אחת מזוודה הם הפכו ובדקו שלא מחביאים שם שום דבר הגיע התור שלנו לבדיקה, ואימא פתחה את המזודות.

משה מכלוף

אם יש גן-עדן

החיים בחארה אל כבירה בעיר העתיקה עטפו את משה מכלוף בכל טוב. למרות שלא גדל במשפחה עשירה, היה מאושר, ולא חסר לו שום דבר. את החיים בלוב הוא מתאר כגן עדן עלי אדמות, שהניתוק מהם נעשה בצורה קשה, אכזרית ומוחלטת ללא דרך חזרה.

מאת: מתי גילעד

במועדונים ובמשחקי כדורגל, או שהיו הולכים לים ושם שותים לגבי ועושים דגים על האש. המבוגרים ובעלי המשפחות לא היו צריכים לעבוד קשה לפרנסת המשפחה, וחייהם היו נוחים מאוד. הילדים היו נטולי דאגה ושמחו במה שיש. כולם למדו בבתי ספר. אני למדתי בבית ספר אליאנס, אבל היו כאלה שהלכו לבתי ספר איטלקיים.

בלוב הרוב שמרו שבת. בעיר העתיקה התפללו את כל התפילות. הרב שלנו היה הרב ששון, והגבאי היה מעתוק. לא הייתה עזרת נשים, ורק הגברים והבנים התפללו. בשמחות כמו בר מצווה חתונה ובריתות היו הנשים שמגיעות לבית הכנסת עומדות רחוק ממקום התפילה.

בבית הכנסת הייתה מקהלה שנקראה "זארא חברה" (הילדים של החברה). רבי חי ביליש ושלוש אל"חוויל" היו מלמדים את הילדים לפייט מזמורי תהלים, שבע ברכות ומזמורי תפילה שונים. בתוך התפילה כשהיה צורך לפייט, היו מעלים את הילדים. הרבה פעמים ביקשו ממני לקרוא את הפסוקים הראשונים היה לי קול נעים שהיה ערב מאוד לאוזן. לפעמים היו מזמינים את הילדים לפייט באירועים מיוחדים או בבתי כנסת אחרים, והם היו מקבלים מהאדם שהזמין אותם סכום של עשרה לירות לכל ילד.

לכל הילדים בעיר יש סדר יום מאורגן למופת. בבוקר היו לומדים בבתי הספר בשעה 14:00 לומדים תורה ופרשת השבוע, ורבי חי בעדש היה מלמד אותם טעמים. רבי חי בעדש היה קשוח וקפדן מאוד, ולמי שלא היה מקשיב, היה נותן מכות קשות עם מקל עבה מעץ בוק על הידיים. אחרי שיעור תורה בערך בשעה 15:00 היו קוראים תהלים עד למנחה, ואחר כך היו הולכים הביתה.

אבא שלי היה תופר אוהלים של הצבא הבריטי. הוא היה חזק מאוד, והיו הרבה ערבים שהיו עובדים תחתיו. אימא שלי תפרה בגדים לאנשים בתוך הבית. אבא לא ידע שהיא עובדת כי הוא לא הסכים שהיא תעבוד. את הכסף שהרוויחה אימא שמה אצל הדודה שלי. זאת הייתה המנטליות.

כל שנה היינו נוסעים לגרבה. היינו מבקרים בבית הכנסת אל-גרבה במשך יומיים, ואחרי כן היינו ממשיכים לנפוש שם כחודש ימים. היהודים בגרבה היו מחכים לבחורים הצעירים שגיעו כי רצו לשדך אותנו לבנות שלהן. המשפחות היו עורכים לכבודנו

קפה כמו זה של רפי אוזן, שם היינו נפגשים ומשחקים סנוקה, קרמבולה וקלפים.

החיים בלוב עד שנת 1967 היו ממש כמו בגן עדן. מה יש לאדם בגן עדן? אוכל ושתיה באיכות הטובה ביותר שיש, לא צריך לעבוד קשה בשביל להרוויח כסף, ובמה שהרווחת יכולת לקנות כל מה שצריך, החל מפירות וירקות בשפע ועד דגים ובשר. כולם הצליחו ליהנות מאוכל טוב, גם האנשים האמידים וגם העניים ביותר. בכל פינה היו דוכנים של ערבים שבהם מכרו "פינוקים", כמו ערמונים על האש, סחלב בחורף, פיצוחים, שקדים וזיתים. היינו קונים מהם שלישיות של ענפי יסמין, כדי שנריח את היסמין כשאנחנו הולכים, ושיהיה לנו נעים. בכל מוצאי שבת, כשיצאנו מבית הכנסת, היו ערבים עומדים בקרבת מקום עם דגיי-טריים, והיהודים היו קונים את הדגים ועושים שורבה.

בכל גיל יכולת ליהנות. הצעירים היו מבלים

הרובע היהודי בעיר העתיקה בנוי מבתיים ערביים ישנים מאוד. משפחתי גרה ברחוב זנקאת אל סלא (סמטת בית הכנסת), הבית היה שייך למשפחת קיש שאפילו לא גבתה מאיתנו שכר דירה. זאת הייתה המנטליות, העזרה ההדדית הייתה גדולה, נדבנים עזרו לקהילה כולה ובמיוחד לאנשים הבודדים. הקהילה התאפיינה באנשים ענווים מאוד, היו ביניהם אנשים אמידים ואנשים פשוטים, אבל איש לא בלט במיוחד והייתה אווירה של כבוד.

הבתיים בחארה היו צפופים מאוד, סמטאות בתוך סמטאות, והגגות היו משותפים ליהודים ולערבים. כאשר היינו עולים לגג, יכולנו לראות את חצר השכנים. היהודים עסקו לרוב בעסקים שלהם. היו ביניהם בעלי מלאכה: חייטים וצורפים, ובעלי חנויות שסוחרים בבגדים ובבדים, גם בעלי מכולות למיניהן. אני זוכר את חנות של שמללי נעמן שהייתה כמו חנות טמבור של היום. היו בתי

משה מכלוף מימין למעלה עם חברים

זקיני רובין, משה מכלוף (באמצע) ועמוס חסן

וחפצים אישיים שכל-כך חסרים לי.

כמה ימים אחר כך באו אנשי הצלב האדום והעבירו את כולנו לאיטליה. למי שלא היה פספורט נתנו תעודת מעבר. אבא שלי לא רצה ללכת. הוא התעקש להישאר, כי רצה להציל חלק מהכסף שלו, אבל אני הצלחתי לשכנע אותו.

חודש ימים שהינו במחנה פליטים בנפולי, ואז באו אנשי העלייה שהעבירו אותנו לפנסיון, ובו התגוררנו כארבעה שבועות. בפנסיון אירחו אותנו ממש יפה. קיבלנו אוכל ושתייה ואפילו התפללנו. אחרי ארבעה שבועות עלינו למטוסים שהביאו אותנו לארץ ישראל.

מלוב הצלחנו להוציא טבעת יהלום שהייתה לי כשעבדתי כצורף. אחותי החזיקה את הטבעת הזאת בתוך היד שלה למשך כל הדרך לישראל. היא לא ענדה אותה או הניחה אותה במזוודה, ולכן לא מצאו אותה בחיפושים שעשו לנו בשדה התעופה בלוב. כשהגענו לישראל, המצב הכלכלי של אבא היה קשה מאוד, והטבעת שלי הייתה לו חבל הצלה. אבל, בגלל שהוא לא ידע להעריך נכון את שוויה הרב, הוא נפל לידיהם של נוכלים, והם קנו ממנו את הטבעת במעט מאוד כסף. בכספי הטבעת הוא ריהט את כל הבית.

בן 18 הייתי כשהגעתי לישראל ומיד התגייסתי לצה"ל. לאחר השחרור מהשירות הצבאי עבדתי בהרבה מאוד עבודות שונות. רק אחרי תקופה ארוכה חזרתי לעסוק בתכשיטנות, פתחתי חנות קטנה שממנה פרנסתי את משפחתי עד פרישתי לגמלאות.

אחרי חמישים שנה של עבודה ופרנסה קשה אני יודע להעריך את הקלות שבה חיו ופרנסו אבות המשפחה בלוב. אומנם, עזבו גן עדן אבל איננו רוצים לחזור אליו.

רפואית עדיין לא הגיעה לעזרתם. המחנה היה מבנה בריטי ישן סגור, ריק ושומם. בתוך המבנה הצטופפו כל האנשים, מורעבים, כי כל מה שקיבלו לאכול היה חצי תפוח ליום.

מאחר והייתי מאוד צעיר, לא עיכלתי את מה שאני רואה. שמחתי לראות שההורים והאחים שלי בחיים, ועוד יותר שימח אותי לשמוע שהקשר בין אחותי לבין

האיש המבוגר שרצה להתחתן אתה נפסק. אחר כך, שמעתי מה שקרה למשפחה שלי כשאני ביליתי בתוניסיה והתחלחלתי. כשהתחילו הפרעות בעיר העתיקה, עזבו ההורים שלי את הבית שלהם והתחבאו בביתם של קרובי משפחה. הם היו שישה גברים בתוך בית שהייתה בו דלת חזקה שקשה מאוד לפרוץ אותה. הנשים הרתיחו שמן בסירים גדולים ושמו אותם מעל הדלת, כך שאם הפורעים יצליחו להיכנס, הן תשפוכנה עליהם את השמן הרוותח. בנוסף, היה להם שכן שהיה קצין ערבי ששמר עליהם. הוא עמד מול הפורעים לא הסכים להם להיכנס לבית היהודים ולפגוע בו. הוא היה אמיץ מאוד ואפילו הסתכן בחייו, אבל הוא היה בן למשפחה שהייתה חמולה חזקה, כך שהפורעים חששו לפגוע בו. אחר כך הגיעו לביתם שוטרים שאספו אותם למחנות בטנדרים וגייפים של המשטרה. הם העמיסו את המכוניות רק באנשים ללא מטען, ושמו אותם במחנה רחוק מעיר כדי להגן עליהם מפני הערבים.

שבועיים אחרי שהגעתי למחנה, החל המצב להשתפר. הביאו לנו עגלים לשחיטה, אוכל ופירות. אחר כך הציעו לנו לצאת מהמחנה, כדי שניקח דברים מהבית שלנו. את אבי הכירו, ולכן הוא פחד לצאת, אבל אימא שלי ואני יצאנו וראינו שבבית שלנו לא פגעו בכלל, בטיפשות ילדותית לקחתי כמה בקבוקי יין כי לא ידעתי מה כדאי לקחת ומה להשאיר ואימא, שהייתה חלשה מכדי לסחוב הרבה לקחה מעט בגדים להחלפה. הרבה לא יכולנו לקחת כי הגייפ שאתו היינו אמורים לשוב למחנה ממילא היה קטן מכדי להכיל את כל הדברים החשובים לנו. עד היום כואב לי שהחמצתי את ההזדמנות להציל תמונות

מסיבות בבתים כדי שנכיר את בנותיהם. כך התחתנו הרבה זוגות.

בשנת 1967 יצאתי לתוניסיה יחד עם שלושה חברים שלי. הגענו לשם בשביל מרים קריאף, שהייתה בחורה יפה מאוד. אבל מרים בחרה את הבחור היפה ביותר בינינו, ועד היום הם חיים יחד. חודש ימים נשארו בתוניסיה, עד שנגמר לנו הכסף. אבל כשרצינו לחזור הביתה, נסגרו השערים חזרה ללוב. לעזרתנו בא הג'וינט שדאג לנו למגורים זמניים, כביסה נקייה ודמי כיס, עד יעבור זעם, ושנוכל לחזור הביתה. אחרי כמה ימים הציעו לנו לטוס לפריס, ומשם לישראל. לא הסכמתי, כי לא יכולתי לחשוב על כך שאני אעזוב את הוריי ואחיי בלוב. הייתי חייב לראות אם הם בחיים, ואם הכול בסדר איתם. דאגתי מאוד, כי כבר הגיעו לאוזנינו שמועות שנהרגו בני משפחת לוזון, משפחת רקח וויטו מימון, שהיה חבר שלי.

חיכינו כמה ימים עד שיכולנו לחזור לטריפולי. חבריי ואני עלינו למטוס, וכשהגענו לשדה התעופה בטריפולי, הסתכלנו דרך החלון וראינו שהעיר בוערת, והמוני אנשים ברחובות. אישה אחת שהייתה במטוס יחד עם תינוקה נכנסה להתקף פאניקה והחלה לבכות ולצעוק. היה קשה מאוד להרגיע אותה. מהמטוס הובילו אותנו חיילים אל תוך מבנה, שם חיכנו עד חצות. בחצות העלו אותנו על רכבים, בלי שנדע לאן אנו נוסעים.

לקראת הבוקר הגענו למחנה גורג'י. אבא שלי חיכה לבואי בצפייה, אבל אני התעכבתי לצאת מהטנדר, כי עזרתי לאחרים לפרוק את המטען שלהם. כשאבא שלי ראה שכולם כבר ירדו, ואני לא נמצא ביניהם, הוא התחיל לקרוא בשמי ולבכות בכי מה כששמעתי את קולו, מיהרתי לצאת אליו. הייתי המום למראהו. אבי הקפיד כל הזמן על מראה טוב ומטופח והיה מתגלח כל יום, אבל מהרגע שהוציאו אותו מהבית הוא הפסיק לעשות זאת ונראה מאוד מוזנח. גם אימא שלי לא החליפה את בגדים מאותו היום שבו יצאו מהבית.

כשנכנסתי למחנה הזדעזעתי. המראות במחנה היו קשים מאוד. הפצועים שכבו בכל מקום עם פצעים פתוחים ומדממים ממכות הגרזנים והמקלות של הפורעים. ועזרה

חירוף נפש למען הצלת שבעה ספרי תורה משריפה

ג'לסינה דבש סיכנה את חייה ואת חיי משפחתה שלוש פעמים בהסירה את הפתק "אחרק" מעל דלת בית הכנסת דבש אל מאלטי השייך למשפחתה. בזכות אומץ לבה הצילה שבעה ספרי תורה ואת כל הציוד של בית כנסת משריפה ומכליה.

מאת: מתי גילעד

כעס נורא, ויוסף ביקש ממנה להישאר בבית, אבל למרות תחנוניהם של יוסף ואמיליה היא יצאה ותלשה את הפתק בפעם השנייה.

הייתה זאת שעת ערב, ולמרות החשכה הבחין בה שכן ערבי ממוצא אלג'ירי שהיה מקורב לפת"ח. הוא נעמד בחלון הסתכל על אמיליה והעביר את אצבעו על צווארו בתנועה של שחיטה. אמיליה נלחצה מאוד ואמרה שהזמן אוזל.

לראשונה בחייה הבחינה ג'לסינה בפחד בעיניו של יוסף. כמה דקות אחר כך הם החלו לתכנן את בריחתם. הוא ביקש לארוז רק חפצים חיוניים מתוך מחשבה לעזיבה לזמן קצר לפנות בוקר כל בני המשפחה עלו על המכוניות ועזבו את ביתם לבית חבריהם ציון ונוציה בובליל, שהיה באזור משרדי הממשלה, צמוד למשרד הפנים הלבן, ושכחלקו האחורי היה סניף של בנק. יוסף חשב שזה יהיה מקום בטוח עבורם, כי זה היה בנין עם שער גדול ושומר כמו כן העריך כי הפורעים לא יציתו מקום סמוך לבנין ממשלתי. בדיעבד הסתבר ששיקולים אלו היו נכונים מאוד.

באותו הלילה הוזדבקה על שער בית הכנסת כרזה שלישית. הפעם יוסף ואמיליה דרשו בתוקף מג'לסינה שלא תתגרה בערבים ולא תצא החוצה. בשעה חמש בבוקר קבעו לצאת ולברוח מהבית. כשכולם היו כבר ברכבים ביקשה ג'לסינה מיוסף שימתין רק רגע אחד. היא אמרה שהיא צריכה רק לקחת כמה דברים קטנים ולנעול את הבית. שניהם הבינו מה היא זוממת. יוסף ביקש ממנה להשאיר הכול כפי שהוא ולא להסתכן פעם נוספת. אמיליה אמרה שהיא מסתכנת לחינם, אבל ג'לסינה לא שמעה אלא לחושיה שאמרו שזהו הדבר הנכון לעשות, וכבר התחילה לצעוד לעבר שער בית הכנסת ותלשה מעליו את הכרזה בפעם השלישית.

איש מהם לא יכול היה לעלות על דעתו שבמעשה הנועז הזה הצילה ג'לסינה את בית הכנסת ולמעשה את הבית כולו. בארון הקודש של בית הכנסת עמדו ספרי תורה יקרים יקרי ערך שנכתבו להנצחת בנימין ז'לזרוב, דבש, סבו וסבתו של יוסף דבש. ספר נוסף נכתב לזכר בנם הצעיר והמצליח יוסף דבש אל-מאלטי, שנפטר באופן מסתורי בנסיעת עסקים לתוניסיה.

שעות אחדות לאחר שהגיעו לבית בובליל, פרצה מלחמת ששת הימים בישראל,

אחת שלא יכלה לזהות מהחלון אבל היא מיד שהכרזה משמשת לסימון הבניין כשייך ליהודים.

בית הכנסת "דאר אל מאלטי" שייך למשפחת דבש זה עשרות בשנים. בתוכו היו שבעה ספרי תורה, שלושה מהם השתייכו למשפחת דבש, וארבעה למשפחות נוספות. כמו כן היו בו סידורים רבים ופרוכת יפה. דלת אחת בלבד הפרידה בין בית המשפחה לבין בית הכנסת שממנה נכנסו המתפללים ישירות למטבח. בסוף כל כיפור כל המתפללים היו נכנסים הביתה ושוברים את הצום עם לימונדה ורוזטה שהכינו הנשים למשפחת דבש עבורם. כשג'לסינה ילדה את בנה הבכור, שנקרא מאיר על שם סבו, נכנסו המתפללים אל הבית לברך אותה במזל טוב ואמרו "כמה טוב שיש יורש לבית הכנסת".

ג'לסינה לא יכלה לדמיון שמשוהו יפגע בבית הכנסת, ולמרות מחאותיה של חמותה אמיליה היא ירדה מהבית ותלשה את הכרזה מעל שער בית הכנסת. על הכרזה היה כתוב: "אחרק" - כלומר, לשרוף.

יוסף חזר באותו יום מוקדם מהרגיל, ומיד כשנכנס הביתה סיפרה לו אמו על המעשה של ג'לסינה. היא חששה מאוד שבמעשה זה ג'לסינה סיכנה את חייה ואת חיי המשפחה כולה. יוסף שמע ואמר: "מוזר, כשעליתי הביתה, ראיתי פתק על השערה" ג'לסינה חשה

השבוע שבין 5 ביוני ועד ה-12 ביוני הוכרז בטרופולי כשבוע הזדהות למען העניין הפלשתיני. זה היה שבוע שכלל התרמה למען הפלשתינים והפצת שמחות קשות על מצבם. כל היהודים הרגישו את המתח, ועננה שחורה וכבדה נצבה מעל ראשיהם. גם יוסף וג'לסינה חשו זאת. יוסף הרגיש זאת בעיקר במגעיו עם הסוחרים המוסלמים, הוא חש בשינוי הטון ובהתחמקות ממגע עמו. יוסף דבש לא חשב שהמצב יגיע לידי בריחה מלוב וניסה להתמיד בשגרה ולדאוג לעסקי המשפחה.

ביום ראשון, ה-4 ביוני, יום לפני הפרעות, הוא יצא כהרגלו לחנותו ברחוב קונסטנטו ציאנו, וגם ג'לסינה החלה ביום שגרתי ויצאה עם שלושת ילדיה, מאיה, יצחק ואילן, התינוק בעגלה לעבר שדרת החנויות בקורסו סיציליה. כשעמדה מול חנות של בשמים, החלה להציק לה חבורה של צעירים מוסלמים מוסתים. ג'לסינה לא נבהלה מהם, אבל בעל חנות סמוכה שהכיר אותה הבחין באספסוף מתלהם ומשך את ג'לסינה והילדים לתוך החנות.

ג'לסינה המתינה בחנות עד יעבור זעם, ואז יצאה בריצה לעבר ביתה בויא אנטוניו די סנגאללו. כשהגיעה הביתה שמעה צעקות נוספות מתקרבות לעבר ביתה. היא הציצה מהחלון והבחינה בערבי שהדביק פתק על שער בית הכנסת, ועליו מתנוססת מילה

ג'לסינה נישאת ליוסף דבש בבית הכנסת דאר אל-מאלטי

הספרים מגיעים מלוב לאיטליה

גלסניה ביקשה לקחת את מה ששייך לה, אבל הגבאי סירב. לא יתכן שייתן לה את הספרים כי על סמך הספרים האלו בונים את בית הכנסת. הוא הציע שתחכה עד שיכנסו ספרים נוספים לבית הכנסת, ורק אחר כך יסכים לשחרר אותם. הוא גם הבטיח לה שהספרים יחזרו לידיה.

פעמיים נוספות הגיעה גלסניה לרומא, ופעמיים קיבלה סירוב לקבל את הספרים שלה. בפעם השלישית היא ביקשה מבעלה להצטרף אליה לרומא כדי להחזירם. הם נפגשו עם הרב טואף, עם ראש הקהילה וגם גייסו אנשים נוספים שהיו מתפללים בדאר אל-מאלטי כדי שיאשרו שאלו אכן הספרים שלה. הרב טואף נתן בידה מכתב שבו הוא מאשר שהספרים שייכים למשפחת דבש, אבל מבית הכנסת הסכימו לשחרר רק שני ספרים בינתיים, ואת השלישי, נאמר למשפחה, ישחררו רק אחרי עשר שנים.

כמה חודשים אחרי כן הגיעו שני ספרי תורה לישראל. אחד נשלח לשיבה של ליאור - בן הזקונים של יוסף וגלסניה שחזר בתשובה, ואת השני, שהיה פסול, הציעו להכניס למוזיאון יהדות לוב באור-יהודה. השלישי נשאר ברומא ומתפללים בו עד היום.

לפני מספר שנים רצה רב בית הכנסת בחולון לגנוז את הספר שברשותו, אך גלסניה לא הסכימה בשום אופן לגנוז ספר שהצילה משרפה פעם אחת, ובפעם שנייה הוציאה אותו מארץ עוינת. הספר הצטרף לאחיו במוזיאון באור-יהודה, ואפשר לראות את שני ספרי התורה ניצבים יחד עם שאר ספרי התורה הלוביים במרכז המורשת.

גלסניה הייתה קשורה לבית הכנסת צלאת' אל-מאלטי שהיה שייך למשפחת בעלה. שם היא התחתנה, ושם ערכה בריתות לבניה. היא הכירה את כל המתפללים כמו היו משפחה. מהמקום החזק הזה שאבה כוחות ואזרה אומץ להציל את ספרי התורה ואת כל כלי הקודש, גם כשהמציאות הייתה מסוכנת.

למחסן של בית כנסת ברומא שאמור היה לעבור שיפוץ ונשארו שם כפיקדון גם לאחר שיוסף וגלסניה עלו לישראל. הם האמינו שהספרים יחזרו לידיהם לאחר השיפוץ, אבל המציאות הייתה שונה לחלוטין.

גלסניה ביקרה ברומא פעמיים, ובכל פעם שאלה על הספרים, אולם איש לא ידע מה עלה בגורלם. כך היה במשך עשרים שנה, עד שיום אחד שמע דוד של גלסניה שמשפצים בית כנסת ברומא על סמך שלושה ספרים שנמצאים במחסן. הוא הציע לה ללכת לבדוק אם הם שייכים למשפחת דבש. גלסניה מיהרה לשם יחד עם בנה, פגשה את הגבאי סיון בובר, וביקשה לראות את הספרים שיש לו במחסן. כשהגבאי פתח את המחסן, הצטמרר גופה של גלסניה - הכול נמצא שם, הספרים הסיפורים והפרוכת וכל כלי הקודש שאותם הצילה עשרים שנה קודם לכן.

הבנים יצחק וליאור עם הספרים בישראל

וברחובות טריפולי החל גל של פרעות אלימים נגד היהודים. הערבים חיפשו את המקומות המסומנים ושרפו אותם. כשהם הגיעו לרחוב של משפחת דבש, הם לא מצאו את הכרזה על שער ערבי שהיה שכן קרוב למשפחה הפנה אותם לעבר רחוב אחר. בית המשפחה ובית הכנסת ניצלו משרפה, אבל שלוש החנויות של המשפחה נשרפו כליל.

לאחר בריחה דרמטית רבת אירועים יוסף וגלסניה שכרו דירה יפה ומרווחת בויה קיזימאיו ברומא. הלם העקירה עדיין לא הוטמע בהם, והמחשבה שהשהות באיטליה היא זמנית בלבד עד יעבור זעם הייתה מחשבתם של יהודים רבים. כעבור שנה ברומא הבינו שכנראה שלטריפולי אין דרך חזרה, אבל בכל זאת רצו היהודים להחזיר חלק מרכושם ומעסקיהם שהותירו מאחור.

בחודשים הבאים ערכו מספר יהודים מסעות מסוכנים ביותר חזרה ללוב במטרה להציל משהו מרכושם. גלסניה לא יכלה להשלים עם העובדה שספרי התורה של המשפחה נותרו מאחור. המחשבה הזאת הציקה לה יומם ולילה, והיא החליטה שהיא חייבת לחזור לטריפולי ולבצע את משימת החילוץ של הספרים. לאחר שמונה חודשים, כשהעניינים בלוב נראו רגועים יותר, החליטה גלסניה לבצע את תכניתה. יוסף התנגד נחרצות, אך היא שכנעה אותו שהיא נראית איטלקיה והצטרפה אל דודה רפאל חסן ורעייתו לנסיעה ללוב. בקבוצת היהודים שנסעו ללוב היה גם ג'ינו מנטין שהיה בקשרים עם הממשל הלובי שאותם ניצל, ונסע וטריפולי כדי להציל ספרי תורה ותכולות בתי כנסת שנותרו בטריפולי. גלסניה פנתה לג'ינו מנטין וסיפרה לו שביתה המפתח לבית הכנסת המשפחתי צלאת' דבש אל מאלטי, וביקשה ממנו לסייע לה להציל את ספרי התורה שבתוכו.

ג'ינו מנטין, שגילה שבתי כנסת רבים נשרפו עד היסוד וספרי תורה הושמדו שמח מאוד לראות שבית הכנסת של משפחת דבש נותר על תילו. כשגלסניה עומדת לצדו, רועדת מהתרגשות, היא פתאום מבינה, שעקשנותה להוציא את כרזות ה"אחרק" שתלו הפורעים מעל השער בפירוש הצילה את בית הכנסת ואת הספרים. הם נכנסו אל המבנה בחשש, וידיהם רעדו כאשר חילצו את הספרים מתוכו. גלסניה חיבקה אותם בהתרגשות כמו הייתה אוצרת בתינוק שחיכה לחיבוק אוהב.

ג'ינו מנטין שלח את הספרים יחד עם הפרוכת ודברי הקודש של בית הכנסת וארגן את העברתם לאיטליה באמצעות דואר דיפלומטי של השגרירות האיטלקית בלוב. וגלסניה יצאה מלוב בהרגשה של סיפוק עצום כי הצליחה לבצע את משימותיה בהצלחה. הסיוע של ג'ינו מנטין עזר להוציא שבעה ספרי תורה - שלושה של משפחת דבש וארבעה של משפחות אחרות. ספרי התורה הועברו

מקורות:

ריאיון עם גלסניה דבש
ספר המשפחה "מיוסף עד יוסף"

סיומה של גלות וסגירת מעגל

קלמנט (קלימו) שדה חזר אל ימי נעוריו בלוב. העלאת הסיפור האישי שלו ושל משפחתו על הכתב הינה עבורו כסגירת מעגל - סיפור עברו יישאר עתה חקוק וקבוע עבור הילדים והנכדים וכן לדורות הבאים אחריהם לנצח. חלק מסיפורו השלם מובא לפנינו והוא חושף תמונה של ילדות יפה בטריפולי.

קלמנט שדה

בנעוריי נהגתי לבלות עם כל החברה בשבת וביום ראשון אחר הצהריים במועדוני ריקודים כמו ה"שאוטינג קלאב". רקדנו לצלילי פול אנקה, החיפושיות ועוד. היו שהלכו למשחק באולינג, או למועדון רכיבה על סוסים, או סתם כך בילוי בטריאסטינה או בג'ולי-באר, שני בתי קפה שהיו ידועים כמקום מפגש לצעירות ולצעירים.

השבתות שלנו היו עמוסות בפעילות. בשעות הבוקר המאוחרות או אחרי תפילת שחרית, הגברים היו נפגשים בבתי הקפה גמברינוס, אקרופוליס ואחרים, שם קיימו מעין פרלמנט לשיחות אקטואליה על כוס בירה או שתיים. לפעמים גם נשותיהם היו מצטרפות אליהם. דרך אגב, בתי הקפה היו בבעלות גויים, והתשלום עבור ההזמנות התבצע במוצאי שבת, כיאה לאנשי מסורת בני דת משה.

אחר הצהריים היו המשפחות יוצאות לטייל בקורסו ויטוריו. אימהות היו מבלות עם ילדיהם בגיארדינו - גן ציבורי קטן, שם הן היו נפגשות עם חברות לשיחות בענייני דיומא וקולינריה, כמובן. לרוב הסתיים הביילוי במוצאי שבת בבית קולנוע עם הילדים, כשהכרטיסים נרכשו ביום שישי, שמא השבת עדיין לא יצאה.

שמחות, בריתות וחתונות נערכו בדרך כלל בביתם. היו כאלה, שחיתנו את ילדיהם במועדון "אודאן" שעל הטיילת ה"לונגו מארה" - מועדון יוקרתי שהשקיף לים.

היחסים עם התושבים האיטלקים היו טובים. המנטליות המערבית המשותפת ומסלול הלימודים שיהודים והאיטלקים עשו יחדיו יצרו מערכת חברות טובה. לשתי קהילות היה הרבה מהמשותף: חיי חברה ומסחר, שכנות טובה וגם מעין "שותפות גורל של זרים", שלימים התגלתה כנכונה.

רוב היהודים עסקו במסחר וידעו גם לנצל היטב את הזדמנויות העסקיות שנפלו בחלקם עם גילוי הנפט בלוב והשתלבו בכלכלה המשגשגת. לא כך היו התושבים הערביים, שרובם נותרו במצבם הכלכלי הירוד. הפערים בין שני העמים יצרו שנאה ומתח שבאו לידי ביטוי בחיים היומיומיים בקטטות בין צעירים, בהטרדות והצקות לבנות היהודיות, ובהאשמות שזוא שהסתיימו במעצרים של יהודים ובחקירות בתחנת המשטרה.

עם פרוץ מלחמת ששת הימים, הזעם, הכעס והתסכול של הערבים בני המקום, פרצו החוצה כמו לבה מתפרצת מלוע של הר געש והתפשטו כאש בשדה קוצים וללא מעצורים. ההמון המשולהב החל לבזוז ולשרוף חנויות

"סקוואלה-רומא". בשנתיים הראשונות לימדה אותנו המורה קאזלה מריה. היא הייתה בעלת רגש אימהי, ואותה אינני יכול לשכוח. את כל המקצועות למדנו בשפה האיטלקית, וכל המורים היו איטלקים למעט מורה אחת ערביה בשם "חוריה" בעלת הופעה אירופאית שלמידה אותנו פעם בשבוע (!) לשון ערבית.

לימודי קודש, תלמוד תורה ועברית למדנו פעם או פעמיים בשבוע אחר הצהריים. אבל רוב הילדים שהכרתי הפסיקו ללכת לשיעורים אחרי בר המצווה, וכך גם אני.

בחודשי הקיץ, כמעט בכל ימות השבוע, בילו האימהות וילדיהן בחוף הלידו למפגש עם חברות, לשיחות חולין לצד קומקום הקפה והתה כשעל המנגל "הסבול" (תירס) נקלה לו לאט, הילדים עסקו בבניית ארמונות חול על החוף או השתכשו להם במים הצלולים.

בחוף הלידו היה בית קפה רחב ידיים עם תיבת נגינה חשמלית עם מבחר גדול של תקליטים. כשרצינו לשמוע שיר אהוב שלשלנו כמה מטבעות לתוך התיבה, והשיר היה מתנגן. עד תחילת שנות השישים הייתה שם גם רחבת ריקודים גדולה, ובכל יום ראשון אחר הצהריים נערכו מסיבות ריקודים לכל הגילים. במבואה הקדמית היו שולחנות משחקים, ונשמעו קולות של נערים ונערות המתחרים אלו באלו. לחלק מהמשפחות היה תא מושכר בחוף (קבינה) כדי להחליף בגדים, להתרענן ולאחסן את חפציהם.

נולדתי בטריפולי שבלוב בתאריך 31.1.1950 למשפחה יהודית מסורתית. הבן הבכור מבין חמשת אחים. אמי, לאורה למשפחת מגנז', הייתה אשת בית למופת ואם כלביאה לגוריה. אבי, ברכאני, החל במסלול הכשרה כדי להתקבל ללימודי עריכת דין, אך הלימודים נקטעו עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. בתום המלחמה עבד אבי במשרדו של עו"ד פאוסטו פררה. למרות שלא סיים את לימודיו הוא גילה בקיאות בדיני אזרחות, ולעתים מזמנות הופיע בבתי המשפט מטעם המשרד במשפטים שעניינם נדל"ן וסכסוכים אזרחיים.

בטריפולי התגוררנו בסמוך ל"ויה רפאלו", קרוב לבית כנסת "דאר אל-מלטי" השייך למשפחת דבש, שם התפללנו בשבתות וחגים. בערבי שבת התפללנו בבית הכנסת "בית-אל" ושמענו את המקהלה בשירה וקאליט מרגשת, המהדהדת באוזני עד היום: "לך דודי לקראת שבת...".

את תחילת דרכי כילד עשיתי בגן של הכנסייה הקתולית "הנזירות בלבן", שבו היו ילדים נוספים ממשפחות יהודיות. היום החל בתפילה קתולית, בזמן הזה חיכינו בחוץ בפרוזדור עם תום התפילה חברנו לשאר הילדים. התכנים שלימדו בגן היו כלליים ולא דתיים ומלווים בשעות משחק בחצר. זאת הייתה ילדות יפה וללא דופי.

לימודים יסודיים למדתי בבית הספר האיטלקי

ילדותי היפה על החוף בלידו

בבית הספר היסודי
האיטלקי "סקואולה-רומא"

הסוכנות היהודית, והתארחתי בבית מלון עד בואה של משפחתי. לאחר עשרה ימים בני משפחתי אכן הגיעו, אולם להם היה מסלול שונה משלי. השלטונות לא מצאו לנכון שהם יטוסו ישירות לאיטליה בתואנה שהם בעלי דרכון תוניסאי, ועליהם לנסוע לתוניסיה. זה היה פשוט כדי להקשות עליהם. בתוניסיה קיבלו אותם משפחות יהודיות מקומיות, והמשכנו יחד עם יהודים לובים שביקרו בעיר ג'רבה כמו כל שנה בהילולה, ושפרצה המלחמה נמנע מהם לחזור לביתם מחשש לביטחונם. לאחר שבוע של ניסיונות לצאת מתוניסיה, קיבלו סוף סוף הורי הרשאה לטוס לאיטליה.

בחוף הלידו היה בית קפה רחב ידיים עם תיבת נגינה חשמלית עם מבחר גדול של תקליטים. כשרצינו לשמוע שיר אהוב של שלנו כמה מטבעות לתוך התיבה, והשיר היה מתנגן. עד תחילת שנות השישים הייתה שם גם רחבת ריקודים גדולה, ובכל יום ראשון אחר הצהריים נערכו מסיבות ריקודים לכל הגילים.

השמחה הייתה מהולה בעצב, מחד גיסא חיינו ניצלו, ומאידך גיסא נפרדנו על כורחנו מהעושר התרבותי רב הדורות, מחברים, משפחה ורכוש. בנוסף, נודע לנו שמשפחה שלמה בת שבע נפשות נרצחה באכזריות בפוגרום, ועוד כמה אנשים מצאו את מותם בדרך דומה, הי"ד.

לאחר שהייה קצרה באיטליה עשינו את דרכנו לארץ על סיפון האנייה בשם "אנטוריה". בבוקר היום השביעי להפלגתנו, ב-8 לאוגוסט 1967, עם הנץ החמה, נתגלתה לנוגדת עינינו תמונה בלתי נשכחת ומרגשת: העיר חיפה. אורותיה דוחקים את החשכה, והר הכרמל לוט בריסיס לילה. בהתקרבנו לחוף מבטחים, חשתי שהמזח שעל פניו אנו חולפים, דמה לזרוע מחבקת ולוחשת: "ברוכים השבים לארץ אבותיכם".

בכך באה אל קצה גלות ארוכה על אדמת לוב ועמה תרבות יהודית מפוארת.

בית על כל תכולתו, לרבות תכשיטים, כל יודאיקה ועוד. יצאנו משם בזה אחר זה לאיטליה, וזה היה בפירוש גירוש לכל דבר ועניין.

רוב היהודים באמת האמינו שעם שוך הסערה וחלוף הזמן, יחזרו החיים לקדמותם אף כי עם צלקות, כפי שהיה בפרעות בנובמבר 1945 ויוני 1948, אך המציאות טפחה על פנינו וזעזעה את הקהילה כאנייה בלב ים גועש. לאחר המתנה של כחודש בבית נצטוונו על ידי השלטונות לעזוב את המדינה לאלתר. כל אדם היה רשאי לקחת אתו מזוודה אחת בלבד ועשרים לירות סטרלינג. אנחנו, כמו

שאר המשפחות היהודיות, השארנו מאחורינו בית על כל תכולתו, לרבות תכשיטים, כל יודאיקה ועוד. יצאנו משם בזה אחר זה לאיטליה, וזה היה בפירוש גירוש לכל דבר ועניין.

לאבי ולי היה דרכון תוניסאי, ולכן, למזלי, יכולתי לצאת מלוב בקלות. הורי הפצירו בי לעזוב בהקדם ולהשאירם מאחור. "על כל צרה שלא תבוא", אמרו, "לפחות שבן משפחה אחד ייצל", כך הם חשבו. בלב דואב עשיתי כמצוותם וטסתי לאיטליה. לשדה תעופה נסעתי ברכב של המשטרה המקומית מטעמי ביטחון. אחטא אל אמת אם אומר שלא היו לי חששות שהנסיעה תסתיים בכי רע. די היה באשמה הזויה מפי שוטר מלווה שהייתה מתקבלת בברכה וכאמת מוחלטת, כדי לעצור אותי ולעכב את יציאתי לימים אחדים, במקרה הטוב.

בשדה תעופה באיטליה קיבל אותי פקיד

ומשרדים של יהודים וכל מה ששייך להם. זה היה מחזה מפחיד. בהלה וחרדה אחזו בכל יהודי לנוכח הקריאות "אללה הוא אקבר" ו"אדבח אל יהוד". סכנת חיים ממש ריחפה מעל ראשיהם. כל המשפחות היהודיות הסתגרו בתוך הבתים ימים ארוכים ושמנו את מבטחן באל. לנגד עיניהם של המבוגרים עמדו מחזות הזוועה וזיכרונות האומה של הפרעות מהשנים 1945 ו-1948.

במשך כל הימים האלו עד גירושנו, שמרו כוחות ביטחון מתוגברים על אזורי מגורים של היהודים כדי למנוע עוד ביזה ופוגרום. לא חלף זמן רב עד שהאספקה בבית הלכה ואזלה. הודות למשפחות האיטלקיות שגרו בבניין, זכינו לאספקה מתחדשת של לחם, ירקות ודגים.

בשעה הרת גורל זאת מצבם של המשפחות היהודיות בעיר העתיקה מוקפת החמות ברובע היהודי היה קשה הרבה יותר ממצבם של היהודים שהתגוררו ב"עיר החדשה". רוב הבתים בעיר העתיקה היו ישנים, והפורעים יכלו לפרוץ לשדוד ולשרוף בקלות רבה. הדאגה והחרדה לשלומם לא נתנו לנו מנוח. מאחר שהיינו כלואים בביתנו, נבצר מאתנו לדעת מה עלה בגורלם. כשבועיים לאחר תחילת הסגר חלה רגיעה במצב. כדי להפיג את המתח, יצאתי בדרכים לא דרכים לבקר את חברי ולשאול בשלומם והשארתי את הורי בבית עם דאגה ומתח מוצדק (מה לעשות, נער הייתי...).

רוב היהודים באמת האמינו שעם שוך הסערה וחלוף הזמן, יחזרו החיים לקדמותם אף כי עם צלקות, כפי שהיה בפרעות בנובמבר 1945 ויוני 1948, אך המציאות טפחה על פנינו וזעזעה את הקהילה כאנייה בלב ים גועש. לאחר המתנה של כחודש בבית נצטוונו על ידי השלטונות לעזוב את המדינה לאלתר. כל אדם היה רשאי לקחת אתו מזוודה אחת בלבד ועשרים לירות סטרלינג. אנחנו, כמו שאר המשפחות היהודיות, השארנו מאחורינו

Herbert
Avraham Arbib

7 Giugno 1967

Un capitolo di un romanzo biografico in fase di scrittura

Da una cabina telefonica nella stazione ferroviaria di Pisa parlo per telefono con mio fratello Eric a Torino. Studiamo entrambi all'università, e siamo tornati in Italia da Tripoli recentemente dopo una visita a casa per Pesah. I gettoni del telefono pubblico scendono con pressante regolarità. Eric ha deciso di partire per Israele per aiutare nella difesa, ed io sto tentando di convincerlo che questo rischia di danneggiare la famiglia a Tripoli, di cui non abbiamo notizie. Ma non mi pare di avere molto successo.

“Come puoi andare in Israele adesso? Loro sono chiusi in casa senza la possibilità di uscire! Se qualcuno in Libia verrà a sapere che tu collabori coi loro nemici, rischiano la vita!”

“Non capisci che Israele è in grave pericolo?”, Eric mi grida in risposta. “Gli arabi la distruggeranno! Come potremmo perdonarcelo in futuro? Ognuno di noi ha l'obbligo di fare tutto quello che può!”

Riattacco il telefono, e vado all'edicola a rifornirmi di gettoni. Questa volta chiamo l'ambasciata di Israele a Roma e chiedo di parlare con la sezione consolare. Dopo un paio di tentativi riesco ad arrivare a qualcuno che sembra di capire il mio problema.

“Ripeto: mio fratello vuol partire per Israele per aiutare come volontario. La nostra famiglia è rinchiusa in casa a Tripoli, come tutti gli ebrei lì, e non sappiamo in che situazione sia. Se lui va in Israele li metterà in pericolo ancora di più. Inoltre lui ha un passaporto libico; se uscirà dall'Italia, non avrà nessuna possibilità di ricevere un visto per ritornare qui. Vi prego di non permettergli di partire.”

Il funzionario dall'altra parte del telefono mi ascolta educatamente, ma non sono convinto che comprenda la gravità del problema.

“Caro signore, se suo fratello vuole partire per Israele non abbiamo il modo di impedirglielo. Però se questo può consolarla, sappia che è molto difficile in questi giorni trovare posto nei voli per Israele, e che in ogni modo a quanto pare questa guerra finirà presto.”

Riappendo la cornetta. Mi è rimasto in mano un solo gettone. Esco nella piazza di fronte alla stazione, dove la vita continua regolarmente. Spero veramente che questo incubo finisca al più presto.

I Tripolini che vivono a Roma

Un commento della redazione

Pubblico in questa edizione dei Germogli, dedicato all'anniversario di cinquant'anni dalla cacciata degli ebrei dalla Libia, l'articolo di Hamos Guetta, i Tripolini a Roma.

Quale ebreo tripolino che e' stato esiliato nel 67, anche se vivevo gia' da qualche anno in Italia, non concordo assolutamente con il testo di Guetta, ma lo pubblico lo stesso e voglio qui spiegare le ragioni del mio dissenso.

Non sono assolutamente d'accordo con quanto affermato, che la "crema" dei tripolini si sia stanziata a Roma, allorché i piu' poveri, quelli privi di mezzi, senza molte speranze e prospettive si siano trasferiti in Israele.

Io, e un gruppo molto nutrito di miei compagni, ci siamo trasferiti in Israele nei primissimi anni successivi al 67.

Eravamo un gruppo di ragazzi che si erano quasi tutti laureati in Italia, generalmente provenivamo da famiglie molto abbienti, non avevamo problemi di sopravvivenza economica e avremmo tutti potuto trovare, o gia' avevamo trovato, soluzioni economiche eccellenti in Italia. Purtuttavia, mossi unicamente dallo spirito sionistico e dall'entusiasmo di poter vivere nello Stato Ebraico da uomini liberi, abbiamo fatto la scelta che allora sembrava la piu' difficile

e problematica: abbandonare la comoda vita italiana per poter vivere l'esperienza israeliana, dare il nostro contributo al nuovo stato d'Israele, arruolarci nell'esercito, pagare le tasse che in quel periodo erano le piu' alte del mondo occidentale, superiori perfino a quelle dei paesi scandinavi. Volevamo vivere l'irripetibile esperienza israeliana, riuscire in un ambiente povero e difficile, riuscire la' dove la crema degli ebrei del mondo viveva e con cui ci saremmo confrontati.

Eravamo animati dallo spirito di idealismo che ci ha permesso di fare quel salto in lungo che ha poi caratterizzato la nostra vita.

Abbiamo costruito famiglie in Israele, i nostri figli sono cresciuti liberi, fieri e indipendenti, senza le paure ne' i complessi dell'ebreo della diaspora. I nostri ragazzi hanno servito per lunghi anni nell'esercito, difendendo il proprio paese e dando tutti, chi piu' chi meno, il loro contributo al rafforzamento dello Stato d'Israele. Da cio' che sento e vedo, la stragrande maggioranza dei nostri figli, israeliani sabra al cento per cento, riesce a distinguersi egregiamente nel nostro stato. E' vero, la gran parte dei nostri ragazzi non ha negozi di abbigliamento, non si guadagna la vita comprando a sei e vendendo a nove, ma sono generalmente professionisti integrati in uno

stato e in un'economia che oggi e' fra le piu' evolute del mondo. D'altra parte vedo che molti dei figli di coloro che nel 67 scelsero di rimanere a Roma, oggi abbandona la stanca e fiacca Roma per venire a cercare di sistemarsi in Israele, cinquant'anni piu' tardi.

Non posso comunque tralasciare di commentare il fatto che i tripolini che vennero nel 48 si siano integrati in maniera fantastica in Israele.

Fra i figli degli olim del 48, nati e cresciuti nelle maabarot, con tutte le difficoltà di quel periodo, possiamo contare oggi alcuni fra i piu' importanti uomini d'affari di Israele. Primo fra tutti Itzhak Tshuba, che fu indicato dal giornale Maariv, un paio di anni fa, come la persona piu' influente, economicamente parlando, di Israele. Generali delle Forze Armate, medici, costruttori e, non dimentichiamolo, l'attuale Ministro delle Finanze che e' proprio un tripolino DOC.

Ogni uomo fa le scelte che gli sembrano piu' appropriate e consone al proprio modo di vivere. E ognuno, di conseguenza, raccoglie i frutti che il destino che si e' costruito gli riserva.

Daniel Mimun

Redattore della Sezione Italiana
danmimun@zahav.net.il

Ogni compaesano diventa un pezzo prezioso, testimone delle proprie radici e vecchie usanze, povero o ricco, colto o meno, poco importa, ogni uno era parte di un mondo, una esperienza irripetibile.

Così anche il racconto del vecchio analfabeta della “Hara” diventa storia, leggenda, ricordi, emozioni.

Ma a Roma l’insidia più grossa è alle porte, le abitudini religiose si differenziano fortemente, e i matrimoni misti aumentano velocemente.

Senza scrivere un trattato provo a dividere quelli di noi che vivono a Roma in 4 categorie.

Solo per cercare di capire a che categoria apparteniamo e a quale vorremmo appartenere.

Senza pretese scientifiche, gli ebrei libici in Italia oggi si possono classificare in “guasti”, “peccatori”, “bigotti” o “religiosi”.

GUASTI: è chi, oltre a peccare, ha abbandonato la tradizione e quindi non la tramanda, non dà un’educazione ebraica ai propri figli. L’ebreo guasto non è necessariamente uno che si è sposato con una persona di altra religione, anzi, spesso in questo caso si formano ottime famiglie ebraiche. Il “guasto” sta nel modo di vivere.

Egli ha semplicemente abbandonato i suoi valori nel quotidiano o, pur apparendo attaccato ai valori, non ne rispetta nessuno e commette le infrazioni

più gravi, frequenta prostitute o donne di altri, trasgredisce con facilità alle regole.

Anche noi abbiamo le nostre brutte/belle persone, ma queste ben presto scompaiono dalla circolazione, salvo poi apparire per 20 minuti al tempio il giorno di Kippur.

PECCATORI: La maggioranza. Io ne faccio parte, peccatore, vicino alla nostra gente, alle nostre tradizioni, puntuale a tutte le festività, educo ebraicamente le mie 4 figlie, ma poi il sabato vado in auto e accendo la luce, 2 piccoli peccati che anche mia mamma, figlia di un rabbino, si concedeva.

Anche in questo seguo le tradizioni.

BIGOTTI: (questa categoria non esisteva in Libia) sono i nuovi religiosi, quelli appena convertiti alla osservanza di tutti i precetti.

Seguendo una moda che richiede il gruppo, se ne vuoi far parte, diventano religiosi, osservano tutti i precetti, controllano che il vicino faccia lo stesso e predicano che altri lo facciano.

Appena imparano due nozioni di ebraismo e religione salgono in cattedra e diventano maestri. Salvo poi fare gesti di umiltà davanti al proprio rabbino di turno. Ma anche questa è una recita che serve a legittimare la religiosità e attendibilità del bigotto.

Spesso mancano di intelligenza e autocritica, il dubbio non li assale mai.

I bigotti in genere sono insopportabili, perché vogliono insegnare senza avere una profonda conoscenza, ti riprendono per ogni singolo comportamento scorretto mentre alcune volte conducono una vita privata non sempre corretta.

RELIGIOSI: sono i più silenziosi, quelli che dopo aver imparato e letto per anni sostengono che devono ancora studiare per riuscire a spiegare meglio. Parlano solo se interpellati e, quando si esprimono, oltre al contenuto sprigionano un’aria intorno a sé che a me piace respirare.

Ecco, il peccatore chiude il cerchio perché è sempre un sostenitore del religioso vero e, in un certo senso, il religioso e il peccatore danno una maggiore garanzia di continuità delle tradizioni rispetto al bigotto e al guasto. Questo avviene perché il peccatore è consapevole il bigotto e il guasto lo sono meno..

Mentre per il guasto le speranze sono poche, per il bigotto c’è la possibilità che maturi e diventi migliore, anche se dobbiamo continuare a sopportarli.

E’ comprensibile la rabbia di una persona intelligente che deve subire gli insegnamenti da una persona ignorante, che si sente superiore solo perché da qualche giorno è diventata osservante.

(il bigotto fresco di giornata, una piaga)

Hamos Guetta

I Tripolini che vivono a Roma

Prima del 1947 gli ebrei in Libia erano circa 50.000, dopo la fuga nel 1967 rimasero in meno di 20 persone.

Un primo esodo ci fu dal 1947 al 1953, quando lasciarono la Libia quasi tutti.

In questa prima emigrazione ci fu una piccolissima parte di idealisti sionisti ma soprattutto una maggioranza di gente povera, che non aveva nulla da perdere lasciando la Libia. Chi aveva beni, attività floride e ricchezze da perdere rimase.

Un secondo esodo ci fu nel 1967, perseguitati dagli arabi di riflesso all'odio scaturito in seguito alla guerra del 1967 tra arabi e israeliani.

Lasciarono la Libia 6.000 persone; di cui, circa 3.000, tendenzialmente, i più poveri e meno attrezzati per vivere a Roma, andarono direttamente in Israele. A Roma si fermarono circa 2.500 ebrei proveniente da Tripoli ed alcuni da Bengasi.

Una curiosa selezione storica dunque, fa sì che a Roma arrivi la "crema" degli ebrei "tripolini". I più capaci imprenditori.

Tento di spiegare la logica di questa teoria spesso non condivisa. Per due volte gli ebrei che lasciano la Libia si dividono in chi ha mezzi e chi non ne ha.

Durante la prima migrazione restano in Libia gli ebrei più capaci nei commerci e comunque benestanti, durante la seconda si stabiliscono a Roma quelli più capaci e con maggiori mezzi economici.

E forse così si spiega il fatto che in Italia gli ebrei Libici hanno avuto un successo straordinario, erano già al loro arrivo, una selezione dei migliori affaristi tra gli ebrei di Libia.

Si tratta di 2.500 ebrei che in pochi anni sono riusciti a dare lavoro in Italia a più di 50.000 persone. Hanno aperto attività nuove, ed hanno acquistato quelle di commercianti stanchi senza più idee, cambiando le regole del gioco.

Fino a ieri il commerciante comprava a 10 e vendeva a 20, il libico ebreo, abituato a trattare alla maniera dei shuk arabi, compra maggiori quantità pagando un prezzo inferiore e si accontenta di un ricarico inferiore, per esempio compra il bene a 6 e lo rivende a 9.

In gergo calcistico sportivo si direbbe che non c'è partita, ovvero il tripolino la spunta, guadagna, fa circolare tante merci, denaro, crea guadagno e posti di lavoro.

Poi inizia a diversificare i suoi investimenti, in borsa e nel settore immobiliare, dove costituisce un difficile concorrente per gli operatori locali (bli ain arraè, aggiungerebbe la nonna.)

Ma cosa hanno lasciato dietro di sé? e cosa hanno perso gli ebrei in questo viaggio di successi economici?

Il trasferimento fisico nella nuova realtà italiana ha dato la possibilità di avere un grande territorio di azione, basti pensare che in tutta la Libia nel 1967 la popolazione era meno di 2 milioni di abitanti, mentre a Roma vivevano nel 1967

concentrate 4 milioni di anime, oltre al resto d'Italia, un territorio nuovo da conquistare.

L'approdo e la situazione economica del momento, siamo negli anni di consumismo e sviluppo, permette ottimi risultati, e gli ebrei scaltri amanti del rischio, si lanciano in attività senza esitazione.

Abituati in Libia a trattare con Italiani, americani, inglesi, tedeschi, maltesi arabi, gli ebrei di Libia, il loro successo non va spiegato solo con la conoscenza delle lingue e delle mentalità altrui.

Fuggiti dalla Libia, lasciato quasi tutto, ripartono da zero, con la consapevolezza che a meno di zero non si può andare, si buttano negli affari, laddove altri temono il rischio, il libico si butta a capofitto, con figli moglie e nipoti.. yalla si lavora !!

Chi apre attività in zone turistiche ne raccoglie grandi risultati, ma anche chi non ha un'alta scolarizzazione impara subito i trucchi del nuovo mondo, e presto diventa imprenditore.

Le insidie in un nuovo territorio non mancano.

Il periodo in cui gli ebrei approdano a Roma è florido e propizio agli affari, ma qualcosa che già era presente in Libia, insidia la comunità.

I ceti sociali si appianano, ovvero gli ebrei Libici pur provenendo da diverse classi sociali, come d'incanto abbattano queste barriere e si cercano l'un l'altro.

In altre parole, gli ebrei ci erano sempre stati, a Tripoli.

Questa piccola popolazione peraltro viveva in "armonia" con gli arabi, - in armonia come gli ebrei avevano vissuto ovunque in armonia per duemila anni sotto popolazioni che a malapena li sopportavano. Continuamente vessati, ma non torturati o messi a morte e quindi in definitiva, sulla base del concetto di "vita ebraica" prima del moderno stato di Israele, "abbastanza bene".

Una prima giornata di eccidi.

In seguito, con la consapevolezza che in Israele le cose stavano andando esattamente all'opposto di quanto previsto, che cioè era Israele che stava avanzando in tutte le direzioni contro gli eserciti arabi ormai in rotta, l'odio per gli ebrei, se così si può dire, aumentava ancor più.

La comunità ebraica era rinchiusa nelle case, praticamente in stato di assedio, con sporadici massacri, come il caso di due intere famiglie prelevate dalla "polizia", messe a morte e seppellite nella calce viva ed altri episodi del genere.

L'aspetto interessante in questo stato di cose era comunque il comportamento di molti arabi che erano stati le persone di fiducia di alcune famiglie ebraiche. Erano loro a capeggiare le folle alla ricerca di protettori, erano loro che, al corrente dei piccoli segreti, quali l'indirizzo della casa in campagna o della seconda abitazione, tentavano di stanare gli assediati per metterli a morte. Comunque, dopo pochi giorni, l'intero

atteggiamento della popolazione araba mutò completamente: passato il momento del progrom, i cosiddetti "fidati" miravano ad impossessarsi dei beni dei loro precedenti

datori di lavoro. Convinti che per gli ebrei era comunque finita, erano sicuri che avrebbero potuto mettere le mani sulle loro attività economiche e sulle loro ricchezze.

Muftah, preso sotto l'ala protettrice di mio padre all'età di sei anni, Muftah che tutto sapeva di noi, Muftah che mi portava a fare lunghe passeggiate sul lungomare quando, bambino, ero stato affetto da una malattia ai bronchi, Muftah che godeva di un tenore di vita di gran lunga superiore a quello degli altri operai delle nostre aziende, Muftah che aveva acquistato la casa con prestiti di cui mio padre non si sarebbe mai permesso di chiederne la restituzione, Muftah quindi era quello che aveva organizzato gruppi di nostri operai alla ricerca dei componenti della nostra famiglia per farli a pezzi. Questo, in breve, era lo spirito che animava le folle arabe nei giorni successivi al grande pogrom.

Il governo libico, sotto la guida del saggio sovrano Idris, dopo aver ammassato parte della popolazione ebraica in campi di raccolta, ammettendo di non poter difendere i propri cittadini ebrei, permise di avviare un ponte aereo con cui l'intera comunità ebraica fu in meno di un mese trasferita a Roma, permettendo ad ogni

persona di portare con sé, oltre a qualche valigia, anche ben venti sterline. All'aeroporto, in partenza, comunque, i gioielli e gli oggetti di valore venivano confiscati.

In tutta la storia di duemila anni di persecuzioni ebraiche, questo fu un dei pochissimi casi in cui un paese riuscì, in un sol colpo, a liberarsi per sempre di tutta la sua popolazione ebraica.

Forse solo la Spagna di Isabella riuscì nello stesso intento, ma solo formalmente, poiché si trascinarono per secoli i nuovi cristiani che giunsero alle vette di tutte le gerarchie, ora finalmente accessibili, e i marrani, di cui non riuscirono mai a liberarsi.

Nell'Ottocento, in Europa, una delle pene più terribili che venivano comminate, oltre alla pena capitale e all'ergastolo, consisteva nell'esilio a vita ed il sequestro di tutti i beni. Le comunità ebraiche di Tripoli e Bengazi, Libia, furono condannate, collettivamente, a questa pena, ree di aver voluto professare la propria religione e mantenere le proprie tradizioni.

L'esilio fu avviato dal benevolo e tollerante Idris ed il sequestro totale fu sancito da Gheddafi, un paio d'anni più tardi, quando rovesciò la monarchia, sigillando una volta per sempre il "transfer" di una intera comunità.

Il ritornello più stupido che gli ebrei libici avevano amato ripetere, in tempi non molto lontani, era che "fintanto che fosse vissuto questo buon re, nulla avrebbero avuto da temere"

Daniel Mimun

il "transfer"

Gli arabi correvano per le strade come impazziti. Ad ogni vicolo si univano nuovi arrivati, ed il fiume dei facinorosi fluiva per le strade brandendo coltelli, bastoni, pietre. Gli occhi iniettati di sangue, gli spiriti esasperati, urlavano, con odio e passione, l'antico ma attualissimo ritornello, sempre lo stesso: "Morte agli ebrei !".

La scena era sempre la stessa. Identica. Identica in tutto e per tutto a quelle viste nel sud della Francia, durante il processo Dreyfus; in Germania, in Austria; a quelle vissute in Polonia ed anche in Russia, dove i Cosacchi anziché a piedi caricavano a cavallo gli abitanti dei piccoli villaggi coperti dalla neve; a Roma nel Medio Evo, in Spagna, in Portogallo, ovunque in Europa, ovunque.

Come anche a Baghdad, come ad Aleppo, non più di vent'anni prima.

Il pogrom era ed è sempre, comunque, lo stesso fenomeno. Un bisogno bestiale, alimentato dagli istinti più gretti e vili, che spinge masse di persone altrimenti ritenute normali verso un unico traguardo: uccidere gli ebrei, uomini, donne bambini, preferibilmente accoltellarli e linciare, come fa una torma di cani quando si avventa sulla volpe, ognuno bramandone un pezzo per bagnarsi col sangue della vittima. L'odio per l'ebreo è l'unico comune denominatore del pogrom.

Perché cosa mai avranno in comune gli evoluti abitanti di Monaco di Baviera degli anni Trenta con i cattolici contadini

analfabeti della Polonia del secolo prima, e questi con i retrogradi abitanti del Sudan degli anni Sessanta ? Nulla, se non l'odio indiscriminato per l'ebreo.

E tale odio è riservato a chiunque si dichiari o venga soltanto ritenuto tale, non quindi per l'aspetto esteriore come il vestiario o una condotta particolarmente incompatibile con l'ambiente circostante. È significativo l'acceso ed incontrollabile antisemitismo del primo Novecento di gran parte del popolino spagnolo, che odiava l'ebreo ma non aveva mai avuto l'opportunità di incontrarne neanche uno, anche per una sola volta.

In quel mattino di sole del cinque giugno, la folla finalmente aveva individuato alcuni ebrei che non erano riusciti a raggiungere un qualunque riparo e li faceva a pezzi a coltellate. Inebriata dal sangue caldo ed eccitata sempre di più, scorribandava alla ricerca di nuove vittime. L'intera comunità ebraica fuggiva a piedi, madri che cercavano di portare in braccio bambini, giovani che tentavano di accompagnare i vecchi genitori che casualmente si erano attardati per strada, giovani commesse che fuggite dal negozio in cui lavoravano correvano per entrare in una casa qualunque, purché fosse casa di ebrei o di cristiani italiani, e chi non riusciva nell'intento veniva sbranato dalla folla.

Tripoli, Libia, 1967.

Illusi dai bollettini della radio

egiziana, secondo i quali Israele stava per essere cancellata dalla carta geografica, - poche ore ancora, aveva dichiarato Nasser, - gli arabi libici avevano deciso di farla finita coi propri "israeliani", proprio come gli eserciti giordani, siriani ed egiziani stavano facendo al fronte. Nel loro immaginario, probabilmente, l'avanzata araba, inarrestabile, era accompagnata da eccidi di massa, stupri collettivi e linciaggi della popolazione israeliana. Non era forse questo il messaggio che la propaganda nasseriana aveva trasmesso in tanti anni di trasmissioni radiofoniche ? Gli arabi libici, nell'uccidere la propria popolazione ebraica, erano fortemente convinti di partecipare alla guerra dei loro cugini. Ma quale il nesso fra Israele in guerra e gli ebrei libici ? Nessuno, se non il comune denominatore ebraico. Gli ebrei libici si erano ristanziati in quel paese circa milletrecento anni prima, provenendo da Alessandria, muovendosi ad ovest sulle piste del commercio e fermandosi per lo più nell'antica Oea romana, abbandonando il movimento migratorio e trasformandosi in popolazione artigiana e commerciante.

Prima ancora della venuta degli arabi.

Ma gli ebrei, erano in Libia già dai tempi del primo Tempio di Gerusalemme, e la comunità era numerosa ai tempi del secondo Tempio. Poi emigrarono in massa ai tempi di Rabbi Akiva, di ritorno in Israele, per sparire gradualmente alla fine del primo millennio.

GERMOGLI 24

Addar 5777 Marzo 2017

Pubblicazione periodica dell'organizzazione mondiale degli ebrei di Libia

I germogli fioriscono in terra, e' giunta la stagione dell'usignolo, e nel nostro paese si ode il verso della tortora.

50
1967
2017
Annullamento
presenza ebraica in Libia